Orpheus Noster

Journal of Károli Gáspár University
of The Reformed Church in Hungary, Faculty
of Humanities

A Károli Gáspár Református Egyetem eszme-,
kultúr- és vallástörténeti folyóirata

LATIN-AMERIKA – LATIN AMERICA

XI. évfolyam (2019), 1. szám

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 1 2019. 02. 01. 8:49:46

Sponsored by the National Cultural Fund

25 NKA Nemzeti Kulturális Alap

Published by Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary

Responsible Editor: Enikő Sepsi, Dean of the Faculty of Arts

Editor-in-Chief: Monika Frazer-Imregh

Editors: József Fülöp
Andrea Nagy
Miklós Péti

Editorial Board: Tibor Fabiny
Dolores Hegyi
Emőke Horváth
György Kurucz
Anna Tüskés
Miklós Vassányi

Copy Editor: Jack Clift (SOAS University of London)

Authors should send their manuscripts to the following address:
<orpheusnoster@googlegroups.com>

ISSN 2061-456X

Front cover: Cuban children in a refugee camp, Florida (1960–1962).

Back cover:
The strait gate and the wide gate in Matthew 7, 13
as represented on the cover of Calvin's
Institutio Christianae religionis,
published by Antonius Rebulius, Geneva, 1561.

Printed by Prime Rate Ltd., Production Manager: Péter Tomcsányi.

Read this issue online on the University's home page at orpheusnoster.kre.hu
Facebook: facebook.com/orpheusnoster
MTMT: mtmt.hu/orpheus-noster
MATARKA: matarka.hu/szam_list.php?fsz=1940
LinkedIn: linkedin.com/in/orpheusnoster/

CONTENTS

Emőke Horváth
The Case of Cuban Children Arriving Unaccompanied to the United States (1960–1962) 7

Viktória Semsey
News about Latin America in the Hungarian Press in the Period 1810–1826
National and Foreign News 23

Mónika Szente-Varga
General Zakany in the Americas 34

Bálint Urbán
From Indianism to Cannibalism – Changes of Brazilian Identity in the 19th and 20th Centuries 46

Eszter Réti
The role of the Guantanamo Naval Base in US-Cuban bilateral relations 60

WORKSHOP

József Fülöp (translated by)
Rubén Darío: El fardo; El ideal; El satíro sordo; La extraña muerte de Fray Pedro; La isla de la Muerte, Idilio marino, Los pescadores de sirenas; La canción de la luna de miel 79

BOOK REVIEW

Zsuzsanna Csikós
Kulturális mozaik Latin-Amerikából – Bubnó Hedvig, Horváth Emőke, Szeljak György (szerk.): *Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában. A Boglár Lajos emlékkonferencia tanulmánykötete.* Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, Budapest, 2016. 342 p. 93

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 3 2019. 02. 01. 8:49:47

TARTALOM

Emőke Horváth
The Case of Cuban Children Arriving Unaccompanied to the United States (1960–1962) 7

Viktória Semsey
News about Latin America in the Hungarian Press in the Period 1810–1826
National and Foreign News 23

Mónika Szente-Varga
General Zakany in the Americas 34

Urbán Bálint
Az indianizmustól a kannibalizmusig – a brazil identitás elméleti konstrukcióinak változásai a 19. és a 20. században 46

Réti Eszter
A Guantánamói Haditengerészeti Bázis szerepe az amerikai-kubai kétoldalú kapcsolatok tükrében 60

MŰHELY

Fülöp József (ford.)
Rubén Darío: A bála; Az eszményi; A süket szatír; Pedro barát különös halála; Három prózavers: I. A holtak szigete, II. Tengeri idill, V. Szirénhalászok; Dal a mézelő holdról 79

RECENZIÓ

Csikós Zsuzsanna
Kulturális mozaik Latin-Amerikából – Bubnó Hedvig, Horváth Emőke, Szeljak György (szerk.): *Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában. A Boglár Lajos emlékkonferencia tanulmánykötete*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, Budapest, 2016. 342 p. 93

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 4 2019. 02. 01. 8:49:47

AUTHORS – SZÁMUNK SZERZŐI

Csikós Zsuzsanna PhD (1963), irodalmár, történész, SZTE Hispanisztika Tanszék, csikoszsuzsannadr@gmail.com

Fülöp József PhD (1979), germanista, esztéta, KRE BTK Német Nyelv és Irodalom Tanszék, Szabadbölcsészet Tanszék, LFZE Egyházzene Tanszék, fujozsef@gmail.com

Horváth Emőke PhD (1958), történész, Miskolci Egyetem BTK Középkori- és Kora Újkori Történeti Tanszék, hor11775@t-online.hu

Réti Eszter doktorjelölt (1986), politikatörténész, latin-amerikanista, PTE, Földtudományi Doktori Iskola, a budapesti Kubai Nagykövetség munkatársa, eszter.reti@yahoo.com

Semsey Viktória Dr. habil (1954), történész, KRE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, semsey.viktoria@kre.hu

Szente-Varga Mónika PhD (1975), történész, latin-amerikanista, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, Szente-Varga.Monika@uni-nke.hu

Urbán Bálint PhD (1984), luzitanista, műfordító, Universidade Estadual do Ceará, bacalhau84@gmail.com

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 5 2019. 02. 01. 8:49:47

Emőke Horváth

The Case of Cuban Children Arriving Unaccompanied to the United States (1960–1962)

"Lo que queremos es que los niños sean felices…"
(José Martí)[1]

"I came to the United States alone carrying my favorite doll, Albertico. I had just turned seven and really did not fully understand that I was leaving the world I knew for good. I thought I was going to visit my cousins in Miami for 'a while'…"
(María De los Ángeles)[2]

Introduction

Nowadays, children unaccompanied by adults turn up at the United States' shared border with Mexico in increasing numbers each year; children fleeing mainly from the so-called 'Northern Triangle', namely El Salvador, Guatemala, and Honduras, and seeking to cross the border illegally. The rate of children arriving alone has reached such proportions that in June 2014 the Secretary of the Department of Homeland Security, Jeh C. Johnson addressed an open letter to parents living in those countries. We learn from the letter that in May 2014 alone more than 9,000 children had entered US territory, while in the given year – up until the writing of the letter – the total reached approximately 47,000.[3] The numbers reflect staggering data indeed, and at the same time recall the now blurry images of Cuban children

[1] ('What we want is for the children to be happy.') The quote by José Martí may be read in the introduction to the first issue of the *Edad de Oro* children's magazine founded by him in 1889: edu.mec.gub.uy/biblioteca_digital/libros/m/Marti,%20Jose%20-%20Edad%20de%20oro,%20La.pdf. [Downloaded: May 22, 2016]. This paper is an English version of my study in Hungarian: Horváth Emőke: Az Egyesült Államokba kíséret nélkül érkező kubai gyerekek esete (1960–1962), In: Csikós Zsuzsanna (szerk.): *A mi santeránk. Tanulmányok Dornbach Mária 70. születésnapjára*. Szeged, JATEPress, 2016, 107–121.

[2] Source of the story of María de los Ángeles: pubsys.miamiherald.com/cgi-bin/pedropan/profile/6978/story/ [Downloaded: May 22, 2016]

[3] The letter can be read on the following government website: cbp.gov/newsroom/stats/southwest-border-unaccompanied-children [Downloaded: February 20, 2016]

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 7 2019. 02. 01. 8:49:48

holding their favorite teddy bears or dolls, who boarded planes on their own – or possibly with a brother or sister – and bid farewell to their parents left behind in Cuba. A few decades later, in June 2015, an exhibition to commemorate the 14,048 destitute children who had arrived from Cuba opened in Miami, the North American city which received the largest number of them.[4]

The story of the children rescued through 'Operation Peter Pan' has only begun to gain focus in recent years, due mainly to the self-organisation of those same children – now mature, older adults – who were transferred to the United States with the help of the Catholic Church, as well as to the ever-increasing number of commemorations. On the other side, an equally important source may be found in the notes and letters of Irish-born Father Bryan O. Walsh, who, from the very beginning, took on the responsibility of organising the operation and even afterwards continued caring for Cuban refugees, primarily children, in Florida.[5] He was the heart and soul of the operation; the Catholic Church had entrusted him with the organisation of the children's departure from Cuba, their subsequent placement in Miami and other North American cities, and last but not least, their spiritual care. The scientific and, particularly, systematic processing of the subject by an objective researcher who did not personally experience these events is still to come. (Picture 1[6])

Picture 1. Cuban children in a refugee camp, Florida

On January 1, 1959, the armed resistance led by Fidel Castro against Fulgencio Batista's political system won in Cuba; President Manuel Urrutia Lleó's interim government was established; Castro promised elections. General enthusiasm and sympathy surrounded the Ejército Rebelde's passage through the country;

4 The exhibition was open to the public between June 26, 2015 and January 17, 2016 in the Miami History Museum under the title Operation Pedro Pan. The institution set up the exhibition with the support of the Operation Pedro Pan Group NGO. historymiami.org/museum/exhibitions/details/operation-pedro-pan/ [Downloaded: February 20, 2016]

5 Father Walsh's personal document collection can be found in the archival collections of Barry University, some are even available for research via the Internet: Monsignor Bryan O. Walsh Papers, Barry University Archives and Special Collections – Lehman 201, ASC0001. See: eguides.barry.edu/content.php?pid=358283&sid=3021917#10640316 [Downloaded: [May 12, 2015]

6 Source of the photo: thinkprogress.org/9-photos-that-capture-what-it-means-for-america-to-show-compassion-for-refugees-f5cc4b2894be [Downloaded: May 12, 2015].

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 8 2019. 02. 01. 8:49:48

Picture 2. Cuban children in a refugee camp, Florida

a large part of society expressed their delight with the change; public morale was characterised by heightened anticipation at the new government's promise of hope for democratic transition. Simultaneously, migration from Cuba had begun almost immediately after the victory of the Revolution, especially following the trials and executions of the former regime's military officers.[7] Among those who departed were Batista's supporters and those who had benefited from his policies as well as upper-middle class groups who had felt threatened and feared losing their fortunes or worries about radical social changes and the possible advance of Communism. Academic literature mentions the Cubans' first migratory wave in the years between 1959 and 1962. In this period, the US –where, due to geographical proximity and former economic ties, the largest proportion of migrants settled down– had granted refugee status to Cuban arrivals.[8] Migration in greater numbers started in mid-1961; at this time, it was mostly representatives of certain professions (doctors, engineers, teachers, and so on), employees of service sectors (including casinos, gaming halls and night clubs) and skilled laborers who began leaving Cuba.[9] In the indicated period, more precisely up until October of 1962, the time of the Cuban missile crisis, an estimated 250,000 Cubans had immigrated to the United States.[10] The culmination of the first migratory wave arrived in 1962 – obviously, not independently from major political events – when more than 1,800 immigrants arrived in Miami per week. (Picture 2[11])

7 The trials triggered a major international response; they were conducted publicly even as early as January 1960. The Catholic Church had raised its voice against the trials as proven by the circular letter entitled *El justo medio* issued by Pérez Serantes (January 29, 1959).

8 Ruiz, Vicki L.–Sánchez Korrol, Virginia, *Latinas in the United States. A Historical Encyclopedia,* Vol. I., Bloomington, 2006, 20.

9 Thomas, John F., 'Cuban Refugees in the United States,' in: *The International Migration Review 2* (Spring 1967), 46–57, 47.

10 Duany, Jorge, 'Cuban communities in the United States: migration waves, settlement patterns and socioeconomic diversity,' in: *Pdlc*, n 11, 1999, 69–103, 71. Figure I.

11 Source of the photo: commons.wikimedia.org/wiki/File:Exiliocuba2.jpg [Downloaded: May 12, 2015].

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 9 2019. 02. 01. 8:49:48

Despite its popularity, geographic proximity and climatic similarity (which increased the likelihood that immigrants would quickly feel 'at home' there), Miami was not the only city that presented a suitable place for immigrants to settle down, though the majority of them did indeed choose it. New York (Metropolitan Area), New Jersey, Louisiana, Florida, Puerto Rico, California, and Illinois proved appealing as well, although to a far less extent and mostly at the encouragement of the authorities. However, only as a result of the later waves of emigration did the Cuban presence shift in the direction of Miami and Florida in general, to such an extent that today we can talk about a separate Cuban enclave in Miami known as 'Little Havana.'[12] Just one example of this phenomenon is the fact that Tomás Pedro Regalado, who came to Miami through 'Operation Peter Pan' and later became a journalist, was the mayor of Miami between 2009 and 2017 and was also the longest successful leader in office in the history of the city.[13]

Only one precedent existed in the US for helping the arrivals from the early migration waves from Cuba: the 1956–1957 Hungarian immigration due to political reasons. The two cannot be compared, however, in their proportions, since the number of Hungarians coming to the United States during this period only amounted to 39,000 people.[14] As a result of the considerably larger influx from Cuba, the Catholic Church addressed the situation by putting the recently founded *Centro Hispano Católico* in the migrants' service, it being the only organisation able to receive applicants in Spanish. Sensing the difficulty of the lack of financial resources, the federal government of Florida had established the *Cuban Refugee Emergency Center* in Miami on December 7, 1960, in order to provide more effective assistance to those arriving in Florida, since the Catholic Church alone would have been unable to remedy the situation. Then, in January 1961, President Kennedy raised the issue to a national level by establishing the *Cuban Refugee Program*.[15]

Operation Peter Pan

The first migration wave brought with it a very specific phenomenon: groups of children arriving without adult supervision; the case of these children can practically be considered unprecedented in the Western Hemisphere. A number

[12] Boswell, Thomas D., *The Cubanization and hispanicization of metropolitan Miami,* Miami, Cuban American National Council, 1995.

[13] Pedro Tomás Regalado was born in 1947 in Havana; his father Tomás Regalado Molina was the last president of the Association of Cuban Journalists. At the age of fourteen, he left Cuba along with his brother as participants of 'Operation Peter Pan.' They were a part of the lucky few who were able to live with relatives until their mother could join them a year later. Regalado's father spent 22 years in a Cuban prison.

[14] Scanlan, John – Loescher, Gilburt, 'U.S. Foreign Policy, 1959-1980: Impact on Refugee Flow from Cuba,' in: *The Annals of the American Academy of Political and Social Science,* 467 May, 1983, (116–137), 120.

[15] The *Cuban Refugee Program* started in 1961.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 10 2019. 02. 01. 8:49:49

of similar examples can be noted in Europe as well – though they did not originate in the same political context – such as the children of Jewish descent who fled to Great Britain with the help of the *Kindertransport* between 1938 and 1940 due to Nazi persecution, or the children taken abroad during the Spanish Civil War.[16]

Transportation of the minors as well as their care and supervision in the United States was overseen by 'Operation Peter Pan' which received its name only some time later from an American journalist.[17] The programme was vastly different from the phenomenon of today's child-migration, since it took place in an organised form, actively supported and executed with the help of the US State Department and the Catholic Church. At the same time, Operation Peter Pan should be considered decidedly separate from the *Cuban Children's Program,* which aimed to help Cuban children who had previously come to the US, but who encountered difficulties later on.[18]

According to the recollections of Father Walsh, the kids' transportation to the US was launched at the end of 1960. The prequel to the story is that one day a Cuban man accompanied by 15-year-old Pedro Menéndez had contacted the diocese office in Miami because the boy's parents had sent him there alone to live with relatives. However, because of financial difficulties, they could not help Pedro with his stay in North America for more than a month since they themselves lived the life of recent refugees and were unable to provide for him.[19] The other protagonist is James Baker, the director of the Ruston Academy, a US-founded private school in Havana.[20] The school had many Cuban students; the mostly middle- and upper-class parents who enrolled their children there were those who wished to provide

16 The number of successfully rescued Jewish children unaccompanied by parents from Germany, Austria, Czechoslovakia and Poland is estimated at around 10,000. See: kindertransport.org/history.htm [Downloaded: May 12, 2015]. At the time of the Spanish Civil War, a total of about 34,037 children were taken abroad, of these 17,489 to France, 5,130 to Belgium, 3,291 to the Soviet Union, 4,435 to the United Kingdom, 807 to Switzerland, 430 to Mexico, 335 to French West Africa and 120 to Denmark. See: Zahra, Tara, *The Lost Children. Reconstructing Europe's Families after World War II,* Cambridge, Harvard University Press, 2011. In the case of the Basques, we can also mention thousands of children who came to the U.S. unescorted. For this issue, see: Totoricagüena, *Gloria, Basque Migration and Diaspora. Transnational Identity,* Reno, Center for Basque Studies, 2005.

17 The name refers to the storybook character by J. M. Barrie. According to the story, Peter Pan, a boy who had the ability to fly and went from one adventure to another as the leader of the Lost Boys in Neverland. Indeed, the Cuban children who came to the U.S. also encountered one difficulty after another, but for them it was something akin to a nightmare rather than a fairytale. In actuality, Pedro Menéndez may be considered the 'godfather' of the large-scale plan and operation as his name was the inspiration for the character of Peter Pan that becoming the name of the program.

18 Walsh, Bryan O., 'Cuban Refugee Children,' in: *Journal of Inter-American Studies and World Affairs,* 13, no. ¾, (Jul.–Oct. 1971), 378–415.

19 I base my summation regarding Operation Pedro Pan on the long interview with Father Walsh conducted by Sister Eileen on December 3, 1998: eguides.barry.edu/content.php?pid=358283&sid=3021917#10640316 [Downloaded: May 12, 2015]

20 The Ruston Academy was founded in 1920 by Hiram Ruston in Havana; it was permanently closed down in 1961.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 11 2019. 02. 01. 8:49:49

them with an excellent, and above all, bilingual, education. Approximately half of the student body was made up of North American children whose parents mostly either performed diplomatic services or were entrusted with the management of companies, while the rest were representatives of the Cuban elite.[21] The revolution created uncertainty with regards to education, especially in the case of private schools; the Ruston was also in danger of being nationalised or closed down, so they tried to flee Cuba and made plans to set up a boarding school in Miami where Cuban children – who were now left without private schools – could have enrolled as well. They wanted to entrust the children's supervision outside of school to the Catholic Church, and Baker therefore sought out Father Walsh, who accepted the task.

Returning to Havana, James Baker planned on recruiting 200 children for his new school, and, to the surprise of Walsh, taking them to Miami at Christmas time in 1960. As a matter of fact, it was without the prior knowledge and consent of Bishop Caroll,[22] his ecclesiastical superior, that Walsh said 'yes' once again to Frank Hurback at the request of the US State Department after having been asked to become the guardian of Cuban children arriving to the United States. Since Father Walsh had worked extensively on improving the situation of Cuban immigrants during his previous activities through the Catholic Welfare Bureau, he had personally come into contact with representatives of institutions dealing with immigration, especially the State Department and also the personal representative of the President.[23] These acquaintances led to him being approached in connection with the case of Cuban children set to arrive in Miami in an organised manner.

The first children arrived on December 26, 1960, almost all of them youngsters of about 16–17 years of age. By name, Vivían and Sixto Aquino were the first ones to get off the plane at Miami International Airport; a total of five arrived that day. They were followed by an additional two on December 28 and six more before New Year's Eve.[24]

A few days later, on January 2, 1961, in his celebratory speech given on the two-year anniversary of the Revolution, Fidel Castro had separately addressed the issue of the relationship with the US, putting particular emphasis on the political superpower's hostile attitude with regard to the Revolution. It was announced

[21] Torres, María de los Angeles, *The Lost Apple: Operation Pedro Pan, Cuban Children in the U.S. and the Promise of a Better Future,* Boston, Beacon Press, 2003. 47.

[22] Coleman Francis Carroll (1905–1977) was ordained a priest in 1930, in 1953 he became the Auxiliary Bishop of Pittsburgh and was ordained titular Bishop of Pitanae. In 1958, he was named the first Bishop of the newly established Diocese of Miami, but only took his seat a year later.

[23] Both Eisenhower and Kennedy sent personal presidential envoys to Florida to investigate the situation of the Cuban migrants. Eisenhower's representative was Tracy S. Voorhees, while Kennedy's was Abraham Ribicoff. See: Mitchell, William L., 'The Cuban Refugee Program,' in: *Social Security Bulletin,* Vol, 25, No.3, (March 1962), 3–8,3.

[24] Conde, Yvonne, *Operación Pedro Pan. La historia inédita del éxodo de 14.048 niños cubanos*. New York, Random House, 2001, 62.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 12 2019. 02. 01. 8:49:49

during Castro's speech that the relationship's degradation had brought about the government's decision to limit the head count of the US Embassy in Havana to 11 people; they would be allowed to operate only with the same number of employees as the Cuban Embassy in Washington. According to Castro, more than 300 Americans were working at the embassy, most of whom were spying on Cuba.[25] In fact, Castro presented the US with an ultimatum as the changes concerning the embassy staff were to be implemented within 48 hours. It was not long before the US responded to the speech; within 24 hours, Eisenhower broke off all diplomatic relations with the island country.[26] The radical turn in the official relations between the two countries had an impact on the travel arrangement of Cuban children as well, since the acquisition of visas had become impossible in Havana; a new route had to be established in order to bring them out of the country, in even greater numbers. This was the reason why Frank Auerbach, the State Department's associate dealing with visa affairs, contacted Father Walsh, whom he had summoned to a ministerial meeting in Washington to discuss possible solutions.[27] The new political state of affairs had created a particularly difficult situation for young people between the ages of 16 and 18, since they were no longer so easily allowed into the United States of America, since the State Department only granted visa waivers for the 6–16 age group; those over the age of 16 had to undergo a security check. They wanted to establish the new route for transporting children to Miami through Jamaica; Walsh's task was to set up and maintain this route which was operational by the third week of January, from which point on they were ready to receive children. In the end, the Jamaican routes were less used, despite the fact that the British Embassy continued to function in Havana (Jamaica was under British rule) and was able to grant visas for students, therefore, making their arrival to Jamaica legal.[28]

The current situation was mitigated by the fact that, in accordance with the decision of US agencies dealing with immigration, visa waivers were granted to Cuban children; nevertheless, following January 3, 1961, about 510 children were

[25] *"Pero el Gobierno Revolucionario ha decidido que antes de 48 horas, antes de 48 horas, la embajada de Estados Unidos no tenga aquí ni un funcionario más de los que nosotros tenemos … Nosotros no íbamos a decir todos los funcionarios, sino ni un funcionario más del número de los que nosotros tenemos en Estados Unidos, que son 11. Y estos señores tienen aquí más de 300 funcionarios, de los cuales el 80% son espías…"* (80% of 300 workers are spies.) Discurso pronunciado por El Comandante Fidel Castro Ruz, Primer Ministro del Gobierno Revolucionario, en desfíle efectuado en la Plaza Cívica, el 2 de enero de 1961. See: cuba.cu/gobierno/discursos/1961/esp/f020161e.html [Downloaded: February 14, 2016]

[26] Eisenhower severed diplomatic ties with Cuba on January 1, 1961, thus creating a done deal for the new president, John Kennedy.

[27] nytimes.com/1964/09/22/frank-auerbach-us-official-dies.html?_r=0 [Downloaded: May 1, 2016]; Interview with Walsh, December 3, 1998 - Barry University Oral History, Campus Guides at Barry University.

[28] Interview with Walsh, December 3, 1998 – Barry University Oral History, Campus Guides at Barry University: eguides.barry.edu/content.php?pid=358283&sid=3021917#10640316 [Downloaded: May 1, 2016]

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 13 2019. 02. 01. 8:49:49

temporarily stranded in Cuba.[29] Then, their transportation from the country slowly resumed through the detour mentioned above, thus by February 1, 174 of them had managed to arrive in Miami; 53 of them were taken in by family and friends, 119 went into the care of the *Catholic Welfare Bureau* and 2 to the *Jewish Family and Children's Service*.[30] A total of 14,048 children had left their homeland within an organised framework through Operation Peter Pan. Walsh himself had been granted an extraordinary role by the State Department, being endowed with the authority to issue visa waivers, that is, he could decide at his own discretion which children under the age of 16 should get such an opportunity. The onset of the Cuban missile crisis brought about the end of the operation, as from then on Cuba cut off all flights to the US; this also meant that any hopes of family reunification shifted to a remote, uncertain period of time. For the parents of these children, leaving Cuba would only become possible again when President Lyndon Johnson gave the green light to the initiation of the *Freedom Flight Program*.[31] The programme operated under the Memorandum of Understanding established between Cuba and the US, whereby Cuba consented to two daily North American flights.

Throughout the operation, about half of the children brought to the US immediately found their relatives, while the others were in need of help and support from outside the family. This was provided for them mostly by the Miami diocese of the Catholic Church.

Causes and interpretations

One of the most exciting and also the most difficult questions to answer in the history of 'Operation Peter Pan' is the following: what prompted parents to send their children to a foreign country alone, at the mercy of strangers, keeping them in complete uncertainty as to whether they would see each other again one day? The question might be raised: could there have been an underlying cause that might explain the extraordinary phenomenon? Then, there is the question that inevitably leads into the swampy area of psychology: what did the children who came to the

[29] Cuba's children in exile. U.S. Department of Health, Education and Welfare. Social and Rehabilitation Service, Children's Bureau, 1967, 4.

[30] *Ibid.* The number of Jews living in Cuba at the time of the Revolution is estimated between 12,000 and 16,500. They can be categorized into three major groups: 1. Sephardim, who moved in during and after World War I; 2. those who came from the U.S.; and 3. Ashkenazim, who came from Eastern Europe during the 1920s. They mainly settled in Havana; from a social point of view, members of their community belonged mostly to the middle and upper middle class. They mainly dealt in trade and operated businesses. On this topic, see: KAPLAN, Dana Evan, 'Fleeing the Revolution: The Exodus of Cuban Jewry in the Early 1960s,' in: *Cuban Studies,* Volume 36, 2005, 129–154.

[31] The Flights dubbed Freedom Flights traveled daily between the U.S. and Cuba from 1965 to 1973. The program initiated by President Johnson made it easier and safer for Cubans to leave the island. Cubans immigrating to the U.S. received discounted legal treatment through the Adjustment Act introduced in 1966 by which they gained 'permanent resident' status.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 14 2019. 02. 01. 8:49:50

US through the programme later think of what had happened; had they forgiven their parents for forcing them to live sometimes for long years in orphanages, deprived of family security and, above all, the protective love of their parents? Making use of resources available through oral history in this field of research might help with interpreting the causes. If the recollections of Bryan Walsh are to be believed – and there is no indication of why they should not be – then, based on his explanation and interpretation, two main causes may be explored behind the beginning and continuation of 'Operation Peter Pan.' Based on the interview given to Sister Eileen on December 3, 1998, it may be construed that Cuban parents started sending their children to Miami for fear of losing *patria potestas* (parental custody).[32] Walsh had received this information from Frank Auerbach, the US State Department's associate, because to Auerbach's knowledge, beginning January 1, 1961 there was a possibility that Cuban parents might lose custody over their children, causing great panic in the country.[33] In view of this, I consider it particularly important to explain the creation and work of 'Operation Peter Pan' and the parents' behavior in sending their children away from Cuba together with psychological factors which are, of course, tightly linked to the particular elements of the given political climate. This approach is confirmed by the writing of journalist Álvaro Fernández, editor of the *Progresso Weekly* bilingual online magazine and President of the *Cuban American Commision for Family Rights,* in which he makes an important public announcement, namely, that his father was among those spreading the false news about *patria potestas* all across Cuba.[34] The question of the source's credibility arises immediately, although in my opinion, popularity cannot be obtained through such an announcement (only discomfort and enmity), and even for raising awareness it would be a rather strange and self-flagellant method. Therefore, I am inclined to give credit to Álvaro Fernández's words: I accept his statement. If his claims are in accordance with the facts, then it becomes clear that bringing the issue of *patria potestas* to the fore was done deliberately to spread panic which was beneficial mainly to the US's and Castro's – both internal and exiled – opposition as well. Of course, the suspicion may also arise that the confession is a manifestation of Fernández's animosity toward the US – which can be inferred on the basis of his other writings, but I do not consider it likely even for a short-sighted

[32] Monsignor Bryan O. Walsh Papers, Barry University Archives and Special Collections – Lehman 201, ASC0001. See: eguides.barry.edu/content.php?pid=358283&sid=3021917#10640316 [Downloaded: May 12, 2015.]

[33] Monsignor Bryan O. Walsh Papers, Barry University Archives and Special Collections – Lehman 201, ASC0001.

[34] For Fernandez's biographical data, see: luxner.com/cgi-bin/view_article.cgi?articleID=1633 'Unos años antes de su muerte en Miami Beach, en presencia de mi madre, de mi hermana María, su esposo y yo, nos dijo que él había sido una de las personas responsables de redactar la falsa ley que provocó la histeria de la "eliminación de la patria potestad."' Álvaro F. Fernández: 'La Operación Pedro Pan: una horrible mancha en la historia' (de EEUU) Source: progresosemanal.us/20090524/la-operacion-pedro-pan-una-horrible-mancha-en-la-historia--de-eeuu/ [Downloaded: April 1, 2016]

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 15 2019. 02. 01. 8:49:50

Cuban to use his own father for this purpose, especially since in Latin societies honoring a father's memory overrides everything (as Fernndez himself has proven by going so far as to criticise Castro on more than one occasion). In this case, the emphasis is obviously not on whose name or names should be associated with the dissemination of rumors, but on the fact that certain political circles, through deliberate designs of misleading the public and falsified draft legislations, sought to manufacture 'psychological weapons' that served their own interests in order to discredit their political opponents and spread panic. Ignacio Uría's comment is consistent with Fernández's claims that in 1961 several Latin American newspapers also published the draft law on the issue; among others, it appeared in the columns of the *El Universal* of Caracas and the *Diario de las Américas* published in Miami. Uría provides an analysis of the Cuban school system's process of transformation as well, which at the same time also directed the children toward the acceptable ideology and mindset of the status quo, for example, by trying to minimise parental influence on the boarding system and significantly increasing the role of the school and its appropriately selected staff.[35]

In addition to this, we may attempt to formulate the interpretation of the launch of 'Operation Peter Pan' by logically beginning with the political events of 1960–1962; of these three main issues can be highlighted: 1. educational reform; 2. the attitude of the authorities toward the Catholic Church; and, 3. fear of the spread of Communism and Communist ideologies.

Following Castro's victory, the Cuban middle class was soon receiving serious warning signals from the new system. These included measures implemented under the educational reform concerning private schools operating in Cuba which dealt a heavy blow to high-quality education that was not affordable for everyone. In the first year of the Revolution, 3,000 new schools were established, an additional 7,000 teachers were enrolled into the education system and the year 1961 was assigned the historic designation of *'Año de la Educación'* (The Year of Education) within a sea of revolutionary slogans.[36]

In the case of private schools, two main centralised objectives become apparent: the suppression or undermining of institutions maintained by the Catholic Church on the one hand, and at private schools founded by North Americans on the other. Catholic institutions of higher education were not spared the attack coming from the authorities either, thus the *Universidad de Villanueva*'s rector, John J. Kelly of North American ancestry, had become a dual target accused of cooperating with the Batista government because, at the beginning of each academic year, he had handed over a list of the university's students and instructors as requested by the

[35] Uría, Ignacio, 'Operación Pedro Pan, el éxodo desconocido de 14.000 niños cubanos.' academia.edu/10839764/Operaci%C3%B3n_Pedro_Pan_el_%C3%A9xodo_olvidado_de_14_000_ni%C3%B1os_cubanos [Downloaded: 2016-06-11.]

[36] Paulston, Rolland G., Education, in: Mesa-Lago, Carmelo (ed,), *Revolutionary Change in Cuba,* Pittsburgh, Pittsburgh University Press, 1974, 386.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 16 2019. 02. 01. 8:49:50

Ministry (Uría regards this as a formal gesture practiced in all institutions).[37] Pérez Serantes responded to the government's vision concerning private educational institutions in a circular letter issued on February 13 under the title *La enseñanza privada* (Private education). The all-defining point was Article 55 of the Fundamental Law, which stated that formal education can only be secular, therefore all private educational institutions have been placed under state control and regulation, but religious education was still permitted.[38] The Fundamental Law ordered the establishment of the National Committee for Education and Culture *(Consejo Nacional de Educación y Cultura)* (Article 59) with the aim to guide, develop and verify educational activities, among others.[39] The Fundamental Law had prompted the church to extraordinary activity; five days later, the Cuban high priests – with signatures from the country's two archbishops, the bishops of Matanzas, Pinar del Río and Camagüey provinces and the auxiliary bishop of Havana – issued another pastoral letter on the subject under the title of *Al pueblo de Cuba* (To the Cuban people). In their writing, they wanted to take a stand and argue on behalf of the church and private schools, claiming among other things that Article 26 (Paragraph 3) of the Universal Declaration of Human Rights, adopted by Cuba as well (United Nations, December 10, 1948) clearly states: 'Parents have a prior right to choose the kind of education that shall be given to their children.'[40] Then they attempted to clarify the state's role in education by citing Pope Pius XI's apostolic circular letter beginning with *Divini Illius Magistri* (December 31, 1929). They based their views on the following idea: '[…] the State should respect the inherent rights of the Church and of the family concerning Christian education, and moreover have regard for distributive justice. Accordingly, unjust and unlawful is any monopoly, educational or scholastic, which, physically or morally, forces families to make use of government schools, contrary to the dictates of their Christian conscience, or contrary even to their legitimate preferences.'[41] Meanwhile, the students of the

37 Uría, Ignacio *Iglesia y revolución en Cuba. Enrique Pérez Serantes (1883–1968) el obispo que salvó a Fidel Castro,* Madrid, Ediciones Encuentro, 2001, 296. North American Augustinian monks founded a university in Havana on August 15, 1946 under the name of *Universidad Católica de Santo Tomas de Villanueva*. In 1957 it was declared a papal university and in 1961 it was closed down for political reasons.

38 'La enseñanza oficial será laica. Los centros de enseñanza privada estarán sujetos a la reglamentación e inspección del Estado; pero en todo caso conservarán el derecho de impartir, separadamente de la instrucción técnica, la educación religiosa que deseen.' *Ley Fundamental,* Artículo 55.

39 'Se creará un Consejo Nacional de Educación y Cultura que … estará encargado de fomentar, orientar técnicamente o inspeccionar las actividades educativas, científicas y artísticas de la nación.' *Ley Fundamental,* Artículo 59.

40 *Universal Declaration of Human Rights* ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/hng.pdf [Downloaded: March 17, 2015] [For the English version, see: *Universal Declaration of Human Rights,* un.org/en/universal-declaration-human-rights/]

41 Pope Pius XI's *Divini Illius Magistri* apostolic circular letter: katolikus-honlap.hu/0904/xipius-nev.htm [Downloaded: March 17, 2015] [For the English version, see: w2.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_31121929_divini-illius-magistri.html]

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 17 2019. 02. 01. 8:49:50

Villanueva University had forced a change in rectorship; Father Kelly resigned and was replaced in office by Eduardo Boza Masvidal, Auxiliary Bishop of Havana.[42]

The initial recognition and peaceful tone the authorities had taken up with the Catholic Church soon began to mix with negative overtones and unfriendly gestures. Castro put the emphasis mainly on the foreign origins of the clergy, thereby trying to demonstrate its unreliability and wanting its members to seem distant from Cuban affairs and servants of foreign interests. It is undoubtedly true that a significant portion, approximately 80 percent, of the Cuban lower clergy – and monastic orders – were of foreign, mostly Spanish descent.[43] A very different ratio can be detected at the head of the Church, though; of the nine high priests in charge of the dioceses, only two were born outside of Cuba, so the rate of foreigners present here was radically lower, only 22.2 percent. Nevertheless, the issue was afforded greater emphasis and attention due to the Spanish descent of the Primate, the leader of the Catholic Church, and his particularly active political attitude.

From 1960, it became apparent that the attention of the authorities was turning toward the Catholic Church with increasing intensity, and in April Juan Marinello, leader of the Cuban Communist Party was already issuing an unequivocal declaration of war on Catholics.[44] There were several incidents that year which had attracted the government's attention towards the Church, one such memorable incident being the action of Havana students when, during the visit of Anastas Mikoyan, the first Deputy Prime Minister of the USSR's Council of Ministers (February 5, 1960), some members of the student body laid the Cuban national flag over Mikoyan's wreath bearing the Soviet coat of arms, as a sign of protest against Communism.[45]

The above example also demonstrates that the government's actions against the Catholic Church were closely linked to the Church's unfalteringly statements of condemnation with regard to Communism. The fact that Cuba kept strengthening its connections with the Soviet Union only added to the Church's mistrust; on May 8th, they established diplomatic ties, and in July the first military agreement was signed.[46] In May of 1960, following the establishment of diplomatic relations, Pérez Serantes issued his circular letter entitled *Por Dios y por Cuba* (For God and for Cuba) the main theme of which was the interpretation of how Catholicism relates to Communism. Officially, the higher clergy could not express views regarding the idea of Communism that differed from the teachings of Pope Pius XI expressed in his *Divini Redemptoris* apostolic circular letter (1937). According to the statements of

42 Castro Figueroa, Abel R., *Quo vadis Cuba? Religion y revolucion*. Bloomington, Palibrio, 2012, 8.

43 Crahan, Margaret E., 'Cuba: Religion and Revolutionary Institutionalization,' in: *Journal of Latin American Studies,* Vol. 17, No. 2 (Nov. 1985), 319–340, 320; Super, John C., 'Interpretations of Church and State in Cuba, 1959–1961,' in: *The Catholic Historical Review,* Vol. 89, Num. 3, July 2003, 511–529, 513.

44 *The Voice, Weekly Publication of the Diocese of Miami Covering the 16 Counties of South Florida* May 6, 1960, 2.

45 *Diario de la Marina,* 1960. január 6, 1A

46 *Revolución,* July 21, 1960, 1.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 18 2019. 02. 01. 8:49:50

Pius, which had been issued decades earlier: 'This all too imminent danger, […] is bolshevistic and atheistic Communism, which aims at upsetting the social order and at undermining the very foundations of Christian civilization.'[47] In one of his public speeches given on August 10, 1960, Castro lashed out fiercely against pro-Franco priests living in Cuba, whom he believed demonstrated counter-revolutionary attitudes toward the government.[48] In the same month, a Catholic priest was shot and six students ended up with serious physical injuries when they attended the first meeting of the *Congreso Nacional de Jóvenes Católicos* (National Congress of Young Catholics).[49] Subsequently, the harassment of priests and parishioners alike became regular in churches and during mass.

According to the Spanish ABC newspaper, in the spring of 1961 many Latin American media outlets addressed the government's anti-church vociferations, an example of the latter being the circular letter of the Ministry of Armed Forces (Ministerio de Fuerzas Armadas) addressed to its internal office units, dated March 11, 1961. The aforementioned letter is also cited by the ABC as informing the Ministry's secondary leaders, at the orders of Raúl Castro, of the method to be adopted against members of the Church: advocates for the Vatican must be harassed, church schools must be cleared of reactionary ideologies; an office must be established for the management of church affairs; ecclesiastical persons who resist church-reforms must be banished; and the Church controlled by the Vatican must be replaced by a Church that supports the Revolution.[50] According to the author of the article, these ideas had been nourished under the guidance of two sources: the Communist councils of the Russian Nicolai Strovgav and the Chinese Li Wei Han, while a further article went so far as to state that actions against the Cuban Catholic Church were led by Strovgav himself.[51] The ideas listed in the articles clearly show that the relationship between church and state had completely deteriorated by March of 1961, and demonstrate the methods that were used in an attempt to influence public opinion and incite it against the clergy. Meanwhile, the political opposition also began to work in an organized manner; in Miami, several anti-Castro organizations had formed (*Movimiento Rescate Revolucionario, Frente Nacional Democrático,* and so on). We may mention that the *Movimiento Democrático Cristiano* group demonstrated an important element of many of these

47 Pope Pius XI's *Divini Redemptoris* apostolic circular letter: [For the English version, see: w2.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hfp-xienc_19370319_divini-redemptoris.html]

48 Discurso pronunciado por el Comandante Fidel Castro Ruz, primer ministro del gobierno revolucionario, en la clausura de la Rreunión de Coordinadores de Cooperativas Cañeras, en el Teatro de la CTC Revolucionaria, el 10 de agosto de 1960. cuba.cu/gobierno/discursos/1960/esp/f100860e.html [Downloaded: August 2, 2015].

49 *The Voice, Weekly Publication of the Diocese of Miami Covering the 16 Counties of South Florida,* August 26, 1960, 1.,8. The newspaper, with reference to information provided by NCWC News Service, claims that Jesuit Father Marcial Bedoya was shot by the police.

50 *ABC,* 5 de abril de 1961, 33.

51 *ABC,* 9 de abril de 1961, 18.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 19 2019. 02. 01. 8:49:50

groups, namely Christian democratic ideological roots, and operated under the leadership of José Ignacio Rasco. After the US broke off diplomatic relations with Cuba, the tension between the two countries became more and more prominent, and documents reveal that even the idea of armed intervention by the US in Cuba had not been ruled out. In November of 1960, the CIA provided training for five hundred Cubans on a secret military base in Guatemala; however, news about the initiative leaked out.[52] That was probably the reason why Fidel Castro stated in his speech on the last day of the year that there are tens of thousands of armed Cubans in and around the capital to prevent any sudden external attacks on the country.[53] Finally, on April 17, 1961, the 1,500-strong troop of the 2506 military unit made up of Cuban volunteers landed on the coast of the Bay of Pigs near the Zapata Peninsula with three priests as members of their escort who served as army chaplains and at the same time, they themselves called upon the Cuban people to join in the fight against Castro.[54] The landing of opposing Cubans and the participation of clerics in said events actually came in handy for Castro and his supporters, because they felt that this sustained their earlier allegations that a significant part of the Catholic Church's members were counter-revolutionaries.

The events that took place in the Bay of Pigs lead us to the other explanation for the creation of 'Operation Peter Pan,' of which we are also informed by Father Walsh. In his interview, he noted that representatives of the US State Department appeared very nervous during their occasional meetings; they wished for the children to be sent away from Cuba as soon as possible due to the fact that there were numerous children among them whose parents were operative participants of the opposition against Castro, and Foreign Affairs expected them to asume active roles, though Walsh knew nothing about the plans to invade Cuba.[55] The parents feared for their children because they were concerned that, with the start of armed conflict, they in particular could become the victims of the regime; they could be taken from their parents and even carried off to the Soviet Union. It is without a doubt that a group of parents had political reasons to ask for their children's participation in the programme, but it is certain that this justification was detectable in only a fraction of the number of parents who sent their children away.

52 Rabe, Stephen G., *Eisenhower and Latin America. The Foreign Policy of Anticommunism*. Chapel Hill, University of North Carolina Press,1988, 166–176.

53 Discurso pronunciado por el Comandante Fidel Castro Ruz, Primer Ministro del Gobierno Revolucionario, en Ciudad Libertad, el 31 de diciembre de 1960. cuba.cu/gobierno/discursos/1960/esp/f311260e.html [Downloaded: August 12, 2015]

54 Discurso pronunciado por el Comandante Fidel Castro Ruz, Primer Ministro del Gobierno Revolucionario, resumiendo los actod del día internacional del trabajo. Plaza Cívica, 1º de mayo de 1961. cuba.cu/gobierno/discursos/1961/esp/f01056ie.html [Downloaded: August 12, 2015]

55 Monsignor Bryan O. Walsh Papers, Barry University Archives and Special Collections – Lehman 201, ASC0001. See: eguides.barry.edu/content.php?pid=358283&sid=3021917#10640316 [Downloaded: May 12, 2015]

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 20 2019. 02. 01. 8:49:50

From the perspective of the children who had to live for months, years or even forever without their parents, the reason why they needed to leave was, in fact, unimportant; from the moment they departed departure from Cuba, their former lives would never resume.

Abstract

The paper presents the background of the unique story of children arriving from Cuba to the United States through the analysis of the events of the so called 'Peter Pan Operation.' The nature of the programme was largely different from today's child migration as it took place in an organised manner, with active help from the State Department of the U.S. and the Catholic Church. Within the framework of the 'Peter Pan Operation,' a total of 14,048 children left their homeland in an organised way. The explosion of the Cuban missile crisis meant the end of the campaign; from then on, Cuba stopped flights to the United States. There were several reasons for starting or continuing the 'Peter Pan Operation.' Cuban parents began to send their children to Miami for fear of losing patria potestas (parental control) over their children. We can also put the question in the broader context of the political events of 1960–1962. From these, we can raise three main issues: 1. education reform; 2. the conduct of power over the Catholic Church; 3. the fear of communism, and the spread of a communist ideal. This study interrogates the 'Peter Pan Operation' phenomenon through an analysis of these three problems.

Keywords
Cuban Revolution, migration, Miami, Fidel Castro, Catholic Church, Bryan O. Walsh

Rezümé

A tanulmány a Kubából kíséret nélkül az Egyesült Államokba érkezett gyerekek sajátos történetének hátterét mutatja be az úgynevezett „Pán Péter művelet" eseményeinek elemzésén keresztül. A program nagymértékben eltért a mai gyermek-migrációtól, mivel az USA külügyminisztériuma és a katolikus egyház Miami egyházmegyéje szervezte és bonyolította le. A Pán Péter művelet keretein belül összesen 14 048 gyerek hagyta el hazáját szervezett keretek között. Az akció végét a kubai rakétaválság kirobbanása jelentette; hiszen innentől kezdve Kuba beszüntette a repülőjáratokat az Egyesült Államokba. Több ok is feltárható a „Pán Péter művelet" elindítására, illetve folytatására vonatkozóan. Egyrészt a kubai szülők a *patria potestas* (a szülői felügyelet) elvesztése miatti félelmükben kezdték gyermekeiket Miamiba küldeni. A kérdés tágabb értelmezését az 1960–1962-es évek politikai eseményeiből kiindulva próbálom meg felfejteni, ezek közül is alapvetően három fő kérdéskört emelek ki: 1. az oktatási reformot; 2. a hatalomnak a katolikus egyházzal szembeni maga-

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 21 2019. 02. 01. 8:49:50

tartását; 3. a kommunizmustól, a kommunista eszmék terjedésétől való félelmet. A tanulmány e három probléma elemzésén keresztül keresi a választ „Pán Péter" művelet jelenségére.

Kulcsszavak
Kubai forradalom, migráció, Miami, Fidel Castro, katolikus egyház, Bryan O. Walsh

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 22 2019. 02. 01. 8:49:50

Viktória Semsey

News about Latin America in the Hungarian Press in the Period 1810–1826 – National and Foreign News

While in 1808 a long-lasting national war was developing against Napoleonic troops in Spain, on the other side of the ocean, in Latin America, independence revolutions broke out against the Spanish mother country. 'Revolutions for independence were sudden, violent and universal in South America.'[1] In this paper, I will try to illustrate this 'universal' feature of the events with the help of certain articles that appeared in the Hungarian press at the time.

At what point might it have been interesting, informative or advisable for the Hungarian public to read about events that took place on such a distant continent as Latin America was in the years 1810–1826?[2] Within the Habsburg Empire, which was a significant power in Central Europe, the geopolitical situation and importance of the Hungarian kingdom conditioned, to some extent, the interest aroused by developments of international significance on the distant continent. The situation of the Hungarian kingdom was special within the Habsburg Empire in those centuries. The emperor was at the same time the king of Hungary as well, and he summoned the Hungarian Parliament. The country did not have its own army, but it had a kind of 'feudal constitution,' which defended the Hungarian aristocracy at all costs. In his European wars, the Habsburg Emperor needed the support of the Hungarian aristocracy, who grew wheat on their lands and became rich engaging in feudal trade during the Napoleonic Wars, and were thus dependent on Austrian customs policy. At that time, the feudal society and economy had experienced little in the way of liberal development. Around 1780, a reform of the Hungarian language started. The ideas of the French Enlightenment reached the Hungarians, but, of course, they affected only part of the literate population. In 1794, a Jacobin conspiracy was organised, and it failed within a year. Yet, all this showed a growing sensitivity to making changes for the benefit of the country.

[1] John Lynch: *Spanish American Revolts 1808–1826,* Barcelona, Editorial Ariel, 1998, 9.

[2] Viktória Semsey: 'Floridától a Monroe-elvig: Hírek az "Éjszaki" és a "Déli" Amerikáról a Hazai és Külföldi Tudósításokban (1818–1824)'. In Háda, Béla – Majoros, István – Maruzsa, Zoltán – Petneházi, Margit (eds.): *Két világ kutatója,* Budapest, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2009, 357–367. The article researches the news which was published in Hungarian newspapers during 1818–1824 concerning the USA, Spain and South America.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 23 2019. 02. 01. 8:49:51

The Napoleonic Wars and their international consequences

It was already clear to contemporary observers that the Napoleonic Wars were affecting all of Europe, including the Iberian Peninsula, and, consequently, the colonies in Latin America.[3] The wars were of great influence, changing the international relations between Europe, the US and Latin America. These international conflicts changed and modified relations in international trade (they increased the importance of Latin America for Europe) and they helped develop a strong national sentiment. They promoted the ideas of national sovereignty or sovereignty of the people, and liberal rights became incorporated into written constitutions. They stimulated radical changes through the abolition of feudal taxes, slavery, and so on. The following sentence appeared in the July 1816 issue of *Magyar Kurir (Hungarian Courier)*: 'Even coffee is a liberal drink.'[4] Though this appears to be a literary exaggeration and is considered an unscientific argument, it was used every day in Hungary at the time. The contemporary context of this sentence had its real background in the vicissitudes of the coffee trade in Brazil after Napoleon's continental blockade in 1806.[5]

After 1799, significant geopolitical changes occurred in international politics.[6] The French emperor, Napoleon, tried to get a stranglehold on Europe and create an empire that reached as far as Latin America. National reactions to this aggressive intent were very strong, as could be seen in Portugal, Spain or Austria in April 1809. The Spaniards were fighting against Napoleon and the French occupation in their homeland, while the natives were fighting against the Spanish in Latin America. (The case of the Portuguese colony, Brazil, was different.)

3 See among others: Gabriel H. Lovette: *Napoleon and the Birth of Modern Spain,* II, New York, 1965; Richard L. Kagan – Geoffrey Parker (eds.): *Spain, Europe and the Atlantic World: Essay in Honour of John H. Elliott,* Cambridge, 1995; María Teresa Menchen barrios: 'La política exterior española en la época de Fernando VII (1808–1830)'. In Juan Bta. Vilar (ed.): *Las relaciones Internacionales en la España contemporánea,* Murcia, 1989; Antonio Moliner Prada: 'El proceso de emancipación americana en la época de la restauración (1814–1820)'. In Alberto Gil Novales (ed.): *La revolución liberal,* Madrid, Ediciones del Orto, 2001, 479–503; Manuel Chust – Ivana Frasquet: *Tiempos de revolución: Comprender las independencias iberoamericanas,* Madrid, Fundación Mapfre, 2013, 76–83; Martin Robson: *Britain, Portugal and South America in the Napoleonic Wars,* London, I.B. Tauris, 2011.

4 *Magyar Kurir,* newspaper published in Vienna in Hungarian, II, 48, 1816. Budapest Collection, Municipal Library of Budapest (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár).

5 Another example that also demonstrates the importance of the wars taking place in Latin America at this time appeared in the 1 January 1812 issue of *National and Foreign News*: A Protestant pastor, an enlightened man who corresponded with renowned Hungarian writers of his time and worked for the famous count Miklós Esterházy, an aristocrat and important landowner, greeted Esterházy on his birthday in a poem. He wrote: 'In these years there are only few places on the globe where there is peace, silence, without war. Even Latin America is disturbed, more disturbed than it was in the times of Cortez and Pizarro.'

6 Louis Bergeron: 'A császárság.' In Georges Duby (ed.): *Franciaország története I,* Budapest, Osiris, 2005, 766.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 24 2019. 02. 01. 8:49:51

The press and its role in contemporary Hungary

Because of the intimate relationship between the mother countries and the colonies, the wars of independence in the Iberian Peninsula became an important element in a more universal war. In the contemporary Hungarian press and in other printed materials which appeared in Vienna or Pest, information on the distant continent was an interesting novelty which provided exciting information.

Between 1806 and 1826, almost all of the news about the European events or about the American continent that reached the Hungarians came via diplomats, aristocrats and businesspeople who were passing through Vienna or worked in the capital of the Habsburg Empire. Because of the large number of illiterate people, the news was only known in a small circle. Nevertheless, the press played an important role, as people who could read commented on events and discussed them not only in their families, but with their acquaintances as well. The Hungarian press, which consisted of a very limited number of publications, was mainly aimed at providing information, and it would only gradually become more independent of Austrian political influence and censorship. Between 1819 and 1826, the newspapers, mainly the ones that reached Hungary from the more modern, western parts of Europe, helped spread a new concept of nation, ideas of revolution and liberal concepts about trade and rights.[7]

The educated Hungarian public read French, German, English and even Spanish newspapers. Between 1810 and 1826, the best-known and most propagated newspaper was the so-called *National and Foreign News (Hazai és Külföldi Tudósítások)*. This was the only newspaper in Pest between 1808 and 1826, while the *Hungarian Kurir (Hungarian Courier)* was published in Vienna.

Censorship tightened in Hungary after the discovery of the intellectual Jacobins' conspiracy in the Habsburg Empire in 1794-95, during the reign of Francis I. After the flourishing years of 1780-94, the Hungarian press was almost completely paralysed until 1805. In 1805, there were only 5 newspapers, 3 of which appeared in German, one in Latin, and only one in Hungarian. However, not even this last one was published on Hungarian territory: this was the above-mentioned *Hungarian Kurir* of Vienna. This fact shows that a large number of Hungarians lived in the capital of the Habsburg Empire. The Austrian Chancellor was convinced that it was better to keep some of the foreign news from the Hungarians, but not all, because a radical ban would only further increase the interest in foreign news.

However, the Napoleonic Wars in Europe led to changes in the policy of the Austrian Emperor and his powerful minister, Metternich. The government, and especially Metternich, recognised the importance of the role of the press and the power it exercised on public opinion. Therefore, the press also became an important means in the hands of governments to manipulate public opinion.[8]

[7] György Kókay (ed.): *A magyar sajtó története I. 1705–1848,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 298.
[8] Ibid., 244.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 25 2019. 02. 01. 8:49:51

The National and Foreign News

The newspaper *National and Foreign News* has a prominent place in the history of the Hungarian press. This was the first newspaper in Hungarian with a periodic appearance (twice a week) in Pest at the beginning of the 19th century. Its establishment is considered the founding of the press media in the Hungarian capital in the 19th century.[9]

As far as its articles were concerned, *National and Foreign News* still belonged to the 'old-school' newspapers that only reported the events and did not analyse them. Foreign news was published without any interpretation. A variety of foreign newspapers were used as sources, including *The Times, The Star, Courier, Moniteur, Morning Chronicle, Quotidienne,* private letters, some newspapers from Latin America (such as *El Sol* and *El Orinoco*), and even some newspapers from the US that primarily came to London, Paris, Vienna or other parts of the Habsburg Empire. The editor of the newspaper at the time was István Kultsár.[10] Kultsár and his newspaper created an important circle of news and thoughts for the young people studying at the university in the capital, as well as for other intellectuals, together with the educated and enlightened low and middle nobility. The editor published his newspaper 'for the good of the nation,' as he himself wrote in the dedication. During the early years of the 19th century, newspapers like the *National and Foreign News* had few readers. The number of people who subscribed to the newspaper might have been about 1,500–2,000 until 1826. The first issue of the newspaper came out in 1806 and had the title *Hazai Tudósítások (National News)* until 1808. The Austrian authorities refused to allow the editors to publish any news about foreign countries. The authorities – under pressure from the nobility of the capital and several provinces – finally allowed the publication of news from abroad from 1808 on, which resulted in changing the paper's name to *National and Foreign News*. By 1815, Pest had become the capital and also the cultural-ideological centre of Hungary. Thanks to the commercial boom in grain trading caused by the wars, the city began to develop rapidly.[11]

In the early 19th century, Kultsár's newspaper represented not only a simple source of news, but through the selected foreign news it also became a kind of source of reference which people used to inform themselves about the world. News about Latin America were regularly, at times often, published between 1810 and 1815. Since the major powers were linked by political and commercial interests and by what had happened in Latin America, the news often appeared under titles like

9 Founded by István Kultsár in 1806. Miklós Szabolcsi (Chief ed.), *A magyar sajtó története,* Budapest, Akadémiai, 1979–1985, I, 245.

10 István Kultsár (1760–1828), coming from a bourgeois family, finished his studies at the Benedictine Order; he was a poet and a journalist. He did an important job organising and reforming the literary and linguistic life in Hungary, especially through the press and his calls for scholarships offered in contests.

11 Kókay: op. cit. 280.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 26 2019. 02. 01. 8:49:51

'England,' 'France' or 'the US.' One of the first articles which came out on 13 January 1810 informed the Hungarian readers of the opinion of the French emperor, writing that Napoleon felt that if the Spaniards lost their colonies, it would simply be their fault. If Peru or Mexico wanted to be independent, the French emperor would not intervene, unless they wanted to become allies of Britain at the same time.[12] The Hungarian readers learned from the 26 September 1810 issue that uprisings against colonial rule had occurred in La Plata, Buenos Aires, Potosí, Tucumán, La Paz and Lima, and all this demonstrated the deep 'hatred' for colonial Spain (the word 'hatred' was used either in the original article or by the translator; this cannot be ascertained now, but it probably refers to the emotional force that the rebels had felt).

The article of 31 October 1810 commented on the position of England regarding Spanish Latin America: if Spain continued to keep its independence and hence its colonies also stayed under its control, England would protect the interests of the mother country, but if Napoleon occupied Spain, England would feel obliged to protect the independence of the new countries in order to prevent them from becoming French colonies in the future.

The news from the faraway continent usually took one month to arrive in Europe, and even more in Pest, as the newspapers of Vienna and Pest had to select and translate the articles for the Hungarian press. On 25 July 1810, one news article discussed the revolution which had broken out in 'Caracas, where they revolted for independence.' The rebels were divided into four groups with different interests.

It is worth quoting the article of 7 April 1810, entitled 'Latin America':

> The provinces do not accept more repression by the mother country … they are able to change their desperate situation … they take as a model the example of the British ex-colonies on the North American continent, which were liberated in the 18th century. The victory of blacks who live on the isle San Domingo (Haiti), a former colony of France, and their attainment of independence is also known. … The broad wings of the bird of freedom seem to move in Latin America … and Europe will be compelled to give freedom to these countries.[13]

Trade as a motive of the wars

One of the first news items of commercial interest was perhaps an article that came out on 25 August 1810, with the title 'Great Britain.' It concerned the agreement on

[12] *Hazai és Külföldi Tudósítások* (National and Foreign News), 13 January 1810. Budapest Collection, Municipal Library of Budapest (Szabó Ervin Könyvtár).

[13] *Hazai és Külföldi Tudósítások,* 7 April 1810. Budapest Collection, Municipal Library of Budapest (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár).

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 27 2019. 02. 01. 8:49:51

trade and customs signed between Portugal and England, as duty had to be paid on entering Brazil, a Portuguese colony.

The importance of trade as a motive in the wars between Spain and its colonies was present in the contemporary international press from early on. The consequences of the continental blockade Napoleon had introduced in 1806–1807 were considered an influential factor in Latin America, and then came the English blockade.[14] The Hungarian Gergely Berzeviczy, an illustrious noble,[15] presented his reflections on the new direction of European trade in his article entitled 'Nézetek az ázsiai-európai kereskedelmről' (Thoughts on the Trade between Asia and Europe), published in 1808. Due to the continental blockade, certain products, such as sugar and coffee, which had come from Latin America before, were now in shortage. In Berzeviczy's view, the Napoleonic Wars greatly hindered liberal or *laissez-faire* trade between 1802 and 1812. Besides, the continental blockade as a strategic weapon separated a considerable part of Europe from overseas trade. This fact, and further wars in the colonies between 1810 and 1824, also extended and prolonged a new situation on the European continent. That is why Berzeviczy recommended that the continental European countries join in a customs alliance and form a community of customs interests.[16] According to a letter dated 9 April 1810, due to the wars of independence in Caracas, trade became free in this territory. At the same time, it was also true that, as a consequence of the wars, earlier trade by the Spaniards between Europe and the subcontinent was now paralysed. However, on 10 July 1810, the Hungarian press wrote that Napoleon's continental blockade against England affected the English trade only in the first few years; later, it rather favoured it.

Several articles from various newspapers in different European countries showed that international trade between Europe and Latin America played an important role. The Hungarian newspaper published a long article – surprisingly, an analytic-descriptive one – in its supplement on 1 December 1810, with the following title: 'The Important Periods of Trade Made with the Colonies.' As interpreted by the author, trade had guided politics in the European countries since 1492. The consequences of the founding of the colonies were unsurpassed: trade in mainland Europe was transformed into maritime commerce, which Spain and Portugal had

[14] Viktória Semsey: 'A "félszigeti háború" nemzetközi összefüggései 1807–1814.' In Ferwagner, Péter Ákos – Kalmár, Zoltán (eds.): *Az átmenet egyensúlya,* Budapest, Áron Kiadó, 2010, 41–54. See also: Tulio Halperin Donghi: *Reforma y disolución de los imperios ibéricos 1750–1850,* Madrid, Alianza Editorial, 1985, 78–79, 105–106; D. B. Goebel: 'British Trade to the Spanish Colonies 1796–1823'. *American Historical Review,* XLVIII, 1930. 298; Raymond Carr: *España 1808-1975,* Barcelona, Ariel, 1985, 48–49.

[15] Gergely Berzeviczy (1763–1822) was an outstanding character who played an important role both in enlightened absolutism and in the feudal reform movement as well. Throughout his life he wrote several works on political and economic reform. In Kosáry, Domokos: *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867,* Budapest, 1990, 208.

[16] The reformist writings of Gergely Berzeviczy appeared in the translation of Jenő Gaál: *Berzeviczy Gergely élete és műve,* Budapest, 1902.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 28 2019. 02. 01. 8:49:51

dominated until 1618. After this date, the Dutch and the English began to compete with the already mentioned settlers, and large commercial companies were set up, which changed the colonial policy. Besides this, in the first half of the 18th century, the French also competed with the aforementioned powers. The second important reason for the major changes was that in the 18th century tropical plants and other products from Latin America had achieved great popularity in Europe. By the 19th century, the European public had become increasingly accustomed to the consumption of sugar, coffee, and so on. The colonies also began to recognise the importance and wealth these products created, and therefore new ideas appeared on the benefits of achieving independence. After the US was established, the example of the independence of the English colonies was an obvious example to follow. From that time on, England increased its trade not only with its former colony but also with Latin America. After 1806 – when the continental blockade in Europe went into effect – Napoleon introduced a new 'era' in the history of international trade. Despite this fact, the British found new markets and routes for their products: instead of Europe, they headed to Brazil and other Latin American colonies.

On 25 December 1810, an article entitled 'America' referred to a letter that had arrived from London and commented that what was happening in South America was a long-awaited event. The war that erupted in Spain in 1808 just pulled the trigger, but there had long existed a strong desire for freedom in Venezuela. On 19 April 1810, a revolution broke out in Caracas. On 9 May an article highlighted the important fact that trade had been liberalised in Caracas, and another informed the public on 25 August that taxes and *mita* (mandatory public service for the natives) were abolished.

However, according to the Hungarian press, trade decreased dramatically in the colonies (as it often occurs in the case of long wars), and hardly any people went to the markets. In some cases, a town was attacked 4–5 times in one year, which was the reason why people did not go there.[17]

From time to time, articles appeared on the importance of trade. One of the articles in 1815 commented that it was essential for England to help the liberation of nations in Latin America and then sign trade and friendship contracts with them, because through those contracts England could prepare new ways to develop its trade. Latin America was a continent rich in everything: agricultural products, gold and silver. According to estimates made by the German scientist Alexander von Humboldt, the former colony Buenos Aires used to purchase goods worth

17 In *National and Foreign News,* 17 April, based on a piece of news of 11 December 1810 in Buenos Aires. The 28 September 1812 issue also mentions these events but in the case of Veracruz, Mexico. According to the 5 January 1820 issue, even the English complained about the low volume of trade between England and Buenos Aires. In the 7 February 1821 issue, there is a reference to information from 10 October 1820 in Buenos Aires, where trade was completely paralysed because of the wars.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 29 2019. 02. 01. 8:49:51

3.5 million dollars from Europe. And since trade had become free, the trade with England alone had climbed to 12 million dollars.[18]

Some characteristics of the revolution in Latin America

It was not just commercial interests that provoked revolutionary and independence uprisings in Latin America. Foreign examples and liberal ideas also affected the peoples of the continent. An article from 7 April 1810 commented that the 'provinces' (Mexico, Peru, Brazil, and Chile) in Latin America had received an important ideological boost from the success of the independence wars of the USA 26 years earlier. The other significant influence came from Haiti: its example meant that African people who had come from another continent were able to defeat the Europeans. Peoples in Latin America could overcome their colonisers, as experience and theory had shown.[19]

On 18 September 1812 (news taken from the French newspaper *Moniteur*), a proclamation – from Buenos Aires, aimed at Chile – was published under the title 'Spanish America'. The article described the general situation of Spanish America and addressed the population of Chile to encourage them in their struggle for freedom:

> Freedom … is a source of glory and the fate of all nations, which engenders great patriots, great acts. In civil and free society a sense of morality is growing and triggering industrial development, power and wealth are accumulated. … do not be slaves anymore!
> People are born equal in nature; therefore, they are all equal in their rights as well![20]

On 27 May 1812, one could read that the independence and self-governance of the new administration began to stabilise in Mexico, Venezuela and Buenos Aires. Although the Parliament of Cadiz (in Spain, the motherland) had invited representatives of the overseas provinces in 1810–1812 and attempted to address the issue of the future of pro-independence provinces, in the end it did not grant freedom to them. The same happened in 1821, when the Parliament in Spain accepted again the liberal constitution of 1812 after the victory of the liberal revolution of 1820. The London press used an article from the newspaper *Orinoco* in Venezuela

[18] Reference to estimates made by Alexander von Humboldt appeared in an article on 1 March 1815 in *Hazai és Külföldi Tudósítások*. Budapest Collection, Municipal Library of Budapest (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár).

[19] In *Hazai és Külföldi Tudósítások,* 7 April 1810, Supplement.

[20] August 25, 1810; previously, according to a piece of news, the *mita* and the tax on indigenous people were abolished, and it was said that all feudal contributions of the colonial system would be abolished in Venezuela and in Caracas.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 30 2019. 02. 01. 8:49:51

to comment on the negotiations between royalists and pro-independence groups, which took place in August. Liberal Colombians favoured a republic as a prototype for the independent state of Colombia because all this independence had been achieved without help.

> This will ensure the happiness of the people. The liberals have an obligation to defend freedom, independence and all rights from which national sovereignty is born. The Spanish Constitution of 1820 does not give them any of this.[21]

Even longer articles, sometimes 3–5 pages, appeared about the wars of Latin America in the Hungarian press between 1821 and 1825. Among the most important news there was one article which highlighted for the reader that a constitutional empire had been declared in Rio de Janeiro with the emperor Pedro I at its helm, and a trade agreement had been signed with Great Britain.

Between 1810 and 1826, the editor of the *National and Foreign News* drew attention in his newspaper to some important documents that were related to wars and liberal changes in Latin America. Perhaps these were not completely reliable, as they were translated from other newspapers and not from the original texts. (In most cases they were translated twice, first from Spanish into some foreign language, then from this language into Hungarian.) Not many of these documents survive, but the ones which are available are important because of their content, or their direct or indirect messages. For example, according to the Hungarian press, a story came from London in 1818 about Venezuela, where the government of the rebels promised to recognise the power of Spain on the following conditions: to be granted the right to have their own parliament in Venezuela, with deputies elected in the same country; to increase the number of Venezuelans engaged in the administration system; taxes to be determined by Venezuelan citizens; complete freedom in trade; abolition of all obstacles to industrial development and the abolition of customs duties.[22] On 17 February 1821, another document related to governmental efforts in Gran Colombia was published in Pest. In this document we can find 15 paragraphs from the armistice document that was signed on 26 November 1820 between the Spanish troops and Gran Colombia.

We now know that a large number of key documents that could have given a complete picture of events were unavailable to Hungarian readers, who could nevertheless follow the steps and radical changes of the events in Latin America. For example, one of the documents about the union between Venezuela and New Granada appeared in Pest on 22 March 1820, and 14 of its paragraphs were translated into Hungarian.

There were long stories coming out in the Hungarian press between 1824 and 1826. They commented on the latest battles on the continent between the

[21] *Hazai és Külföldi Tudósítások,* Pest, 17 February 1821.
[22] *Hazai és Külföldi Tudósítások,* Pest, 8 January 1818.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 31 2019. 02. 01. 8:49:51

Spaniards and the rebels, mentioning the names of Sucre and Bolívar. On 7 January 1826, under the title 'Spanish America,' a piece of news came from Peru through Philadelphia and London, confirming that the Congress of Panama would soon be opened with the participation of the newly independent nations. The Panama Congress received a message from the US President, reported in the newspaper *National and Foreign News* dated 17 May 1826. The paper wrote that the President's letter to Panama showed the extreme importance of what was happening there. The topics of negotiations at the American Congress were smuggling, free trade, clarifying the borders on the coasts and around the ports, an agreement that all America would join forces in order to prevent future attacks from Europe, the prohibition of slave trade, recognition of the independence of Haiti, discussion of the situation of Cuba and Puerto Rico, and a declaration of freedom of conscience.

Finally, the Hungarian newspaper notes that it seems from the letter of the US President that the US wants to be the leader of all the countries in America (North and South). This fact is very important from the point of view of England, as this would greatly affect their political and economic interests on that continent. In the years 1825–26, the names of the newly independent countries, such as Mexico, Colombia, and others, are regularly mentioned, which means that for the contemporary media, the new nation-states were born.

Conclusion

Being the only newspaper published in Hungarian in the capital, Pest, between the years 1808 and 1826, the *National and Foreign News* had an important mission to inform and influence its readers. It did not comment on or analyse the events of Latin America and their revolutionary or liberal aspects, but by presenting them to the public, it could guide the way of thinking of certain intellectual circles and the nobility about reformist trends. 'It did not encourage us to revolt, but it was gradually preparing our transformation,' said Ferenc Toldy, one of the most prominent literary critics of the newspaper in the 19th century.

Hungarian readers did not receive complete and exact information about the changes in international and commercial relations in Spain, Portugal and their rebellious colonies between 1810 and 1826, but the articles, with their informative reports, served as a point of orientation: they made Latin America present in the everyday life of Hungarians, extended their vision about the world, and increased the intellectual sensitivity of people to liberal ideas.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 32 2019. 02. 01. 8:49:52

Abstract

The study briefly discusses some articles that were published in Pest between 1810 and 1826 by the prominent representative of the 19th century Hungarian press, National and Foreign News.
Through these articles, it is illustrated that certain essential connections regarding the Latin American wars of independence became available in print to part of the Hungarian society in that period. The published news indicates that the newspaper readers of Hungarian society were well-informed about the most important international events of the period, and their knowledge and political sensibility were enhanced in relation to the ideas of independence.

Keywords
Hungarian Press in the 19th century, Hazai és Külföldi Tudósítások, Latin American independence wars, Napoleonic continental blockade

Rezümé

A tanulmány bemutatja a 19. századi magyar nyelvű sajtó kiemelkedő fontosságú képviselőjének, a *Hazai és Külföldi Tudósítások*nak 1810–1826 között Pesten megjelent néhány cikkét. Ezeken keresztül érzékelteti, hogy a latin-amerikai függetlenségi harcok bizonyos lényeges összefüggései, eseményei olvashatóak voltak már a korabeli magyar társadalom egy része számára is. A hírek jelzik, hogy a magyar társadalom újságolvasó rétege tájékozott volt a legfontosabb korabeli nemzetközi eseményekről, bővültek ismeretei és politikai érzékenysége a függetlenségi eszmékkel kapcsolatosan.

Kulcsszavak
19. századi magyar sajtó, Hazai és Külföldi Tudósítások, latin-amerikai függetlenségi harcok, napóleoni kontinentális blokád

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 33 2019. 02. 01. 8:49:52

MÓNIKA SZENTE-VARGA

General Zakany in the Americas

'An American named Stephen Zakany was assassinated near Ahome, Mexico, by a well-known Mexican bandit,' wrote various newspapers in the United States in 1888. Who was Stephen Zakany? Why did he go to Mexico? What did he do there? Why was he killed? What made U.S. newspapers comment on his murder? – These are some of the questions that immediately arise, and this essay will try to answer at least some of them.

The resulting investigation fits into the general context of studies on Hungarian emigration, and from a narrower perspective, it is connected to the wave of people who left after the defeat of the Hungarian War of Independence of 1848–49. The activities of former revolutionaries fighting with Garibaldi in Italy, and later in the U.S. Civil War have been examined by various scholars.[1] In contrast, relatively little is known about Hungarian exiles who lived, fought and settled in Latin America.[2]

The reasons are closely connected to the lesser prestige of these investigations,[3] as well as to the difficulties they entail due to the great geographical extension and

[1] Some works on Hungarians fighting in Italy: ÁCS, Tivadar: *Magyarok és a risorgimento* [Hungarians and the Risorgimento], Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1961; LUKÁCS, Lajos: *Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei 1860–1867* [The history and the registers of the Hungarian legion in Italy], Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986; LUKÁCS, Lajos: *Garibaldi magyar önkéntesei és Kossuth 1860–61-ben* [Kossuth and the Hungarian Volunteers of Garibaldi in 1860-1861], Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962; NYULÁSZINÉ STRAUB, Éva (ed.): *A Kossuth-emigráció olaszországi kapcsolatai: 1849–1866* [The Italian connections of the Kossuth Emigration: 1849–1866], Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1998.
Some works on Hungarians fighting in the United States: ÁCS, Tivadar: *Magyarok az észak-amerikai polgárháborúban 1861–1865* [Hungarians in the U.S. Civil War], Budapest, Pannónica, 1964; PIVÁNY, Jenő: *Hungarians in the American Civil War,* Cleveland, Dongó, 1913; VÁRDY, Béla: *Magyarok az Újvilágban: Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története* [Hungarians in the New World: A Special History of Hungarians in North America], Budapest, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 2000; VASVÁRY, Ödön: *Lincoln's Hungarian Heroes: The Participation of Hungarians in the American Civil War,* Washington D.C., 1939; VIDA, István Kornél: '"A régóta elnyomottak barátai": Magyar katonák az észak-amerikai polgárháború néger ezredeiben' [Hungarian Soldiers in the Black Regiments of the U.S. Civil War]. *Aetas,* Vol. XXIII, 2/2008. 68–82; VIDA, István Kornél: *Világostól Appomatoxig: Magyarok az amerikai polgárháborúban* [From Világos to Appomatox. Hungarians in the U.S. Civil War], Budapest, Akadémai Kiadó, 2011.

[2] ANDERLE, Ádám: 'La emigración húngara a América Latina después de la derrota de la revolución de 1848/49'. *Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft and Gesellschaft Latein-Amerikas,* Vol. XIII, 1976. 73–83; ANDERLE, Ádám: 'Az 1848/49-es emigráció Latin-Amerikában: Új adatok' [The 1848/49 Emigrants in Latin America: New Data]. *Acta Historica,* 1991. 65–70.

[3] This has to do with numbers (that is, fewer Hungarians got to Mexico than to Italy and the U.S.), and also with the importance attributed to Italian unification and the U.S. Civil War in world history vs.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 34 2019. 02. 01. 8:49:52

the large number of countries of the subcontinent, its great distance from Hungary, and the less favourable conditions of research.

After the failure of the Hungarian War of Independence of 1848–49 against the Habsburgs, a wave of emigration was generated and found its way via Turkey to the United States. There was a general feeling of sympathy towards the Hungarian exiles overseas, yet their integration was not always easy.[4] They had to find a place to live, learn the language and, most of all, earn a living. With respect to the latter, we can divide emigrants into two major groups: those who had a professional background and those who did not. Members of the first group could try to hold on to their original profession, yet their possibilities were limited by differences between the U.S. and Central Europe and, at least initially, by the level of English that position could require. Those who used to work in state or local administration were usually unable to take up a similar position abroad. Artisans and craftsmen, as well as highly qualified people such as doctors and engineers could experience a relatively fast and easy economic integration. Many emigrants, however – in particular the nobility, who used to live on the money obtained from their properties, which now they lacked, and students who joined the cause of independence very young, without having learnt a profession – had no previous working experience at all, and were thus the most vulnerable among the exiles from a financial point of view. Returning to Hungary was not an option until the amnesty, so those who were not successful in the U.S. started to direct their attention towards Latin America. The present essay will first offer a general sketch on the activities of Hungarian exiles in Latin America as a whole, and then it will focus on one particular man: Stephen Zakany.

The principal sources include digitised 19th century newspapers, genealogical data – basically birth certificates – as well as research done on the sugar industry by Mexican scholars. These were complemented with a book written by László Domokos under the title *General Zákány in America* (Zákány tábornok Amerikában). The book was completed at the beginning of the 20th century, that is, after the death of Stephen Zakany, but at a time when people who knew him personally could still be alive. The story was first serialised in a local newspaper in the city of Szeged where Zakany had been born, and was then published as one volume in 1904. It is not a history book or a documentary, but a novel not devoid of sentimental and exotic parts. Nonetheless, it can serve as an auxiliary source to help fill in the holes that exist in the mosaic of the activities of Zakany after 1849.

19th-century conflicts in Latin America, such as the French intervention in Mexico or the filibuster expeditions led by Narciso López to Cuba and William Walker to Central America.

4 They must have had an enthusiastic welcome in the US, because we know about the existence of some impostors who were neither revolutionaries nor Hungarian, but pretended to be so, in order to receive preferential treatment. See for example the life of Gabor Naphegyi. Szente-Varga, Mónika: 'Gabor Naphegyi en las Américas'. In Prutsch, Ursula – Bertonha, Joao Fabio – Szente-Varga, Mónika (eds.): *Aventureros, utopistas, emigrantes: Del Imperio Habsburgo a las Américas.* Madrid – Frankfurt am Main, Iberoamericana – Vervuert, 2017, 81–96.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 35 2019. 02. 01. 8:49:52

General framework

The principal – but not exclusive – fields in which Hungarian exiles played an active role in Latin America were combat and/or entrepreneurship.[5] Fighting was more connected to the past of these people in a sense that their experience was seen as a guarantee of efficiency and facilitated their recruitment, which at the same time could also mean financial survival in the present. Entrepreneurship was also a form of living, but it was more linked to the future, as locals tended to think that modernisation should and would come from outside, either from Europe or from the U.S. Thus the 1848/49 emigrants – Europeans by origin and U.S. citizens by naturalisation – might be the embodiments of those who would bring the fruits of civilisation. In fact not only were the locals of this opinion, but so were the exiles themselves, who began their American experience in the 'Northern colossus,' a place where they acquired most of their information about Latin America. This contributed to the adoption of the U.S. point of view with respect to the rest of the continent, whether right or wrong. Therefore, by the time the exiles got to Latin America, a lot of them were not only U.S. citizens, but behaved as such, having an imperialistic – and often paternalistic – approach.

Entrepreneurship could be linked to region-specific products such as mahogany or rubber, or to communications (railways, shipping, telegraphs, and so on). Examples for the latter in Argentina include Mauricio/Móric Mayer, who 'was the founder of the Mayer-Brugo Company, specialised in foreign trade and shipping, later called Lloyd Argentino, and was in charge of reorganising the railway line Ferrocarril Oeste';[6] and Juan/János Czetz, who elaborated the plans for the railway Santa Fe – Esperanza – San Gerónimo, and constructed the telegraphic line that connected the cities of Rosario, Santa Fe, Paraná and Concepción del Uruguay.[7]

Let us present one more example, that of the Hungarian exile and later U.S. citizen, Louis Schlesinger, whose life in the Americas encompassed a rather wide range of activities, which I will list in a reverse chronological order. He and Nanne Meyer (Hannover 1828 – Escuintla, Guatemala 1895), a Costa Rican national with German origins, undertook the construction of the very first railroad in Guatemala, leading from the port of San José to Escuintla, inaugurated in 1880.[8] Beforehand, Schlesinger had lived in El Salvador and 'obtained from the government of [El]

5 Another means of survival and successful integration in society was marriage. Louis/Lajos Schlesinger, for example, married Virginia Guzmán y Martorell, daughter of General Joaquín Eufracio Guzmán (1797/1801–1875), president of El Salvador in 1845–46 and in 1859. Juan/János Czetz married Basilia Ortiz de Rosas, niece of the Argentinian politician and military officer Juan Manuel de Rosas (1793–1877), governor of Buenos Aires province.

6 Székásy, Nicolás (comp.): 'Reseña de la inmigración húngara en la Argentina'. clubeuropeo.com/old/index.php?PN=noticia_desarrollo&DX=600 [17/07/2017].

7 Székásy, op. cit.

8 'General Railway Notes'. *The New York Times,* 13/08/1880. 5. The distance was about 33 miles.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 36 2019. 02. 01. 8:49:52

Salvador special rights with respect to India rubber,'[9] in exchange for teaching and disseminating a new process for extracting it (1860). Before becoming a businessman, Schlesinger had been a filibuster. He fought in expeditions launched from the United States, with Narciso López in Cuba[10] and with William Walker in Central America.

The 1851 Narciso López expedition had numerous Hungarian participants, motivated both by financial reasons as well as by the idea of liberating a colony (after all, they were exiles due to a lost War of Independence, therefore parallels could be drawn between the position of Cuba and Hungary). Based on the investigations of historian Ádám Anderle and Ferenc Tamás, a resident in Cuba, the following list of Hungarian participants was drawn up for the above-mentioned expedition: Mihály Biró, György Bontilla, Konrád Eichler, József Csicseri, János Péteri, Imre Dadney, Béla (Adalbert) Kerekes, János Virág, János Nyikos, Géza Aiderlár, János Kürmely (Csermelyi?), Ede Slesinger, Lajos Schlesinger, János Blumenthal, Dávid Ganó, Attila Geiger, Andor Lewohl (Sewold?), Tibor Reckendorf, János Prágay, Lajos Palánka, Adorján Kerr (Kern?), T. B. Vécsey and B. J. Üröghy.[11] Many perished, for example General Prágay, the chief of general staff. Schlesinger was sentenced to forced labour in Ceuta, from where he escaped and returned to the American continent.

Exiles possessed one special and common skill: they knew how to fight. For some, it was their only ability, therefore their only way of earning a living. Some ended up as adventurers, filibusters and mercenaries as mentioned above, whereas others found their place in regular armies. Juan/János Czetz[12] became one of the

9 *The Standard,* Clarksville, Texas, 4/08/1860. Similar news was published in the *Los Angeles Star* on 15 September, and in *New London Daily Chronicle,* 28/09/1860.

10 He wrote a detailed account: 'Personal Narrative of Louis Schlesinger, of Adventures in Cuba and Ceuta', published in three parts in the *Democratic Review* between September and December 1852.

11 Anderle, Ádám: 'A 48-as magyar emigráció és Narciso López 1851-es kubai expedíciója' [The 1848 Hungarian Emigration and the 1851 Narciso López Expedition in Cuba]. *Századok,* Vol. CVII, 3/1973. 692.

12 Czetz has been studied by various Hungarian scholars. See: Anderle, Ádám: 'A modern argentin hadsereg megteremtésének kérdéséhez: Czetz János' [On the foundation of the modern Argentinian army: János Czetz]. *Hadtörténelmi Közlemények*, Vol. II, 1970. 225–233; Csikány, Tamás: 'Két ország katonatudósa: Czetz János' [János Czetz, soldier and scholar of two countries]. *Új Honvédségi Szemle,* Vol. II, 2005. 100–105; Csikós, Zsuzsanna: 'Czetz János, egy magyar tábornok Argentínában' [János Czetz, a Hungarian general in Argentina]. *Interpressz Magazin,* 1987. 41–43; Hermann, Róbert: 'Örmények a szabadságharcban' [Armenians in the War of Independence]. In Bona, Gábor: *Az 1848/49-es szabadságharc örmény hősei,* Budapest, Országos Örmény Önkormányzat, 1995; Kedves, Gyula: *Czetz János, A szabadságharc legifjabb tábornoka* [János Czetz, the youngest general of the War of Independence], Budapest, Országos Örmény Önkormányzat, 1996; Nagy, Miklós Mihály: 'Negyvennyolcas katonautazónk, a pampa felfedezője: Czetz János' [János Czetz: a soldier and a traveller, the discoverer of the pampa]. *A Földrajz tanítása: Módszertani folyóirat,* Vol. VI, 3-4/1998. 29–37; Siposné Kecskeméthy, Klára: 'Két életút, két hazában: 194 éve született Czetz János' [Two walks of life in two home countries: János Czetz was born 194 years ago]. *Hadtudomány,* Vol XXVI, 3–4/2016. 131–144.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 37 2019. 02. 01. 8:49:52

founders and the first director of the Argentine military academy *(Colegio Militar de la Nación)*.[13]

Despite the names and examples listed above, it is rather difficult to get a general picture of the 1848/49 exiles in Latin America. The very first problem we encounter is the lack of data. This is especially conspicuous if we compare these people to those who arrived about 15 years later in the 1860s, as members of the Volunteer Corps of Maximilian of Habsburg, and of whom there is a complete register in the *Kriegsarchiv* in Vienna. We know where and when they were born, what their original profession was, what rank they had in the army, and whether they perished in Mexico during the existence of the Volunteer Corps.[14] For the exiles of the 1848/49 Revolution, however, we do not have concrete numbers, only estimations based on Hungarian details, more personal than official (letters, articles, and diaries), and Latin American sources. We mainly know about people who were out of the ordinary, or who became famous, like Stephen Zákány/Zakany.[15]

Stephen Zakany

However intriguing the life of Zakany might have been, investigations face various difficulties. As he fought and lived in various places of the world including today's Hungary, Romania, Italy, the United States and Mexico, the available data is very much scattered and scarce. The fact that he changed his name after the defeat of the 1848/49 Revolution in order to avoid persecution further complicates research, for it is a challenge to connect his childhood and adult life. Besides, this new name was written in slightly different formats in different languages. His nationality was not consistent either in the texts: he is mentioned as Hungarian, Austro-Hungarian, American (U.S. citizen) and even as Polish.

13 'El Colegio Militar. Reseña histórica hasta nuestros días'. colegiomilitar.mil.ar/esp/el-colegio-militar_historia.html [17/07/2017].

14 The archive materials were selected and published. Tardy, Lajos: 'Az 1864–1867. évi mexikói "önkéntes hadtest" magyarországi résztvevői' [Hungarian Participants in the 1864–1867 Volunteer Corps in Mexico]. *Hadtörténelmi Közlemények,* Vol. CIII, 2/1990. 145–171. Studies on Hungarians fighting with Maximilian include Jancsó, Katalin: 'Húngaros en las tropas de Maximiliano, emperador de México'. *Iberoamericana Quinqueecclesiensis,* Vol. IX, 2011. 419–430; and Venkovits, Balázs: '"A császárságnak buknia kellett". Habsburg Miksa és a magyarországi Mexikó-kép alakulása' ['The empire was doomed to fail'. Maximilian of Habsburg and the Image of Mexico in Hungary]. *Aetas,* Vol. XIX, 2/2014. 28–46.

15 Zákány is the Hungarian spelling, whereas Zakany is the version that most often appears in foreign texts; it was possibly this latter version that he used abroad.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 38 2019. 02. 01. 8:49:52

Roots

What was the original name of Stephen / Esteban / István Zakany? Various hints can help us:

1) The register of István Zákány at the Hungarian legion in Italy states that he was born in Szeged in 1834;[16]

2) He also used the name Esteban *Csala* de Zakany in Mexico;[17]

3) He corresponded with his sister called Anna Csala, resident in Szeged;[18]

4) He is referred to as József Csala, the son of István Csala, in Domokos's book. The latter detail is very important, as most articles note that his original name was Csala but would simply add István (Stephen) to it, not considering the possibility that he might have changed his first name as well;

5) The article of *Fővárosi Lapok* calls him József Csala Zákány, and describes him as a sugar factory owner, assassinated in Mexico. Later it is added that his mother, Ágnes Riskás, was still alive, living in Szeged.[19]

Based on Church Records in Szeged, the following can be confirmed: the couple Stephanus Csala and Agnes Puskás / Riskás[20] had a boy named Josephus on 5 May 1834 and a girl named Anna on 2 April 1843. Both births were registered in Szeged, Alsóváros.[21] The above-mentioned Josephus Csala is most probably the later Stephen Zakany.

The novel *General Zákány in America* includes an interesting anecdote with respect to this change of name. Completely exhausted after fleeing from the Austrian troops where he was enlisted by force, Csala got to the property of a Polish nobleman in Wallachia, who hid and cured him and, using his contacts as a merchant, acquired a passport for him under the name of Stefanu Zakanu. Csala was a little unhappy with his new name – according to the story – as it did not seem Hungarian. 'All good sounding Hungarian names should end in a "y", shouldn't they?' – said the Pole and changed the 'u' to a 'y' on the document. Then Csala took the pen and put the diacritics on the vowels, thus the family name was transformed into Zákány. 'We happen to have a *puszta* on the outskirts of Szeged named just like this,' said the brand new Stephen / István Zákány with satisfaction.[22]

16 Lukács (1986): 426.

17 Torbágyi, Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt* [Hungarian Emigration to Latin America before WWI], Szeged, SZTE, 2009, 43.

18 'A mexikói magyar tábornok gyilkosai' [The Assassins of the Hungarian General in Mexico]. *Pesti Hírlap,* 18 January 1894. 10; Ács, Tivadar: 'Kossuth Lajos, Hermann Ottó és a Szegedi Iparos Párt megalakításának kísérlete (1875)' [Lajos Kossuth, Ottó Hermann and the attempt to form a political party in Szeged (1895)]. *Párttörténeti Közlemények,* Vol. VIII, 3/1962. 117.

19 'Egy szegedi család sorsáról'. *Fővárosi Lapok,* 22 July 1889. 1471.

20 Riskás can easily be confused in a handwritten document with Puskás, a more common surname.

21 Hungary, Select Catholic Church Records, 1636–1895, Josephus Csala, film No 642646, ref. ID 367, Anna Csala film No 622647, ref. ID 311.

22 Domokos, László: *Zákány tábornok Amerikában,* Szeged, Engel ny., 1904, 115.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 39 2019. 02. 01. 8:49:53

On his way: in Italy and the United States

István Zákány joined the forces fighting in Italy on the side of Garibaldi, becoming a member of the 1st Infantry Company of the Hungarian legion in April 1861 in Naples. The highest rank he reached was that of quartermaster sergeant. Zakany left the legion in August 1862.[23] According to data disclosed by Tivadar Ács, Zákány had fought in Italy since 1859, and was engaged in the battles in the south, around Nocera, Calabria and Basilicata. Ács adds that Zákány crossed to the United States and joined military corps (cavalry) operating principally in Texas and California, thus playing an active role in the U.S. Civil War.[24] At this moment, I have no other source to confirm this, as I have found no trace of Zákány or Zakany in studies written on the U.S. conflict. More is known about his activities in Mexico.

Mexico

The itinerary of Zakany led from the United States to Mexico. His contact was possibly the governor of Sinaloa,[25] Plácido Vega, who had been entrusted to secure arms and recruit people for the Republican side. Zakany did not arrive empty-handed: he brought munitions sent by Antonio Godoy, consul of Mexico in San Francisco. There is some disagreement over the numbers: Eustaquio Buelna mentions 100 thousand percussion caps,[26] whereas Carlos Grande wrote about 5 thousand munitions handed over on 31 March 1866.[27] Zakany was incorporated into the Army of the West led by Gen. Ramón Corona, and soon became one of the key officials (the Chief of Staff, in fact). Thus, he had a crucial role in the tactical decisions of one of the two major armed forces of the Republican side. After being injured in the battle of Callejón de Barrón[28] on 6 May 1866, Zakany was promoted to commander.[29]

Zakany was not only lucky in war, but also in love. He married Serapia Ochoa, a lady from an opulent North Mexican family. The couple settled in Sinaloa, on the property of the Ochoa. Stephen Zakany established a sugar factory in 1876 in Ahome, which was the second in the region after La Aurora in Culiacán, owned by Joaquín Redo.[30]

23 Lukács (1986): 426. The information on Naples was obtained from: Ács (1962): 147.
24 Ács (1962): 117–118.
25 State in Northern Mexico.
26 Buelna, Eustaquio: *Breves apuntes para la historia general de la guerra de intervención en Sinaloa,* Mazatlán, Imprenta y Estereotipia Retes, 1884, 212.
27 Grande, Carlos: *Sinaloa en la historia: De la independencia a los preludios de la Revolución Mexicana,* Sinaloa, Universidad Autónoma de Sinaloa, 1998, 238.
28 Near Presidio (Villa Unión).
29 Rentería, José: *Recuerdos. 'Letras sinaloenses',* Mazatlán, Tip. De M. Retes, 1903, 112.
30 Niebla Ojeda, Elvia Carolina: 'Negocios agroindustriales en Sinaloa: El caso Culiacán, 1970–1982'.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 40 2019. 02. 01. 8:49:53

> By 1905 the factory of the Zakany was one of the most modern. It had electric installations from General Electric Co., its 20-horsepower engine was an 'Atlas Automatic.' Besides, it was also equipped with steam machines imported from Hamburg, Germany. This technology permitted the production of sugar cubes which were very popular in Mexico, whereas unrefined sugar was exported to the U.S.[31]

The factory had the capacity of milling 150–200 tonnes of sugar cane and employed around 200 men, 50 women and also some children.[32] It was situated within the hacienda La Florida of the Zakany family whose area surpassed 6000 hectares, 5000 being uncultivated in 1904, and 1000 irrigated and cultivated.[33] Besides the principal product, sugar cane, maguey and corn were also grown. The hacienda had 1000 coffee shrubs and 2500 orange trees. Cattle raising was also important.[34]

We can get a closer look at the hacienda and the life of Stephen Zakany and his family thanks to a manuscript written by William E. Blake on the basis of his trip in 1883.

> After a mile of dusty travelling, we came to the plaza of a miserable Indian village – Ahome – 100's of years old. We saw just one respectable looking house. It occupied one half of one side of the plaza. We thought it must be a custom house, but riding up to it, we asked if it was and were told it was the residence of Estevan Zakany […].
> Estevan Zakany is a Hungarian exile of 1849 of the times of Kossuth, [and] was a 2nd Lieutenant in that war. Then he went to Italy and joined Garibaldi in 1861, and was with him [as] a first Lieutenant. Then coming to the U.S., he remained until January 1866, having by that time drifted to California. In January 1866 he came to Mexico, joined the Mexican Army during the Maximilian War, became Chief of Staff for Genl Corona. After the close of that war, he was granted a body of land, ½ a league square near Zaragossa, a few miles distant from Ahome, but finding many complications arising in the matter of his title, he abandoned it, came to Ahome, and purchased 4,000 acres of raw land for $400 and has built up here his present wealth. To me it was an Oasis in the desert. […]

In Mandujano Arroyo, Humberto – Bravo Olivares, Manuel Alfredo – Moreno Soto, Román (eds.): *Memoria del primer encuentro de historia económica,* Mexico, UNAM, 2012, 165.

31 Santiago Ramírez, Araceli: 'Trabajadores de las haciendas azucareras en Sinaloa durante el porfiriato'. Universidad Autónoma de Sinaloa, maestría en historia, 2010, 37–38.

32 Santiago: op. cit. 37.

33 Santiago: op. cit. 37.

34 Wilson, Robert E. – Tays Dunn, Linda – Blake, William E.: 'An Iowan Visits Sinaloa: Observations by William E. Blake in 1883'. *Arizona and the West,* Vol. VIII, 3/1966. 259; Industrias y empresas de Sinaloa año 1898, Documentos de la historia de Sinaloa, México. Fábrica de Azúcar La Florida, Ahome. Zakany Sucesores, sinaloa.space/industrias-empresas-de-sinaloa-ano-1898/ [03/03/2018]

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 41 2019. 02. 01. 8:49:53

> [Sr. Zakany] was a man thoroughly posted on the politics, religion and commerce of the entire world. He took and read newspapers in the following languages: Hungarian, Italian, German, French, Spanish and English.[35]

The Zakany had five children: Juan,[36] José,[37] Estevan, Natalia[38] and María.[39] After the untimely death of Stephen Zakany, assassinated in 1888, the family faced a rather difficult situation: they were heavily indebted and with no grown-up children. 'Despite the fact that Zakany was one of the most prominent entrepreneurs of the era, he was also the one with most debts. In 1886 he owed $50 000 to the Casa Hernández Mendía in Mazatlán, and $9 100 to Teodoro Miranda. When Esteban died, he left a debt of $15 879 to his family. Six years later his widow, Serapia Ochoa, and their son, Juan, set up the Zakany Sucesores Co. with an initial capital of $61 612.28, and at the end of the century this firm and the Casa Wholeer Baartning Sucesores formed the company Destilería Savalle'[40] for the production and sale of alcohol (rum). José Zakany was sent to the United States to further his education and he studied business in Berkeley College, California. Upon turning 18, he took over the administration of the hacienda and the sugar factory in 1893. He was able to manage the family business successfully until the beginning of the 20th century. However, by 1910, he went bankrupt, and the factory together with other properties was sold to Manuel Borboa. The Zakany family nonetheless maintained prestige, as José Zakany, the grandson of Stephen Zakany, was candidate for governor of Sinaloa in 1912.[41]

Death of Stephen Zakany

The death of Stephen Zakany is the most documented part of his life. Both American and Hungarian newspapers wrote about the assassination, with certain differences. More than a dozen U.S. papers informed their readers between 4 and 20 July 1888 that 'an American named Stephen Zakany was assassinated near Ahome, Mexico, by a well-known Mexican bandit' and that 'the authorities are active in

35 Wilson – Tays Dunn – Blake: op. cit. 256–257.

36 He studied at Sackett School, Oakland, California, a private preparatory school. He was reported as a new student ('John Zakany, son of Gen. Zakany, of Cinaloa [sic], Mexico') in 1885 (*Oakland Tribune,* 18 July 1885, 5) and had an honourable mention for the gold medal for excellence in the commercial course two years later (*Oakland Tribune,* 19 May 1887, 3).

37 1875–1933. Husband of Justina Almada.

38 Natalia Zakany was born in El Fuerte in 1879. Later she married an Englishman, Harold F. M. Postlethwaite.

39 Wilson – Tays Dunn – Blake: op. cit. 258.

40 Lopez Lopez, María de Jesús: 'Los Empresarios del valle de El Fuerte durante el porfiriato de Francisco Padilla Beltrán'. R, reseña., *Clío,* Vol. VI, 22/1998. 148–149.

41 Torbágyi: op. cit. 46.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 42 2019. 02. 01. 8:49:53

his pursuit'. No details were disclosed on the circumstances of the murder. The Hungarian *Fővárosi Lapok* published an article with the title 'On the Fate of a Family from Szeged' *(Egy szegedi család sorsáról)*, and wrote that it was possible to know details of the assassination due to a letter sent to Ágnes Riskás, mother of István Zakany. On the basis of this document, written by one of Zakany's sons in Spanish, the newspaper reported that the crime was committed in a cowardly fashion by a hitman. A stranger who pretended to be sick asked Zakany for medicine. As he was trying to help, he was shot in the back and died 13 hours later.[42] The assassination case re-appeared in the press a few years later. *The New York Times* (1 July 1893), *The Cincinnati Enquirer* (29 July), *The Daily Commercial Herald* (5 August), *Davenport Morning Star* (12 September) and the *Weekly Republican – Traveller* (15 March 1894) all wrote about the arrest of the assassin and those who induced him to commit the crime. Yet, curiously enough – and despite the fact that *The New York Times* had published an article on Zakany in 1888 describing him as American – this time Zakany was presented to the readers as a Polish merchant and nobleman. It was also stated erroneously that he had arrived in Mexico some 15 years before, that is, in 1880, when in fact his arrival dates back to 1866. The same year as the *Weekly Republican – Traveller,* the Hungarian daily *Pesti Hírlap* also published a related article. Similar to the writing in *Fővárosi Lapok* in 1889, the indicated source of information was a letter sent by the son of Zakany, this time directed to his father's sister, Anna Csala. The article informs the readers that the murderer was Santiago Miranda, who had been hired for 250 pesos. The authors of the crime included 'Darinan Castron, the four Luque brothers and Camillo Lopez.'[43] The murder had a political background, insists the paper. It adds that several of the above-mentioned people would be shot.

The information can be complemented using the volume *Los Mochis: Oral History of a City,* which states:

> Esteban Zakany was assassinated on 5 May 1888. It was revealed in 1895 that Martín Valdés from Mavari was the one who hired Santiago de Miranda for that deed. Miranda was contracted for 200 pesos, of which he obtained only 40. It is said that Valdés was entrusted by a family in Ahome, irritated by the land concentration. Miranda was arrested, and sentenced for 20 years. […] [Due to his good behaviour], he was released in 1902, that is, 7 years after giving himself up and 14 years after committing the crime.[44]

[42] 'Egy szegedi család sorsáról'. *Fővárosi Lapok,* 22 July 1889. 1471.

[43] Possibly Darián Castro, the Luque brothers and Camillo López.

[44] Humphries, Reba: *Los Mochis. Historia oral de una ciudad*, 2nd edition, Los Mochis, Sinaloa, Universidad de Occidente, 1986, 286.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 43 2019. 02. 01. 8:49:53

Conclusion

The present paper is meant as a springboard for further investigations both on 1848/49 Hungarian exiles in Latin America and on the activities of Stephen Zakany in particular. Locating his correspondence could be a great step forward in getting to know more about his life abroad and the way he saw and interpreted the world, as well as whether he kept in touch with other exiles, whose documents could also widen and deepen our pool of data.

We are approaching the 175th anniversary of the 1848/49 Hungarian Revolution, and this anniversary hopefully could prove to be an opportunity to use a relatively new, Inter-American perspective for investigations – as most exiles began their American experience in the United States and then continued their activities in Latin America – and to shed more light upon the Kossuth emigration, doing away with some unrealistic or simplistic interpretations.

The latter tend to consider Hungarians abroad as a homogeneous and unified group, fighting for sublime goals, always on the 'right' side. The exiles themselves were divided – increasingly so with the passing of years – and they did not necessarily have the same answer for the challenges they had to face. For example, a lot of them fought on the side of Lincoln in the U.S. Civil War, but there were others who supported the opposing camp. In the 1860s there were Hungarians fighting on both sides in Mexico: the majority supporting Maximilian (members of the Voluntary Corps sent from Europe), and a minority (deserters from the Voluntary Corps and some former 1848/49 revolutionaries, including Stephen Zakany, the Chief of Staff of Ramón Corona) struggling against him. The conflict in Mexico could actually be interpreted by the 1848/49 exiles as a new opportunity to combat the Habsburgs. Yet this does not mean that all Hungarian exiles residing in Mexico would fight the French and later Maximilian, joining Juárez. Some, already with civil professions, preferred to leave the country and not take up arms again, such as János Xántus (1825–1894), Félix Nemegyei and Károly László (1815–1893).[45]

Some exiles became famous, others infamous; some fought as soldiers, others as mercenaries and pirates; some turned into wealthy entrepreneurs, others died poor. All of them form part of our history. It is the diversity of this emigration that should be explored, examined and shown.

[45] For more on their lives, see SÁNDOR, István: *Xántus János* [John Xantus], Budapest, Magvető, 1970; VENKOVITS, Balázs: 'Revisiting the Legacy of János Xántus: An Inter-American Approach'. In Ruttkay, Veronika – Gárdos, Bálint (eds.): *HUSSE 11. Proceedings of the 11th Conference of the Hungarian Society for the Study of English,* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2014, 495–510; VENKOVITS, Balázs: '"We Are Clearly Deceived at Home": Inter-American Images and the Depiction of Mexico in Hungarian Travel Writing During the Second Half of the Nineteenth Century'. PhD thesis, University of Debrecen, 2014; VENKOVITS, Balázs: 'Letters from a Revolutionary: Károly László in Mexico and the USA'. *Round Table: Partium Journal of English Studies,* Vol. II, 1/ 2009, 1–8.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 44 2019. 02. 01. 8:49:53

Abstract

Within the general context of Hungarian emigration to the Americas after the defeat of the War of Independence in 1849, this study traces the activities of the Chief of Staff of General Ramón Corona and later hacendado and sugar factory owner, Stephen Zakany. With the help of 19th-century newspaper articles and different registers (birth certificate, army register) his original identity (József Csala) is established. The paper follows the milestones of his life and emigration, focusing on his economic and social integration into Mexican society.

Keywords
Sinaloa, Ochoa family, sugar, Hungarian War of Independence, Benito Juárez

Összegzés

A tanulmány Ramón Corona vezérkari főnökének, a későbbi földbirtokos és cukorgyáros Esteban Zakanynak az életútját rekonstruálja az 1848/49-es emigráció kontextusában. 19. századi újságcikkek, anyakönyvi iratok, továbbá katonai nyilvántartások segítségével sikerült fényt deríteni a gazdag sinaloai vállalkozóvá vált Zákány eredeti nevére (Csala József). A tanulmány életének főbb mérföldkövei mellett elsősorban mexikói tevékenységét vizsgálja, a mexikói társadalomba való gazdasági és társadalmi integrációra helyezve hangsúlyt.

Kulcsszavak
Sinaloa, Ochoa család, cukor, magyar forradalom és szabadságharc, Benito Juárez

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 45 2019. 02. 01. 8:49:53

URBÁN BÁLINT

Az indianizmustól a kannibalizmusig – a brazil identitás elméleti konstrukcióinak változásai a 19. és a 20. században

Jelen tanulmány a brazil identitás kialakulását és változásait járja körbe a romantika és a modernizmus keretei között. A független brazil nemzetállam romantikus ideológiájából a 19. század közepén emelkedik ki az indianizmus, majd a *Modernismo* mozgalmának összművészeti izzásából kristályosodik ki az 1920-as évek során az ún. „kannibalizmus". Ezek bemutatásához és elemzéséhez viszont elengedhetetlennek tűnik azoknak a változatos történelmi szituációknak a felvázolása, melyek hozzájárultak először az idealizált *bon sauvage,* majd később a mindent bekebelező radikális „kannibál" identitás kialakulásához.

Latin-Amerika különböző régióihoz hasonlóan a nemzeti identitás, valamint a koloniális struktúrákról leválasztott, politikai, antropológiai és kulturális értelemben önálló nemzettest definiálásának kérdése Brazíliában is a 19. századi függetlenedési törekvéseknek köszönhetően vált fontossá. Brazília az egész évszázadon átívelő függetlenedési folyamat első hullámában, 1822-ben, a latin-amerikai térség legnagyobb területű nemzetállamaként emelkedett ki a gyarmati világ romjai közül. Az új államalakulatokhoz hasonlóan igyekezett önmagát egy, a portugál métropolisz[1] gyarmati örökségétől független, önálló politikai és kulturális egységként meghatározni. Brazília függetlenedése a spanyol-amerikai országok függetlenedési folyamataival összehasonlítva azonban egy rendhagyó történeti mintázatot rajzol ki, melynek gyökerei a kolónia és a portugál korona komplex kapcsolatában, illetve a portugál gyarmatosítás sajátos, a spanyol kolonizációs stratégiáktól olykor radikálisan különböző struktúráiban kereshetők.[2] Míg a kontinens arculatát átrajzoló és újradefiniáló politikai folyamatok a spanyol gyarmati területeken szinte kivétel nélkül konkrét függetlenségi háborúkba és katonai konfliktusokba torkolltak, addig Brazília önállósodása komolyabb harcok nélkül, az adott történeti szituációból szervesen kibomló politikai műveletként valósult meg, melynek hátterét a portugál királyi udvarnak a brazil kolóniára való átköltözése szolgáltatta. Az Ibériai-félsziget napóleoni inváziójának folyományaképpen a portugál királyi család brit támogatással 1808-ban Rio de Janeiróba tette át székhelyét. A *translatio imperii,* azaz a métropolisz központjának áttétele az addig csak a gazdasági kiaknázást szolgáló kolóniába komoly változásokat hozott nem csak az anyaország és a gyarmat viszo-

[1] A „métropolisz" szót itt a kifejezés eredeti görög értelmében, „anyaváros" gyanánt értjük annak a gyarmattal való viszonylatában, ezért használjuk az ennek megfelelő helyesírást. *(A szerk.)*

[2] Sérgio Buarque de HOLANDA: *Raízes do Brasil,* São Paulo, Companhia das Letras, 1995, 98–102.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 46 2019. 02. 01. 8:49:54

nyában, de Portugália és Brazília történelmében is.[3] A portugál királyi család Brazíliába költözése szimbolikus eseményként íródott be a kolónia történetébe, melynek értelmezéséhez elég csak futólag feleleveníteni Ernst H. Kantorowicz elméletét a király két testéről.[4] A német–lengyel származású történész felfogásában a középkori uralkodó konkrét, materiális, biológiailag adott és éppen ezért a halandóságnak kitett testével párhuzamosan létezett egy halhatatlan, szimbolikus és misztikus politikai test is, mely metaforikusan reprezentálta az országot és a közösséget, továbbá szavatolta azok imaginárius egységét. A király két testének elméletét számításba véve könnyen felmérhető mit jelentett a gyarmatnak VI. João és vele együtt gyakorlatilag az egész portugál nemesség (mintegy 15 000 fő) Brazíliába költözése. A birodalom szimbolikus központja Lisszabonból átkerült Rio de Janeiróba, átírva ezzel a gyarmati hierarchia uralkodó mintázatát. A királyi test konkrét és szimbolikus jelenléte dinamizálta az évszázadokon át politikailag és kulturálisan alárendelt státuszban tartott gyarmat kibontakozó öntudatát és megadta a kezdő löketet az önálló nemzeti identitást megcélzó függetlenségi törekvések szárba szökkenéséhez. Rio de Janeiro nemcsak a birodalom adminisztratív központjaként, hanem új kulturális térként is kiemelkedett. A gyarmati helyzet hangsúlyeltolódása mind gazdaságilag, mind kulturálisan dinamizálta a kolónia és elsősorban a főváros életét és fejlődését. Rio de Janeiro lakossága a 19. század első két évtizedében mintegy 160 százalékkal nőtt, melyhez a 15 000 portugál arisztokrata beköltözése mellett a gazdasági motivációjú migrációs mozgások is hozzájárultak.[5] A gyors urbanizációs fejlődésen keresztülmenő városnak alkalmazkodnia kellett a portugál nemesség és az egyre növekvő urbánus lakosság infrastrukturális és kulturális igényeihez, ami csak javára vált a koloniális fővárosi identitását nemrég elnyert új nagyvárosnak.[6] Megnyitották kapuikat az első színházak, múzeumok és könyvtárak, kiadásra került az első brazil folyóirat, megalakult a Szépművészeti és az Irodalmi Akadémia,

3 Margarida Calafate Ribeiro: *Uma História de Regressos. Império, Guerra Colonial e Pós-colonialismo,* Porto, Edições Afrontamento, 2004, 12–13.

4 Ernst H. Kantorowicz: *The King's Two Bodies. A Study in Mediavel Political Theology,* New Jersey, Princeton University Press, 1997, 193–273.

5 José Jobson de Andrade Arruda: „O Sentido da Colônia. Revisitando a Crise do Antigo Sistema Colonial no Brasil (1780–1830)." In José Tengarrinha (szerk.): *História de Portugal.* São Paulo, EDUSC, 2000, 175.

6 Portugál-Amerika adminisztratív és kulturális központja egészen 1763-ig a kolónia észak-keleti régiójában elhelyezkedő Salvador városa volt. A koloniális gazdaság szerkezete Brazíliában egy-egy termény, illetve termék kitermelését és exportját szolgáló monokultúrákban zajlott. Az adott monokultúrák a gyarmati terület adott területein fejlődtek ki, ami meghatározó regionális anomáliákat eredményezett az egyes területek gazdasági és kulturális életében. A gyarmat első évszázadait meghatározó cukornád-termelés az észak-keleti régióban összpontosult. Ezt a szerveződést bolygatta meg az arany- és ezüstlelőhelyek felfedezése a déli országrészben (elsősorban a beszédes nevű Minas Gerais tartományban), így a gazdaság a 19. században egy komoly szerkezetváltáson ment keresztül, a termelésmódokat szinte kizárólagosan meghatározó cukornád-feldolgozásról átváltott az arany- és ezüstbányászatra, ami a déli területek fejlődését eredményezte.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 47 2019. 02. 01. 8:49:55

valamint a Brazil Nemzeti Bank.[7] Brazília függetlenedése ezen infrastrukturális és kulturális folyamatok kicsúcsosodásaként, azok szerves politikai folyományaként valósult meg 1822-ben. Ehhez többek között hozzájárult Portugália belpolitikai bizonytalansága: a birodalmi presztízscsökkenés miatt érzett általános kulturális szorongás és a felvilágosodás emancipatórikus eszméinek megjelenése Lisszabonban, illetve Portóban. Noha a napóleoni invázió már rég levonult, VI. João csak 1821 áprilisában indult vissza négyezer portugál nemes kíséretében az anyaországba, hogy szimbolikus jelenlétével biztosítsa a futótűzként terjedő liberális áramlatok által kikezdett tekintélyű Portugál Királyság politikai integritását. Mindazonáltal, az öntudatra ébredő kolónia kordában tartására és a koloniális fennhatóság biztosítására hátra hagyta Rióban fiát, D. Pedro régensherceget, aki ahelyett, hogy eleget tett volna a feladatainak, felkarolta a nemzeti függetlenség ügyét és 1822 szeptemberében kikiáltotta Brazília függetlenségét. A Tordesillasi Fal túloldalán megalakuló spanyol-amerikai nemzetállamokkal ellentétben Brazília azonban nem köztársasággá, hanem császársággá alakulva szakadt le a métropoliszról, a köztársaság pedig csak jelentős késéssel, a rabszolgaság intézményének felszámolása után alakult meg 1889-ben. Az, hogy az ország nem liberális köztársaságként, hanem noha egy elveiben alapvetően liberális-demokratikus, politikailag mégis a hierarchizált-autoriter hagyományhoz kötődő államalakulatként nyerte el függetlenségét, nagyban meghatározta a kulturális identitás kérdésének alakulását.

Lénárt András *Latin-Amerika függetlenségének kérdései a filmművészetben* című tanulmányában rámutat a tényre, hogy Latin-Amerika esetében a függetlenség alapvetően két párhuzamos szemantikai tartományban értelmezhető. Egyfelől utalhat a függetlenedés konkrét politikai folyamatára és körülményeire, másfelől viszont a sajátos gazdasági, társadalmi és kulturális állapotok különböző vetületeit is magában foglalja, melyek keretében ez a hatalmas geopolitikai terület immáron legsajátabb identitását és történelmét próbálja önállóan, az importált gyarmati és európai modellektől függetlenül alakítani.[8]

A függetlenség kivívása utáni évtizedekben a brazil kultúra horizontján megjelenő romantikus eszmetörténeti áramlatok nyomán nacionalista törekvések vegyültek az önálló nemzetállami létezés alapját képező antikoloniális pátosszal. Brazília minden áron el akart távolodni mind a métropolisz kulturális hagyományaitól, mind a koloniális múlttól. A nemzet elképzelt közösségét, valamint az azt legitimáló identitásalakzatot és kulturális narratívákat az ország intellektuális elitjének kellett a politikai önállósodás után létrehoznia a romantikus ideológiák zászlaja alatt.[9]

7 Boris Fausto: *História do Brasil,* São Paulo, EDUSP, 1995, 125–127.

8 Lénárt András: „Latin-Amerika függetlenségének értelmezési keretei a filmművészetben." *Filmszem,* V. évf. 2. szám, 2015, 34.

9 Marcos Machado Nunes: „De Dom João a Magalhães: a ideia do Grande Império na formação do Romantismo brasileiro." In *Actas do Colóquio Comemorativo dos 30 Anos do Ensino de Português na Universidade ELTE*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2010. (CD-rom)

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 48 2019. 02. 01. 8:49:55

A brazil romantika az ország kulturális identitásában az európai és a koloniális mintáktól radikálisan igyekezett különbözni. „Ehhez az identitásnak az alteritásra, területünk másságára és különbségére kellett alapulnia. A terület jellegzetességeinek, azaz a burjánzó természetnek és az őslakos indiánnak a felértékelése és dicsőítése központi szerepet töltött be a brazil nemzet megalakulásában és megerősödésében."[10] Hívja fel rá a figyelmet Rubelise da Cunha. A brazil romantikus képzeletvilág a nemzeti identitást három, egymással szorosan összefüggő síkon: a természet, az etnikai hovatartozás és a nyelv mentén gondolta el. Mindhárom középpontjában a gyarmati hagyományokkal való szakítás, valamint az ország prekoloniális valóságát és történelmét képviselő indián figurája állt. A romantikus nacionalista képzeletvilágban megjelenített indián harmóniában élt az ország sajátos trópusi természetével, melynek az európai természeti valósághoz viszonyított radikális különbsége a romantikus írók egyik kedvenc toposzává és a nemzeti identitás hangsúlyos elemévé vált.[11] Az indián ennek a jellegzetes trópusi környezetnek a része, sőt a romantikus gondolkodásban egyfajta szünekdochéja is egyben, hiszen testében, viselkedésében és gesztusaiban hordozza és felmutatja a természet prekoloniális tisztaságát és eredetiségét.[12] Az indián alakja emellett egy a portugál gyarmati hagyományról leválasztott, új nemzeti genealógia mítoszának kialakítását is lehetővé tette a brazil romantika első generációja számára, hiszen a trópusi természettel harmonikus viszonyban élő és azt saját testében is reprezentáló őslakos, egyfelől egy a koloniális narratíva által még meg nem fertőzött eredetet jelentett, másfelől viszont egyfajta posztkoloniális pátoszt is hordozott magában, azzal hogy gyakran fellázadt a kolonizációs gyakorlatok ellen, nem hagyta magát beilleszteni a gyarmati termelés struktúrájába, a rendszeres és hatalmi mechanizmusok által szabályozott rabszolgamunka helyett pedig vagy az érintetlen vadonba vagy a halálba menekült.[13] Az *indianismo* így a függetlenség utáni évtizedekben szárba szökkenő, és a nemzeti gondolkodást meghatározó brazil romantikus irodalom egyik legjelentősebb irányaként emelkedett ki, mivel kapóra jött az alternatív genealógiát és identitást kereső nemzetnek.

A brazil identitást kizárólagos módon az indián eredetre visszavezetni azonban ideológiailag és antropológiailag is abszurd és lehetetlen vállalkozás volt, amit a romantikus írógenerációk gyorsan fel is ismertek. Az indián-mítosz genealógiai fel-

[10] Rubelise da Cunha: „Deslocamentos: o entrelugar do indígena na literatura brasileira do século XX." *Portuguese Cultural Studies,* I. évf. 1. szám, 2007, 52. (Az idézet és a további idézetek mind saját fordításaim.)

[11] A romantikus költészet első generációjának egyik legelismertebb képviselője Gonçalves Dias *Canção do Exílio* („Dal a száműzetésből") című programadó és paradigmatikus versében Brazílián kívüli perspektívából veszi számba hazájának egyedülálló trópusi természeti környezetét, majd a fenségesen burjánzó brazil flórát és faunát összehasonlítja az európai környezet monoton érdektelenségével.

[12] Werner Herzog *Fitzcarraldo* (1982) című filmjének nyitószekvenciájában a kamera a burjánzó trópusi növényzetet pásztázza, közben a narrátor arról elmélkedik, hogy Brazíliában mintha nem fejeződött volna be a teremtés műve, tehát mind a természet, mind az annak részét képező őslakos az abszolút isteni tisztaság állapotában léteznek.

[13] Luiza Aparecida Oliva dos Santos: *O Percurso da Indianidade na Literatura Brasileira. Matizes da Figuração,* São Paulo, Cultura Acadêmica, 2009, 149–150.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 49 2019. 02. 01. 8:49:56

hajtóerejét viszont sikerült megtartaniuk azáltal, hogy egy olyan identitásmodellt alakítottak ki, melyben a brazil nemzet az idealizált *bon sauvage* és a gyarmatosító találkozásából született meg. Ennek a genealógiai ideológiának és identitásképzésnek talán legjelentősebb irodalmi példái az észak-kelet brazil José de Alencar indián témájú regényei. Alencar három indián-tematikájú regénye (a *Guarani,* az *Iracema* és az *Ubirajara,* melyek már pusztán rendhagyó, a koloniális portugál nyelv használatától érintetlen címükkel is kihangsúlyozzák az indián-narratíva központi jelentőségét) nem csak a realizmusba átvezető brazil romantikus próza legkiemelkedőbb alkotásai, hanem egyben a romantika identitásképző próbálkozásainak talán legsikerültebb irodalmi megfogalmazásai is egyben. Alencar hangsúlyozza a trópusi természet másságát, s ő veti fel először egy a brazil valósághoz adekvát nyelv használatának szükségességét. Természet és nyelv különbözősége számára azonos forrásból fakadó kérdésként artikulákódik, az érem két oldalát jelenítik meg. Regényeihez írott utószavában ő állt ki először egy sajátos brazil portugál nyelv megteremtése mellett. Felvetése szerint egy mangót, kesugyümölcsöt, cambucát és jabuticabát evő trópusi nép nem tud ugyanúgy beszélni, mint a fügét, őszibarackot és körtét majszoló európaiak.[14] A koloniális mintáktól való eltávolodást és a nemzeti identitás lényegét azonban legpregnánsabban az indián alakja jeleníti meg Alencar műveiben, hiszen személyében megnyilvánul mind az etnikai, mind a természeti, mind a nyelvi differencia.

Az indián figurája Alencar regényeiben mindig egy a tulajdonképpeni őslakos antropológiai valójáról leválasztott idealizált, a rousseau-i eszmék által modellált és erőteljesen európaizált *bon sauvage*. A gyarmatosítás hajnalán, azaz a 16. század közepén játszódó romantikus történelmi regények középpontjában megjelenő indiánfigurák a koloniális tekintet romantizáló és idealizáló perspektívájában jelennek meg, alakjukba és hősies viselkedésükbe elkerülhetetlenül beleíródott a saját identitást kereső romantikus korszellem ideológiája, mely az őslakos morálisan feddhetetlen humánumában próbálta megtalálni a nemzeti genealógia horgonyát. Az *O Guarani* (1857) indiánszereplőjének, Perinek a karaktere és viselkedése sokkal inkább egy az európai romantika által átfestett középkori lovag-eszmény ideológiáját tükrözi. A gyarmatosítóval való kapcsolata során az indián egyre inkább azonosul a lovagregények főszereplőinek patetikus hősiességével, amit megkeresztelkedésének szimbolikus aktusa teljesít ki. Csak az „önszántából" kereszténnyé vált, az európai kultúrtörténeti hagyományt és kolonizációs mintákat önmagába építő, és az európai kultúra erkölcsi normái alapján civilizálódott indián lehet méltó a regényben a portugál nemeshölgy, Cecília szerelmére. A könyv zárójelenete világosan mutatja a civilizált, nemes vadember és az európai gyarmatosító találkozásából kiemelkedő nemzet vágyott identitását. Peri egy vérbeli középkori lovag hősiességével és önfeláldozásával menti meg Cecíliát a brutális, civilizálatlan és a kannibalizmus szokását kultiváló indiántörzs karmai közül. A bőséges trópusi esőzésektől

[14] Jorge Schwartz: *Las vanguardias latinoamericanas. Textos programáticos y críticos,* México, Fondo de Cultura Económica, 2006, 58.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 50 2019. 02. 01. 8:49:56

megáradt folyón egy az ügyes indián (aki egyesíti magában a *homo habilis,* a *homo naturalis* és az *athleta Christi* erényeit) által készített kenu segítségével menekülnek el. Az esőzések és az áradás egyértelműen a bibliai özönvíz referenciájaként íródnak bele a regény zárlatába és a két faj találkozásából kibomló új kezdetet, egy új nemzet szárba szökkenését allegorizálják.[15]

Míg az *O Guarani* zárójelenetében a lovagi erényeket mutató, nemes indián és a portugál arisztokratalány egyesülése, valamint a fajok nászából megszülető új nemzet csak egyfajta ígéretként lebegett a szöveg zárlatában, melyet a szerelmesekkel a horizonton elsuhanó kenu képe tett emlékezetessé, addig az *Iracema* (1865) című könyvben ez az ígéret be is teljesedik. A nemes indiánt ezúttal Iracema, a büszke harcosnő reprezentálja. A rettenthetetlen indiánlánynak nem csak saját hagyományaival, de saját törzsével is hősiesen szembe kell szállnia ahhoz, hogy szerelme a portugál kapitánnyal beteljesedhessen. Iracema kiszakítja magát az ősi törvények által szabályozott törzsi életmódból, és családot alapít az európai hódítóval. A vallásilag szentesítetlen proto-házasság a törzsi struktúra elhagyását reprezentálja a modern társadalmak alapját képező családstruktúra javára, mely olyan civilizációs lépésként jelenik meg, amelyet az indiánnak szükségszerűen meg kell tennie ahhoz, hogy a nemzet anyja vagy gyökere lehessen. Iracema és a portugál Martim nászából végül megszületik az első igazi brazil gyermek, Moacir.[16] Jellemző módon az indiánlány alig éli túl pár héttel a szülést, a fajok nászából megszületett brazil fiú pedig a koloniális Apa gondoskodó kezei alatt formálódik majd igazi brazillá. Alencar indián-tematikájú regényei tehát, amennyire idealizált képet közvetítenek, annyira ideologizáltak is egyben. Az indián hiába jelenik meg a szövegek középpontjában, nincs saját hangja, pozíciója pedig mindig a gyarmatosítótól és a koloniális diskurzustól függ. A könyvekből kirajzolódó nemzeti identitásalakzatban nincs helye a saját törvényei és szokásai (háború, kannibalizmus, etc.) szerint élő „rossz" indiánnak, valamint a brazil társadalom jelentős hányadát képviselő afrikai népesség és kultúra sem kapott helyet benne, jóllehet a császárság végéig (1888) a gazdaság és a termelés alapját a rabszolgaság intézménye szolgáltatta.

„A brazil romantika esztétikájának és az alencari művek indiánábrázolásának ismerete elengedhetetlen a 20. századi irodalmi termelés reflektív vizsgálatához. Egy évszázaddal később a *Modernismo* mozgalma a romantika leglényegesebb elemét kezdi el újragondolni és újraértékelni: a kultúra nemzeti jellegét."[17] De vajon miért tért vissza a nemzeti kultúra és nemzeti identitás kérdéséhez a 20-as években szárba szökkenő brazil avantgarde? Miért próbálta meg újrafogalmazni és újraírni a romantika idején keletkezett brazil identitás és brazil művészet alapjait? Egyfelől

[15] Maria Cecilia de Moraes Pinto: *A Vida Selvagem. Paralelo entre Chateaubriand e Alencar,* São Paulo, Annablume Editora, 1995, 53–54.

[16] Ahogy Iracema neve America anagrammája, úgy a fiúgyermek Moacir neve Iracema nevének a portugál nyelv szabályai szerint képzett hímnemű változatának anagrammája (Iracemo). Másfelől viszont a gyermek neve a koloniális Apa, Martim nevének kezdő és záróbetűjével indul.

[17] Cunha, 54.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 51 2019. 02. 01. 8:49:56

a romantika által életre hívott idealizáló kulturális narratíva és nemzeti identitáskonstrukció már semmilyen szinten sem felelt meg a rabszolgatartás felszámolása után átstrukturálódó társadalmi berendezkedés realitásának. Az indianizmus utópikus genealógiája nem csak a koloniális ideológia pecsétjét viselte még magán, de egyúttal korlátozta is a vegyülés és a kulturális-antropológiai keveredés identitásképző szerepét. Másfelől viszont emlékezzünk Lénárt felvetésére a függetlenség kettősségéről, Brazília bár a 19. század elején elnyerte politikai függetlenségét, császárságként nemzetállammá alakult, majd a rabszolgaság eltörlése után demokratikus köztársaságként definiálta újra politikai identitását (1889), kulturálisan és gazdaságilag mégsem tudta elszakítani magát a koloniális hatásoktól és örökségtől. Brazília tehát, noha politikai értelemben független nemzeti entitásként létezett, az országban a kulturális és gazdasági emancipáció nem teljesedett ki. A totális önállósodást azonban erőteljesen korlátozta a politikai átalakulás több lépcsős folyamata, melynek során Brazília először császársággá alakult és csak a 19. század végén hozta létre a demokratikus köztársaságot. A független nemzetállam első szuverén uralkodója Pedro császár a portugál király fia volt, így a koloniális jelenlét az önállósodás politikai beteljesedésének ellenére, továbbra is meghatározta az országot. A gyarmati elnyomás megszűnése ellenére a paternális hatalmi struktúra alapvetően fennmaradt a császárság intézményében, melyet az uralkodók megkérdőjelezhetetlen portugál származása egyértelműen szimbolizált. A politikai transzformáció ellenére a gazdaságban nem történt komolyabb szerkezetváltás. A termelés és a gazdasági struktúrák alapját a függetlenedés után is a koloniális idők monokultúrái, a *fazendá*k (hatalmas kiterjedésű udvarházzal ellátott ültetvények, nagybirtokok) és a rabszolgatartás intézményrendszere határozták meg.[18] A rabszolgatartás eltörlésével és a köztársaság kikiáltásával ugyan szimbolikusan véget ért a hagyományos koloniális nagybirtokok több évszázados korszaka, mely a gyarmatosítás hajnalától dominálta a brazil kultúra és gazdaság szerkezetét és alakulását, a gazdasági és a politikai hatalom azonban továbbra is a koloniális világrend nézőpontját képviselő oligarchák kezében összpontosult. A századfordulót és a 20. század első évtizedeit a történelemtudomány az ironikus „tejeskávé korszak" elnevezéssel szokta hivatkozni, mivel a hatalom és a gazdasági erőforrások egyfelől a kávétermesztésből meggazdagodott São Paulo állam, másfelől pedig a vele szomszédos és szintén meglehetősen jövedelmező szarvasmarhatenyésztéssel foglalkozó Minas Gerais oligarcháinak kezében összpontosult.[19] Míg a gazdaságilag progresszívebbnek számító déli országrészt a kávé és a szarvasmarhatartó oligarchák uralták, addig az északi, észak-keleti régió, melynek irányításáért ugyanúgy a nagybirtokos elit volt a felelős, mint a déli tartományokban, jelentős gazdasági és társadalmi lemaradást mutatott a cukornádkultúra kifulladásának és a rabszolgatartás felszámolásának köszönhetően. Ahogy arra ma már klasszikusnak számító kultúrtörténei munká-

[18] Leslie Bary: „The Tropical Modernist as Literary Cannibal: Cultural Identity in Oswald de Andrade." *Chasqui,* 20 évf. 2. szám, 1991, 12.

[19] Fausto, 265.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 52 2019. 02. 01. 8:49:57

jában Victor Nunes Leal rámutatott, az 1889 és 1930 közötti köztársasági korszak, melyet a brazil történetírás a *Velha República,* azaz a Régi Köztársaság névvel szokott illetni, politikai és gazdasági berendezkedését a koloniális mintákra épülő *coronelismo* intézménye határozta meg. Ez azt jelentette, hogy a demokrácia kulisszái mögött a tulajdonképpeni politikai és gazdasági hatalom a különböző regionális központokat irányító *coronel*ek kezében centralizálódott, akik élet és halál teljhatalmú uraiként rendelkeztek a fennhatóságuk alá tartozó territórium társadalmi és gazdasági struktúráinak alakulásáról.[20]

A koloniális világot uraló nagybirtokosi réteg hatalmát azonban szép lassan elkezdték kikezdeni új társadalmi és kulturális erők. Rio de Janeiro, de még inkább São Paulo többek között a dinamikusan működő kávégazdaságnak köszönhetően rohamléptekkel fejlődő, és egyre inkább indusztrializálódó nagyvárosokként emelkedtek ki. Felszívták a rabszolgaság eltörlése után az északi *fazendá*król munkalehetőség reményében az iparilag progresszívebb délre migráló tömegeket, valamint az európai kontinensről érkező bevándorlók tömegeit. (Torbágyi Péter meglátásai szerint a 19. század végén meginduló magyar emigrációnak köszönhetően a 20. század első évtizedeiben mintegy 10–12 000 magyar élt Brazíliában. São Paulo városa mellett azonban Santa Catarina és Rio Grande do Sul államokban telepedtek le nagyobb számban).[21] Hatalmas társadalmi és ideológiai ellentét képződött a hatalmat képviselő, a koloniális rendszer struktúráit konzerválni akaró elitréteg és a politikai változást sürgető, valamint a statikus struktúrák felülírását követelő, átalakult városi lakosság között. A koloniális rendszer és stílus továbbélését jelentő *coronelismo* ideológiája az előre törő modernitás elsődleges korlátozó ereje és akadálya lett.

A modernitás akarása legszembetűnőbben São Paulo városában nyilvánult meg, mely Jorge Schwartz megfogalmazásában egy új modern *kozmopolisz*ként emelkedett ki az alapvetően sokszor még provinciális jellegű városok közül. São Paulo nem csak a kávéfeldolgozás, az export, és az indusztrializáció, hanem egyúttal a bevándorlás és a modern kultúra legautentikusabb központjává vált, ami dinamizálta a régi és új, a hagyományos és modern között feszülő, egyre szembeszökőbb társadalmi és kulturális ellentéteket.[22] A század első évtizedeiben megjelentek és elterjedtek a modernitás olyan szimbolikus elemei, mint a távíró, a telefon, a közvilágítás, a villamos és az autómobil.[23] A bevándorlásnak, a belső migrációknak és az

[20] Victor Nunes Leal: *Coronelismo, enxada e voto. O município e o sistema representativo no Brasil,* São Paulo, Companhia das Letras, 2012.

[21] Torbágyi Péter: *Magyarok Latin-Amerikában,* Budapest, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 2004, 38–39.

[22] Jorge Schwartz: *Vanguardia y cosmopolitismo en la década de veinte. Oliverio Girondo y Oswald de Andrade,* Rosario, Beatrit Viterbo Editora, 2002, 177.

[23] Oswald de Andrade *Pobre alimária* („Szegény pára") című versében szimbolikusan kerül szembe egymással São Paulo utcáin a premodern, provinciális valóságot képviselő lovaskocsi és a modernitás szimbolikus jelölőjeként tételeződő villamos. A lovaskocsi azzal, hogy elzárja az utat a villamos elől, egy a modernitás előretörését blokkoló ideológiai erőként jelenik meg a vers világában. Lásd erről részletesebben Roberto Schwarz példaértékű elemzését: Roberto Schwarz: „A carroça, o bonde e o

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 53 2019. 02. 01. 8:49:57

indusztrializációnak köszönhetően átalakuló és egyre heterogénebbé váló városi lakosság fokozatos nivellálódása egyre inkább kikezdte a koloniális alapú társadalmi berendezkedés merev struktúráját.

Az első világháború gazdasági szempontból komoly fordulópontot jelentett Brazília történelmében, meghatározó kulturális és eszmetörténeti változások indultak meg a kolonializmus ideológiájával telített, egyre feszültebb társadalmi tudatban. A háború évei alatt az európai hatalmak felfüggesztették a brazil termékek importját, ami a lehető legkedvezőbb hatással volt a nemzeti gazdaság és a nemzeti ipar fejlődésére. Oswald de Andrade, a brazil kulturális modernség egyik vezéralakja, és a „kannibalizmus" mozgalmának és elméleti keretének kidolgozója, a független gazdaság és kultúra kérdésével kapcsolatban felhívta a figyelmet a tényre, hogy Brazília a trópusi terület gyarmatosítása óta egyfajta „desszertországként" volt jelen az európai tudatban, azaz egy olyan koloniális tartományként, amelynek elsődleges feladata az, hogy ellássa Európát a desszerthez szükséges alapanyagokkal: cukorral, kávéval, dohánnyal és kakaóval.

„Desszertország vagyunk! A cukorral, a kávéval és a dohánnyal csak az imperialista menük végén kapunk helyet. […] Ha tudnánk, hogyan használjuk ki a saját El Doradóinkat, melyek egyébiránt korántsem puszta legendák! […] Ha ki tudnánk alakítani saját nehéziparunkat! Ha a papírpénzünk fedezete a saját aranyunk lenne… Be tudnánk dönteni Londont vagy New Yorkot."[24] Luís Madureira ezzel kapcsolatban hangsúlyozza a desszertre használt portugál kifejezés: a *sobremesa* jelentőségét és az összetett szóban (*sobre* + *mesa,* azaz ami az asztalon található, ami az asztalra kerül) megbúvó ideológiát. Értelmezésében a kifejezés tökéletesen jeleníti meg azt a gyarmati gondolatot, melynek értelmében Brazília természeti kincsei és erőforrásai alapvetően csak az európai asztalokat gazdagítják, az európai lakomákon kerülnek terítékre.

Andrade a saját ipar és a belső piacra termelő, autonóm, modern gazdaság ideálját szegezi szembe a pusztán európai igényeket kiszolgáló, a gyarmati hagyományban gyökerező, statikus és függő gazdasági renddel, melynek fenntartását a politikai hatalmat birtokló nagybirtokos elit igyekezett biztosítani. A világháború azonban megbolygatta a több évszázados importáramlatokat, így az ország beteljesíthette saját gazdasági függetlenségi és modernizálódási törekvéseit.

São Paulónak a 20-as évekre sikerült olyan trópusi metropolisszá alakulnia, ahol a modernitás nem csak megindult, de alapvetően meg is határozta a város identitását. A társadalmi és gazdasági megújulás mellett a művészeti-kulturális modernség legautentikusabb központjaként emelkedett ki a húszas években, melynek legfontosabb eseménye a *Modernismo* mozgalmát elindító Modern Művészetek Hete *(Semana da Arte Moderna)* volt 1922-ben. Az európai avantgarde *épater le bourgeois* sokkesztétikájának ideológiájára épülő három napos összművészeti rendezvény a brazil modernség alapítóeseménye lett a latin-amerikai avantgarde mozgalmak tör-

poeta modernista". In *Que horas são? – Ensaios*. São Paulo, Companhia das Letras, 1987, 11–28.

[24] Oswald de Andrade: *Estética e política,* São Paulo, Editora Globo, 1991, 167.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 54 2019. 02. 01. 8:49:57

ténetében.[25] A Modern Művészetek Hetével immáron nagy nyilvánosságot kapó *Modernismo* alapelveit és általános esztétikai ideológiáját Menotti del Picchia, a mozgalom egyik korai elméletírója fogalmazta meg. A radikális költő öt pontban gyűjtötte össze a brazil modernség céljait és princípiumait. Először is a *Modernismo* az európai modernség logikáját visszhangozva feltétel nélküli szakítást jelent a múlttal és az uralkodó esztétikai kánonokkal (parnasszianizmus, naturalizmus, akadémizmus); másodsorban a brazil szellem és kultúra függetlenségére törekszik, azt igyekszik leválasztani az európai (elsősorban portugál és francia) kulturális modellekről; harmadrészt a modern életnek és a modernitás paradigmájának megfelelő reprezentációs technikák meghonosítását tűzi ki célul; negyedrészt az irodalmi nyelv forradalmát követeli, mely egy a trópusi valóság számára adekvát nyelvi kifejezésmód használatát feltételezi; végezetül pedig a mindenkori esztétikai, gazdasági és társadalmi *status quo* elleni küzdelmet követeli.[26] Del Picchia manifesztumszerű pontjaiból egyértelműen kirajzolódik a *Modernismo* esztétikai ideológiájának programja. Mindazonáltal ugyanolyan egyértelműséggel rajzolódik ki a brazil avantgarde különbözése a 20. század elején virágzó, internacionális és kozmopolita jellegű európai avantgárd mozgalmaktól. Míg a nemzeti határokon átívelő, az európai kontinens különböző urbánus csomópontjaiban keletkezett történeti avantgarde tendenciák, mivel kozmopolita képződményként határozódtak meg, nem mutattak különösebb érdeklődést a nemzeti kultúra, a nemzeti identitás ügye irányában, politikájukat sokkal inkább a befogadóra tett sokkhatás, illetve a polgári társadalom és az általa életre hívott művészeti intézményrendszer agresszív kritikája képezte.[27] Egy dependens-koloniális gazdasági és kulturális struktúra örököseként a brazil *Modernismo* azonban elkerülhetetlenül belefutott a *kik vagyunk?* égető kérdésébe, a független kulturális identitás definiálásának szükségességébe. Ahogy azt Jorge Schwartz is hangsúlyozza, a totális kulturális függetlenségre törekvő periferikus avantgarde mozgalmak központi kérdése az öndefiníció problematikája lett, éppen ezért a latin-amerikai avantgarde irányzatok esetében az ideológia az európai mozgalmaktól eltérően nem csak a polgári társadalom és az általa életre hívott és használt művészeti intézményrendszer leépítését szorgalmazta, hanem egyfajta nemzeti ideológiaként tételeződött, mely a koloniális hagyományoktól való abszolút elszakadást és egy autentikus nemzeti kultúra megteremtését tűzte

[25] A brazil irodalmi és általános művészeti diskurzust a századforduló előtti évtizedek óta egyfelől a naturalizmus és a kötött formákat, valamint bukolikus, antik témákat kultiváló, modernitásidegen parnasszianizmus, másfelől pedig az Akadémia merev normái határozták meg. A *Modernismo* esztétikája ezekkel a diszkurzív gyakorlatokkal fordult szembe, ezeknek az uralkodó művészeti kánonoknak a leépítését tűzte ki célul. Lásd Haroldo Campos: „Uma poética da Radicalidade." In *Pau-Brasil. Obras Completas de Oswald de Andrade.* São Paulo, Editora Globo, Secretaria de Estado da Cultura, 1990, 8.

[26] Mário da Silva Brito: „A revolução modernista." In Afrânio Coutinho – Eduardo de Faria Coutinho: *A Literatura no Brasil – Volume 5. Parte II / Estilos de Época. Era modernista.* São Paulo, Global Editora, 1997, 11–12.

[27] Peter Bürger: *Az avantgárd elmélete,* Szeged, Universitas Szeged, 2010, 18–19.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 55 2019. 02. 01. 8:49:57

ki célul.[28] A brazil *Modernismo,* mely egyébiránt a latin-amerikai modernista mozgalmak legheterogénebb és legkomplexebb ága, tehát egyfajta nemzeti ideologikus avantgardeként definiálható.

A nemzeti tartalmak tematizálása és az európai kultúrával való szakítás kérdése már a mozgalom kezdeti, futurista szakaszában is felmerültek, melynek szimbolikus eseménye a már említett São Paulo-i Modern Művészetek Hete volt. Az avantgárd sokkesztétikájának hatásmechanizmusait karneváli módon aktiváló, különböző dadaista, expresszionista, és mindenekelőtt futurista hatásokat[29] felmutató összművészeti találkozón, noha még nem a nemzeti művészet létrehozása volt a központi kérdés, már ott rezonáltak a mozgalom érettebb logikáját meghatározó, egy sajátosan brazil stílus megteremtésére irányuló kísérletek. Elég, ha csak Tarsila do Amaral pre-koloniális ihletésű, a trópusi életvilágot tematizáló, primitivista festményeire, vagy Heitor Villa-Lobos hagyományos indián és afrikai ritmikus és melodikus elemeket és hangszereket felvonultató zenei kompozícióira gondolunk.

A brazil antropológiai és történelmi valóságot megfelelően reprezentáló, az európai kánonokkal szakító, autentikus módon dél-amerikai irodalmi termelés programját végül két évvel a Modern Művészetek hete után hirdette meg, a Modernismo egyik nagy *Machere*, a már emlegetett Oswald de Andrade. A Brazilfa Kiáltványban („Manifesto da Poesia Pau Brasil") Andrade az importált kulturális és művészeti stílusok helyett egy sajátosan brazil irodalom létrehozására buzdított. A külföldi hatások szorításából kiszabaduló brazil irodalmat javaslata alapján export-irodalommá kell tenni, azaz Brazíliának nem csak fel kell hagynia a kívülről jövő gazdasági és művészeti modellek importálásával, hanem a koloniális kulturális logikát megfordítva legsajátabb irodalmát és művészetét kell exportálnia.[30] Az önmagát modern és független kulturális entitásként artikuláló országnak immáron nincs többé szüksége a rákényszerített struktúrák és diskurzusok kritikátlan átvételére, hiszen nem csak hogy meg tudja teremteni, de a már működő modern technológiák

[28] Jorge Schwartz: „Um Brasil em Tom Menor: Pau-Brasil e Antropofagia." *Revista de Crítica Literaria Latinoamericana,* 24. évf. 47. szám, 1998, 53.

[29] São Paulo modernitásakarásának az európai avantgarde törekvésekből leginkább a technofetisiszta olasz futurizmus felelt meg. Marinetti *Futurista Kiáltvány*a meglehetősen korán, egy évvel párizsi megjelenése után, már 1910-ben kiadásra került Brazíliában portugál nyelven. A *Modernismo* kezdeti szakaszára minden kétséget kizáróan az európai történeti avantgarde mozgalmak közül az olasz futurizmus volt a legnagyobb hatással. *Irodalom és forradalom* című írásában Trockij hívta fel a figyelmet arra az érdekes diszkrepanciára, hogy a technofetisita, modernitásmániás futurizmus nem a magasan indusztrializált országokban alakult ki, ahol a modernitás projektje nem csak ígéretként lebegett a társadalom és a gazdaság horizontján, hanem ténylegesen meg is valósult. A futurista tendenciák, épp ellenkezőleg, azokon a periferikus területeken alakultak ki és arattak osztatlan sikert (Olaszország, Oroszország, Latin-Amerika), ahol a modernitás még csak egyfajta erőteljes *desideratum* formájában létezett. A perifériák felfokozott érzékenysége a modern irányában nyilvánvaló módon a központ perspektívájából tételeződő „történeti lemaradottsággal" hozható összefüggésbe. Leon Trotsky: *Literature and Revolution,* Chicago, Haymarket Books, 2005, 135–135.

[30] Oswald de Andrade: *Manifesto Antropófago e outros textos,* São Paulo, Pinguin Classics Companhia das Letras, 2017, 23.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 56 2019. 02. 01. 8:49:57

segítségével fel is tudja dolgozni legsajátabb kultúráját, amit akár vissza is áramoltathat az egykori metropoliszba.[31] A Brazilfa Kiáltvány amellett, hogy meghirdette a független és modern export-művészet programját, a modernizmus nemzeti diskurzusának két másik fő tengelyét is kijelölte: egyfelől az európai portugál normáiról leválasztott, archaizmusoktól mentes, a mindennapi kommunikációban vibráló és terjedő sajátosan brazil nyelv kérdését, másfelől pedig a prekoloniális primitivizmus, az indiánkultúrák barbárságának kultuszát. „A riói karnevál a faj vallásos eseménye. Brazilfa. Wagner beleolvad a botafogói felvonulásba. Barbár és a miénk. A gazdag etnikai formáció. Növényi gazdagság. Az érc. Az ételek. A vatapá, az arany és a tánc."[32] Wagner belemerülése a karneváli sodrásba, valamint a prekoloniális barbárság energiáinak reaktiválása átvezetnek Andrade négy évvel később, 1928-ban megjelentetett, és végül komoly kulturális, művészeti és társadalmi mozgalommá szerveződő *Emberevő Kiáltvány* („Manifesto Antropófago") alapvetéseihez. Andrade egy összetett esztétikai és politikai koncepciót épített fel a kannibál alakja köré. Nagyívű és sokszor talán túlságosan utópikus projektjének magjában a kannibál és a rárakódott jelentések átalakítása áll, amelynek következtében az emberevés és az emberevő figurája egy új és modern nemzeti identitásmodell alapját tudja képezni. Az emberevő primitív indián alakja a kannibál szóval egyetemben, mely Kolumbusz naplójában bukkan fel először, a gyarmatosítás hajnalán keletkezett, és a 16. század óta egyfajta perverzióként kísérti az európai kultúra képzeletvilágát. Az emberevés toposza évezredek óta ott vibrált mind a zsidó–keresztény, mind a görög–római hagyományban és az incesztus mellett a nyugati kultúra második legnagyobb tabujának számított. Az emberevő alakja azonban elsősorban a mitológiákban kapott helyet, így a kora újkorra az emberevés praxisa egyfajta mitológiai távolságba került, nem volt jelen fenyegető valóságként a társadalmi és kulturális térben. Amerika felfedezésével az emberevő figurája viszont hirtelen kézzel fogható realitásként bukkant fel az Új Világ perifériáin. Kolumbusz, majd később a portugál-amerikai területről író szerzők útirajzaiban (Vespucci, Staden, Thevet, Léry) kialakult a kannibál ideologizált figurája, mely a kulturált európai ember radikális Másikaként íródott bele a gyarmatosító modernitás tudatába. Kolumbusz nyomán az Antillák őslakosait sokáig válogatás nélkül kannibálnak nevezték, a koloniális ideológiát reflektáló gyarmati tudósításoknak köszönhetően pedig létrejött egyfajta metonimikus csúsztatás, melynek keretei között, a kannibál egyfelől a civilizálatlan, barbár és kulturálatlan vadember szinonimájává vált, másfelől pedig a szó nagyjából minden brazíliai őslakos jelölőjévé lépett elő.[33] Andrade koncepciója szakít a kannibálnak ezzel a koloniális hagyományban keletkezett negatív toposzá-

[31] Andrade tulajdonképpen fél évszázaddal megelőzve a kurrens kulturális trendeket az „empire writes back to the center" posztkoloniális logikájának alapjait fogalmazza meg. Lásd. Bill Ashcroft – Gareth Griffiths – Helen Tiffin (szerk.): *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literature,* London–New York, Routledge, 2003.

[32] Andrade, 2017, 21.

[33] Maria Cándida Ferreira de Almeida: *Tornar-se outro: o topos canibal na literatura brasileira,* São Paulo, Annablume Editora, 2002, 42–43.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 57 2019. 02. 01. 8:49:57

val és az őslakos emberevőt egy produktív és kreatív prekoloniális entitásként tételezi, melynek normatív értéket tulajdonít a nemzeti kánon kialakítása szempontjából. Az alencari regényekben ábrázolt szelíd és alázatos *bon sauvage* indiánfigurájával a brazil kultúra brutális archéját, a gonosz és kegyetlen vadembert szegezi szembe, aki nem hajlandó szolgai módon átvenni a kívülről ráerőltetett kulturális kódokat, nem veti alá magát a kolonizációs sémáknak, sőt azokkal forradalmi módon szembe is fordul. Andrade kulturális kannibalizmusa az európai kódok és kánonok megismétlő és utánzó, kritikátlan átvétele helyett azoknak bekebelezését, megemésztését és önmagába építését, egyszóval brazilianizálását feltételezi. A kulturális antropofágia tehát korántsem a külső hatások kategorikus elutasítását jelenti, sokkal inkább azt próbálja meg körvonalazni, hogyan lehet a kannibalisztikus bekebelezés révén a sajátot, az ősit, a primitívet összeforrasztani a kívülről hozott elemekkel. „Csak a kannibalizmus egyesít minket. Társadalmilag. Gazdaságilag. Filozófiailag."[34] Jelenti ki kiáltványában Andrade. A kannibalizmus tehát egy olyan kulturális modell, mely megfelel a brazil társadalom antropológiai heterogenitásának és ezt a koloniális gondolkodásban nem tűrt heterogenitást tűzi ki zászlajára. A kannibalizmus a heterogenitás mellett az alteritást is ünnepli. A Másik bekebelezése, a másság önmagába emésztése nem destruktív, hanem épp ellenkezőleg, kifejezetten produktív folyamat, melynek során saját és másik, identitás és alteritás párbeszédbe lép egymással, kölcsönösen megtermékenyíti egymást. Andrade kannibalizmusa nem szelektív, nem hierarchizál a bekebelezett tartalmak között, az európai minták mellett, ugyanúgy befalja az afrikai és az indián kultúra elemeit, hagyományait is, ennélfogva tökéletesen megfelel az őslakos, az európai gyarmatosító (majd később bevándorló) és az afrikai rabszolga találkozásából kiemelkedett, alapvetően hibrid jellegű brazil kultúra valóságának. „Az élet puszta zabálás"[35], és ez a permanens bekebelezés az identitás radikális nyitottságát feltételezi.

Nem csoda, hogy végül az egész társadalmi tér és hagyományrend átformálására törő mozgalom által lefektetett ideológiai alapokból kiindulva születtek meg pár évvel később a brazil identitás olyan nagyívű és szintetizáló elméletei, mint Gilberto Freyre luzotropikalizmusa (*Udvarház és szolgaszállás,* „Casa Grande e Senzala", 1933), vagy Sérgio Buarque de Holanda komplex nemzeti genealógiája (*Brazília gyökerei,* „Raízes do Brasil", 1936). Ezek a trópusi nemzet önértését célzó művek, melyeknek központjában a különböző etnikumok és hagyományok keveredéséből megszülető nemzet formálódása áll, elgondolhatatlanok lennének Oswald de Andrade kannibalizmusa, az antropofágia teóriája nélkül.

A kannibalizmus elmélete nem csak a modernista mozgalom premisszáit hangolta át. Hatása messze túlterjed a történeti avantgarde horizontján és összetett kulturális elméletként kísérti a brazil művészetek és önértés dinamikáját a 20-as

[34] Oswald de Andrade: „Manifesto Antropófago". In *A Utopia Antropofágica*. São Paulo, Editora Globo, 1990, 47.

[35] Oswald de Andrade: „A crise da filosofia messiânica." In *Do Pau-Brasil à Antropofagia e às Utopias.* Rio de Janeiro, Editora Civilização Brasileira S. A., 1978, 77.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 58 2019. 02. 01. 8:49:58

évek óta. Ott volt a brazil költészet megszületésénél, a *Tropicalismo* művészeti mozgalmának indulásánál, Guattari brazíliai látogatásánál és a molekuláris forradalom elméletének elterjedésénél. A számos kortárs művészeti és akadémiai projekt pedig arról tesz tanúbizonyságot, hogy Andrade kannibál-elmélete lassan száz év távlatából is ugyanolyan friss, ugyanolyan aktuális, sokkoló és inspiratív, mint 1928-ban.

Rezümé

A tanulmány a brazil identitás különböző metaforikus alakzatainak kialakulását és megszilárdulását vizsgálja meg először az ország függetlenedése után kibontakozó romantika eszmetörténeti kontextusában, majd a 20-as években kikristályosodó *Modernismo* mozgalmának horizontján. Míg a romantika fő identitáskonstruáló mintázatát az indián idealizált és mitizált alakja köré kiépülő *indianismo* képezte, addig a modernista kánon rámutatva a 19. század indián-kultuszának ideológiai problematikusságára, a kannibál figuráját mint szimbólumot helyezte a nemzeti identitás gyújtópontjába. A tanulmány ennek fényében először José de Alencar regényeiben vizsgálja meg a romantikus identitásalakítási pátosz kiteljesedését, majd az avantgárd költő és elméletíró Oswald de Andrade kiáltványainak segítségével rekonstruálja az exportkultúra és a kulturális kannibalizmus összetett kérdéskörét.

Kulcsszavak
Brazília függetlenedése, romantika, indianismo, Modernismo, brazil avantgarde, José de Alencar, Oswald de Andrade, antropofágia, kannibalizmus, nemzeti identitás

Abstract
From Indianism to Cannibalism

This article explores the construction of Brazilian identity and the diverse theoretical frames and stances in which the tropical country tried to define its own culture and socio-cultural reality. Firstly, I analyse the circumstances leading to the emergence of the Indianist movement within the epistemological boundaries of the independence era, and the Romantic period that followed it; then I move on to examine the poetics and politics of the Brazilian Modernismo movement. Oswald de Andrade's theory on anthropophagy has developed directly from the modernist canon and developed into one of the most powerful narratives of identity construction for the nation. Therefore, I present not only the theoretical principles of anthropophagy but also the very context of modernist culture which gave rise to it.

Keywords
independence of Brazil, Romanticism, Indianism, Modernismo, Brazilian avant-garde, José de Alencar, Oswald de Andrade, anthropophagy, cannibalism, national identity

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 59 2019. 02. 01. 8:49:58

RÉTI ESZTER

A Guantánamói Haditengerészeti Bázis szerepe az amerikai–kubai kétoldalú kapcsolatok tükrében

A Guantánamói Haditengerészeti Bázis, amit az angolszász sajtó röviden csak GITMO-nak hív, enklávéként működik egy szigetországban, Kubában. Sziget a szigetben, ami nemcsak területileg és joghatóságilag alkot különálló egységet, hanem, létrejötte miatt és működéséből adódóan, komoly szociális és mentális határt is létrehozott az emberek között, hiszen két olyan ország kényszerül együttélésre ezen a területen, amelyek között 1961 és 2015 között még csak diplomáciai kapcsolat sem volt. A külpolitikában jelentős gátat szab a kapcsolatok rendezésének, sokakban pedig erkölcsi kérdésként merül fel a létezése.

Jelen írásomban arra keresem a választ, milyen szerepe lehet az amerikai-kubai kétoldalú kapcsolatok rendezésében a bázisnak 2014 decemberét követően, miután Barack Obama és Raúl Castro bejelentették az amerikai és kubai kapcsolatok rendezésének szándékát. Ehhez először részletesen áttekintem történetét, létrejöttének körülményeit, funkcióinak változásait, illetve azt, hogy a kubai forradalommal és a szeptember 11-i terrortámadásokkal együtt járó feszültségek hogyan befolyásolták a két ország viszonyát. Majd megvizsgálom, hogy Kuba és az Egyesült Államok kapcsolatainak jövőbeli alakulására nézve milyen szerepe van jelenleg a bázisnak, illetve milyen szerepe lehetne a közeljövőben. Arra próbálok választ adni, hogy tud-e a világ hasznos része lenni a szigetország keleti sarka. A lehetséges válaszokat megvizsgálom hadászati és ökológiai szempontból is, azonban itt szeretném megjegyezni, hogy kutatásom nem tért ki a bázison található fogolytáborok emberi jogi kérdéseinek vizsgálatára, illetve a fogolytáborok szerepére a 2001. szeptember 11-i terrortámadások után.

Az elemzésben a haditengerészeti bázis egészének szerepét vizsgálom, az amerikai–kubai kapcsolatok tükrében. Ehhez részletesen felhasználom a Columbia Egyetemhez tartozó Emberi Jogi Tanulmányok Intézete által kezdeményezett Guantanamo Public Memory Project (GITMO PMP) információit. A projekt célja, hogy ismertesse az amerikai támaszpont történetét, és előmozdítsa a hely jövőjéről szóló párbeszédet. Idézem James Stavridis, az amerikai hadsereg korábbi parancsnokának gondolatait[1] és Paul Kramer, az amerikai Vanderbilt Egyetemen történészének véleményét[2].

[1] James Stavridis, nyugalmazott parancsnok, aki 2006 és 2009 között felügyelte a hadseregnek az Egyesült Államoktól délre eső összes katonai tevékenységét.

[2] Paul A. Kramer elsődleges kutatási érdeklődése a modern amerikai történelem, az amerikai társadalmi gondolkodás és az egyenlőtlenség politikája. Tudományos kutatásai mellett rendszeresen publikál

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 60 2019. 02. 01. 8:49:58

A magyar szakirodalomból segítségemre volt a nemzetközileg is elismert hispanista, Dr. Anderle Ádám *Kuba története* című könyve, Horvát János, korábbi havannai magyar nagykövet *Kubai retró* című könyve és Szarka Evelin *A büszke Kuba* című műve. Ezenfelül felhasználtam nagyon sok internetes forrást,[3] online napilapokat,[4] tudományos témájú blogot,[5] illetve a témában fellelhető tudományos műveket.[6]

Guantánamo Kuba délkeleti részén fekszik, 64 km-re Santiago de Cubától, Kuba második legnagyobb városától és 920 km-re Havannától, a fővárostól. Éghajlata hasonló az egész szigetéhez, trópusi éghajlat jellemzi, két évszakkal, a csapadékos, mely májustól októberig tart és a száraz nyári időszak.

1. kép. A Guantánamói Haditengerészeti Bázis (forrás: wantnewsforteens.com)

A Guantánamói-öböl területén található sok kaktusz, bozót és kopár szikla miatt évszázadokon keresztül nem volt állami fennhatóság alatt. Bár Kuba a 15. századra spanyol gyarmat lett, ezt a keleti részt a spanyolok sem igazán gyarmatosították,

az amerikai The New Yorker és a Slate számára.

3 Huffington Post, Foreign Policy, a Science magazin online kiadása.

4 BBC, CNN, El País, The New Yorker

5 Blog de Banderas, kolumbiai szerző blogja: La casa del Tío Sam en Cuba: una mirada a la Base Naval de Guantánamo (2013) Blog de banderas: blogdebanderas.com/2013/06/02/la-casa-del-tio-sam-en-cuba-una-mirada-a-la-base-naval-de-guantanamo/ (letöltés dátuma: 2017. április 13.).

6 Elsea, Jennifer K. és Else, Daniel H. (2015) "Naval Station Guantanamo Bay: History and Legal Issues Regarding Its Lease Agreements", fas.org/sgp/crs/natsec/R44137.pdf.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 61 2019. 02. 01. 8:49:58

ezért sokáig kalózok és üldözött rabszolgák menedékeként szolgált.[7] Az öböl széles bejárattal rendelkezik, dombok övezik körbe, amelyek jól védhetővé tették a területet.[8] Földrajzilag nyitott volt az akkori egyik legforgalmasabb tengeri útvonalra, ami összekötötte a keleti partot a Mexikói-öböllel, illetve Közép- és Dél-Amerikát a Csendes-óceánnal a Panama-csatornán keresztül. Bizonyos katonai tervezők már 1899-ben meg voltak győződve arról, hogy az USÁ-nak szüksége van a térségben katonai támaszpontokra és megállóhelyekre, és Kuba ezen keleti részét egyenesen a Mississippi külső sorompójának nevezték.[9] Ráadásul a rabszolgatartó déli államok szövetségesként tekintettek az ugyancsak rabszolgatartó spanyol gyarmatra, Kubára. Csatlakozása esetén növelni tudták volna hatalmukat az északi, rabszolga-felszabadítást támogató államokkal szemben. Tehát az Egyesült Államok a 19. századra felismerte a terület geopolitikai adottságainak előnyeit, így amerikai politikusok rendszeresen érveltek amellett, hogy a születőben lévő birodalomnak vagy meg kellene vásárolnia a szigetet Spanyolországtól, vagy egyszerűen annektálnia kellene, hiszen földrajzilag Kuba létfontosságú volt az amerikai kereskedelem számára.

Az amerikaiak növekvő figyelemmel követték az 1868-ban kitört kubai függetlenségi háborút, mert kereskedelmi, gazdasági és katonai érdekeik egyre jelentősebbek lettek a Karib-térségben. Az amerikai döntéshozók a spanyolok elleni katonai beavatkozás mellett érveltek, bár ekkor még nem alakult ki konszenzus azzal kapcsolatban, mi is a beavatkozás valódi célja. Néhányan csak humanitárius segítségnyújtásként tekintettek rá, azaz segíteni akarták a kubaiakat a spanyol brutalitás ellen, míg mások a későbbi annexió előkészítő lépését látták benne. Az amerikaiak azt is megkérdőjelezték, hogy az afro-kubai vagy fajilag keveredett kubai vezetők, akik a felkelést is irányították, képesek lennének-e egy független államot irányítani. 1898 februárjában felrobbant a havannai kikötőben az amerikai Maine hajó. Ezt kihasználva az Egyesült Államok hadat üzent Spanyolországnak. A kilenc napos csata eredménye az lett, hogy az amerikai és a kubai csapatok közös erővel legyőzték a spanyol helyőrséget, majd az amerikaiak elfoglalták a Guantánamói-öblöt.[10] 1898 júniusában Manuel Sanguily kubai diplomata ezt írta levelében egy barátjának: „Most, hogy látták Guantánamót, többé nem akarnak lemondani irányításáról" (fordítás: R. E.).[11]

1898. december 10-én Spanyolország és az Egyesült Államok aláírta a párizsi békét. Spanyolország lemondott az utolsó gyarmatairól az Egyesült Államok javára.

7 Kramer, Paul A: „A Useful Corner of the World: Guantánamo", The New Yorker, 2013. július 30. newyorker.com/news/news-desk/a-useful-corner-of-the-world-guantnamo_(letöltés dátuma: 2017. október 10.), (Kramer, 2013).

8 GITMO PMP, gitmomemory.org/timeline/guantanamos-legal-black-hole/ (letöltés dátuma: 2017. október 10.)

9 Kramer, 2013, newyorker.com/news/news-desk/a-useful-corner-of-the-world-guantnamo_(letöltés dátuma: 2017. október 10.).

10 GITMO PMP, gitmomemory.org/timeline/constructing-gtmo/ (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

11 Kramer, 2013, p.i., newyorker.com/news/news-desk/a-useful-corner-of-the-world-guantnamo_(letöltés dátuma: 2017. október 10.).

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 62 2019. 02. 01. 8:49:59

Köztük volt Kuba is. A konfliktus végén amerikai csapatok állomásoztak Kubában, és még nem lehetett biztosan tudni, milyen jövőt szánnak a szigetnek.[12]

Ezzel Kuba történelmében lezárult a spanyol gyarmati korszak. Rövidesen összeült a Kubai Alkotmányozó Nemzetgyűlés, amely az új állam alkotmányának elkészítéséért volt felelős. Azonban ahogy megkezdték a munkát, számos nehézséggel találták szembe magukat.[13]

Az USA akkori háborúügyi minisztere, Elihu Root tudatta a kubaiakkal, hogy úgy kell elkészíteniük az alkotmányt, hogy belefoglalják azt is, hogy az USA szabadon beleavatkozhat a kubai ügyekbe Kuba függetlenségének megőrzése, az amerikai kereskedelmi és cukoripari befektetések érdekében, illetve hogy Kuba területet is szolgáltat amerikai katonai támaszpontok létrehozására.[14]

A kubai alkotmányozó nemzetgyűlésnek egyszerre kellett szembenéznie a kubaiak ama vágyával, hogy létrejöjjön egy új köztársaság, és megfelelni annak az amerikaiak által támasztott elvárásnak, hogy a beavatkozás joga Spanyolország után immár az Egyesült Államok kezébe kerüljön.

1901 elejére lett kész az első kubai alkotmány. Az amerikai követeléseket a kubaiak a Platt-cikkelyben[15] foglalták össze. Az USA azt a feltételt szabta a kubaiaknak, hogy akkor hajlandó csapatait Kuba területéről kivonni, ha a Platt-cikkelyt a kubai alkotmány részévé teszik. Az amerikai szenátus 1901. március 1-jén elfogadta a Platt-cikkelyt, és várta, hogy a kubaiak hasonlóan járjanak el. A kubaiak próbáltak ellenállni az amerikai feltételeknek, hiszen nem akarták rögtön elveszíteni frissen elnyert függetlenségüket. Végül nyomás alatt ugyan, de az amerikai katonák kivonulásáért cserébe a kubai alkotmány részeként elfogadták a Platt-cikkelyt. Végül 1902. május 20-án kikiáltották a Kubai Köztársaságot.

1903 decemberében a Kubai-Amerikai Szerződésben *(Cuban-American Treaty)* a két ország formálisan is megegyezett arról, hogy Kuba átadja az USÁ-nak a guantánamói területet katonai támaszpont és széntöltő állomás létesítése céljából.[16] A szerződésben használt fogalmak valójában kezdettől fogva kétértelműek voltak. Kubáé maradt az ország „végső szuverenitása", de 1903. december 10-én déli 12 órakor az USA átvette a teljes joghatóságot és ellenőrzést a 117,6 négyzetkilométernyi terület felett (melyből közel 50 négyzetkilométer szárazföld, a többi víz és mocsár, 17,5 kilométeres partvonallal). Azonban a hivatalos zászlófelvonáson sem az amerikai

[12] Kramer, 2013, newyorker.com/news/news-desk/a-useful-corner-of-the-world-guantnamo (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

[13] Ramírez Cañedo, Elier: El Tratado de Relaciones de 1934 y la base naval norteamericana en Guantánamo. Nuevo rostro de una ilegalidad, a Cubadebate kubai állami napilap online oldaláról (Ramírez Cañedo, 2016), cubadebate.cu/especiales/2016/02/06/el-tratado-de-relaciones-de-1934-y-la-base-naval-norteamericana-en-guantanamo-nuevo-rostro-de-una-ilegalidad/ (letöltés dátuma: 2017. április 14.).

[14] Kramer, 2013, newyorker.com/news/news-desk/a-useful-corner-of-the-world-guantnamo (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

[15] „Enmienda Platt", amelyet a connecticuti szenátorról, Orville H. Plattról neveztek el.

[16] GITMO PMP, gitmomemory.org/timeline/constructing-gtmo/ (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 63 2019. 02. 01. 8:49:59

miniszter, sem a magas rangú kubai tisztviselők nem vettek részt. A kubai oldal így fejezte ki, hogy úgy érezte, az amerikaiak rájuk kényszerítették akaratukat, míg az amerikaiak esetében is voltak olyanok, akik megkérdőjelezték ezt a döntést, és a hatalommal való visszaélésnek tartották. A területért cserébe az amerikaiak bérleti díjat fizettek Kubának, évi 2000 dollár értékű arany formájában. A szerződés nem határozott időre jött létre, érvényessége addig tart, amíg az amerikaiaknak szüksége van a területre.[17]

Guantánamo a 20. században

1934. május 29-én új megállapodást írt alá a két ország Washingtonban, megújítva az 1903-as bérleti szerződést. Bár Franklin Delano Roosevelt amerikai elnök meghirdette a jó szomszédság politikát, mégis aláírta azt a Kuba és az Egyesült Államok kapcsolatáról szóló szerződést, amelynek 3-ik cikkelye kimondta, hogy az 1903-ban aláírt szerződéstől csak mind a két fél beleegyezése és egyetértése esetén lehet eltérni, tehát módosításra vagy hatályon kívül helyezésre csak akkor van lehetőség, ha a felek meg tudnak egyezni.[18] Az új szerződésben a bérleti díjat 4085 dollárra emelték.

Mivel a felek azóta sem jutottak egyezségre a változtatásról, a szerződés napjainkban is érvényben van,[19] annak ellenére, hogy már 1935-ben az egyik amerikai külügyi szakértőkből álló bizottság úgy fogalmazott, hogy nincs értelme fenntartani a haditengerészeti bázist. Álláspontjukat azzal indokolták, hogy a jó szomszédság politika célja az, hogy javítani próbáljanak a déli szomszédokkal fenntartott viszonyon, amit egy vég nélküli bérleti szerződés igencsak megnehezít. A bizottság véleménye szerint a bázis jelenléte okozta politikai félreértés nem ér annyit, mint az akkori katonai stratégia.[20]

Az ezt követő 30 év mégis ellentmondásos volt, mert az amerikai tisztviselők nem tudták úgy kiaknázni a területet, ahogy azt korábban remélték. A kongresszusi képviselők jobban szerették volna a hozzájuk közelebb eső bázisokra irányítani a pénzügyi forrásokat. Stephen Bonsal amerikai újságíró panaszkodott arról, hogy az amerikai kormányzat tíz évig a kisujját sem mozgatta a területért, miközben az

17 Kramer, 2013, newyorker.com/news/news-desk/a-useful-corner-of-the-world-guantnamo (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

18 Ramírez Cañedo, 2016, cubadebate.cu/especiales/2016/02/06/el-tratado-de-relaciones-de-1934-y-la-base-naval-norteamericana-en-guantanamo-nuevo-rostro-de-una-ilegalidad/ (letöltés dátuma: 2017. április 14.).

19 García Barcala, Jesús blogja: ¿Por qué Estados Unidos sigue en Guantánamo? (2016), cienciahistorica.com/2016/05/31/estados-unidos-sigue-guantanamo/ (letöltés dátuma: 2017. április 26.).

20 Kramer, 2013, newyorker.com/news/news-desk/a-useful-corner-of-the-world-guantnamo (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 64 2019. 02. 01. 8:49:59

oroszok vagy a japánok ez idő alatt már haditengerészeti fellegvárrá varázsolták volna Guantánamót.[21]

Nagy változást hozott a terület életében a második világháború. A Guantánamói Haditengerészeti Bázis az USA karibi konvojának a központja lett, ezzel nemcsak életben tudott maradni, de a '40-es évek közepére a második legforgalmasabb kikötővé vált a nyugati féltekén. Maga Roosevelt is kétszer látogatott oda két év alatt. A háború utáni évek pedig egyenesen az aranykort jelentették a bázison, köszönhetően annak a jelentős finanszírozásnak, ami az anyaországból érkezett Guantánamóra.

A katonai bázis 5–6000 kubai állampolgárnak adott állandó munkalehetőséget, főleg olyan kisebb szolgáltatások területén, mint a konyhai munka, a karbantartás, a gépészet és a gépkocsivezetés. Ez volt a foglalkoztatás legfontosabb forrása a területen. Az ott dolgozó kubaiak szerencsésnek érezhették magukat, mert a nagyon magas munkanélküliség és a szegénység kevés lehetőséget biztosított tisztességes munkát végezni kubai területen.

Fidel Castro, a kubai forradalom és GITMO (1959 után)

A második világháború utáni években, újabb jelentős változás következett be azzal, hogy Fidel Castro megkezdte harcát Batista, akkori kubai elnök diktatúrája ellen. A Fidel Castro vezette forradalom tulajdonképpen a GITMO mellől, Oriente tartományból indult, és lépésről lépésre terjedt ki a sziget egészére. Végül 1959. január 1-jén győzött a forradalom, és Fidel Castro átvette a hatalmat Kubában, véget vetve az amerikai hatalom kiszolgálásának.

A forradalmárok már a forradalmat megelőző években is kihasználták a GITMO létezését, mert a harcosok több alkalommal ejtettek túszokat az amerikai bérleményű területen. Például 1958. június 27-én a Raúl Castro vezette forradalmi erők elraboltak 29 amerikai tengerészt, akiket 22 napig tartottak fogságban. Azok a kubai munkások pedig, akik a bázison dolgoztak, de szimpatizáltak a forradalommal, segítették a harcot, például üzemanyagot loptak az amerikaiaktól a guerilláknak.[22]

Az új kubai forradalmi vezetés a '60-as évek óta követeli a bázis területének visszaszolgáltatását, arra hivatkozva, hogy az amerikai jelenlét ezen a területen sérti a nemzetközi jogot. 1961 januárjában az USA megszakította diplomáciai kapcsolatait Kubával. Az ellenségeskedés fokozódott.[23] Ilyen körülmények között Fidel Castro büszkén utasította vissza az amerikai csekket, amellyel a bérleti szerződésben

[21] Kramer, 2013, newyorker.com/news/news-desk/a-useful-corner-of-the-world-guantnamo (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

[22] Stavridis NAVY, (letöltés dátuma: 2017. október 10.) cnic.navy.mil/regions/cnrse/installations/ns_guantanamo_bay/about/history.html

[23] GITMO PMP, gitmomemory.org/timeline/behind-the-cactus-curtain/ (letöltés dátuma: 2017. október 10.)

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 65 2019. 02. 01. 8:49:59

meghatározott díjat fizették volna ki az amerikaiak, és megtiltotta, hogy új kubai dolgozókat vegyenek fel a bázisra. A két utolsó, 79 és 82 éves kubai munkás 2013 januárjában hagyta el a bázist, ekkor mentek nyugdíjba.[24]

2. kép. Az utolsó kubai dolgozók a guantánamói támaszponton

Az ezt követő években a kapcsolatok nem javultak. Nehezítette az együttélést, hogy az amerikai területet nem választották el egyértelmű határok Kuba többi részétől. Az amerikai tisztek a kubaiaktól szereztek alkoholt, a matrózok kubai rumot és egzisztenciálisan kiszolgáltatott nőket kerestek a környéken lévő városokban.

Válaszul az 1961 áprilisában meghiúsult disznó-öböli invázióra, 1961 őszén Fidel Castro parancsára kubai csapatok 8 mérföld hosszan maya kaktuszból álló falat húztak a bázis köré, hogy ezzel akadályozzák meg, hogy a kubaiak átszökhessenek az amerikai területre. Ezt a természeti kerítést kaktuszfüggönynek nevezték el, az európai vasfüggöny mintájára és a hidegháborús politikai feszültségek jelképeként.[25]

1962 októberében, a kubai rakétaválság kirobbanásakor a bázison állomásozó katonákat és családjaikat evakuálták a szovjet rakéták jelenléte miatt. A kubai vezetés megpróbálta kihasználni a válságot, és a támaszpont visszaszolgáltatását ne-

[24] Blog de banderas: blogdebanderas.com/2013/06/02/la-casa-del-tio-sam-en-cuba-una-mirada-a-la-base-naval-de-guantanamo/ (letöltés dátuma: 2017. április 13.)

[25] GITMO PMP, gitmomemory.org/timeline/behind-the-cactus-curtain/ (letöltés dátuma: 2017. október 10.)

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 66 2019. 02. 01. 8:49:59

vezte meg feltételként, de a szovjet vezetés – kihagyva a kubaiakat az egyeztetésből – inkább amellett döntött, hogy az Egyesült Államok Törökországból távolítsa el nukleáris rakétáit, cserébe ő is visszavonja rakétáit Kubából. Kubának tehát nem sikerült elérnie a célját. A válság megoldódása után a bázis lakói karácsonyra visszatérhettek lakhelyükre.[26]

1964-ben, két évvel a rakétaválság után újabb incidens történt, ami rányomta bélyegét a kapcsolatokra. Amerikai felségterületen fogtak el négy kubai halászhajót. Tekintve, hogy az amerikai felségterületű vizeken jobb halászati lehetőségek voltak, kubaiak többször merészkedtek ki azokra a területekre. Miután viszont 1964-ben ezeket a halászokat az amerikai hatóságok letartóztatták, és floridai börtönbe zárták, a kubai külügyminiszter, Raúl Roa kalózkodással vádolta meg az amerikaiakat, és bosszúból elzárta a haditengerészeti bázis vízhozzáférését 1964. február 6-án. A GITMO parancsnoka, John D. Bulkley admirális vészhelyzeti tervet léptetett életbe, figyelembe véve, hogy mindössze 10–12 napra elegendő víztartalékuk volt. Az amerikaiak nem estek kétségbe, hajón kezdték az ivóvizet szállítani, majd sótalanító üzemet építettek. Az új program olyan sikeres lett, hogy három hónap múlva már a bázison található összes medence tele volt édesvízzel.

Ebben az időben az amerikai támaszpont annak ellenére fellegvárnak számított, hogy az élelmiszert és a dolgozókat Jamaicából és a Fülöp-szigetekről szerezték be, és a bázis minden értelemben a külvilágtól függött. Az autóalkatrészekre akár három hónapot is várni kellett, a zöldség és a gyümölcs leginkább Virginiából érkezett, mert a száraz talaj miatt nem termett meg helyben semmi.[27]

A hidegháborús feszültségek ellenére az amerikai katonáknak a GITMO szinte paradicsom volt. A bázison saját, modern kórház működött. A kialakított lakóövezeti részben orvosi és állatorvosi rendelő, fogorvos, meteorológiai központ, valutaváltó, iskolák működtek. A csillagos ég alatt amerikai filmeket néző családok a fehér homokú tengerparton töltötték napjaikat, pálmafák között. Kápolna, tiszti klub, ifjúsági klub, saját kórház, kutyapark, élelmiszer bolt üzemelt a telepen. A Guantánamói-öböl keleti és nyugati partját kompjárat kapcsolta össze. A keleti oldalon rekreációs központ, repülőtér található, míg a nyugati oldalon élt a lakóközösség.[28]

1986-ban Guantánamo adott otthont a Kubában található első és egyetlen McDonalds étteremnek. 2002 novemberében egy Subway szendvicsbárt nyitottak, majd további gyorséttermi láncok is megtelepedtek: KFC, A&W, Pizza Hut, Taco Bell, Starbucks and Breyers, de ezeket a kubaiak nem használhatták. Ebben a helyzetben az amerikai katonák könnyen otthon érezhették magukat: dollárban fizet-

[26] Stavridis NAVY, cnic.navy.mil/regions/cnrse/installations/ns_guantanamo_bay/about/history.html (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

[27] Kramer, 2013, newyorker.com/news/news-desk/a-useful-corner-of-the-world-guantnamo (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

[28] GITMO PMP, gitmomemory.org/place/leeward-ferry-landing/ (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 67 2019. 02. 01. 8:49:59

nek, a megszokott gyorséttermi kosztot fogyasztják, amerikai termékeket vásárolnak, amerikai televíziót néznek, és sárga iskolabuszokkal közlekednek.[29]

A '80-as évek közepére a bázison három millió gallon/nap sótalanított vizet tudtak előállítani, bár az üzem drága üzemanyaggal működött. A bázis lakói a világ legdrágább ivóvizét itták. Ekkor vált világossá, hogy GITMO létezésének értelme erősen megkérdőjelezhető. A világpolitika azonban felülírta ezt a dilemmát, mert hiába került nagyon sokba a bázis fenntartása, és létezése hiába szült erős politikai feszültségeket a déli szomszéddal, a GITMO szerepe a hidegháborúban az volt, hogy megmutassa mind Kubának, mind a Szovjetuniónak, hogy a Karib térség feletti fennhatóság továbbra is az Egyesült Államok kezében van.[30]

A GITMO a hidegháború után, a '90-es évek

A hidegháború végével a GITMO új feladatot kapott. A térség politikai instabilitása miatt menedékadó helyszínné vált. 1991 szeptemberében kb. 34 000 menekült érkezett Haitiről. Haiti demokratikusan megválasztott elnöke ellen erőszakos pucscsot hajtottak végre, és az új rezsim elől nagyon sokan menekültek el. George Bush, amerikai elnök igyekezett ellátni a menekülteket, mert emberi jogi szempontból fontos kérdéssé vált, hogy az USA hogyan bánik velük.

Pár hónapon belül már 37 000 ember lakott sátorvárosokban Guantánamón. Közülük sokan panaszkodtak a bánásmódra, sokan meg is haltak a menekültek közül. Így jött létre a Bulkeley tábor, amit eredetileg a Guantánamóban élő katonai tisztviselők elszállásolására hoztak létre. Legfontosabb feladatát azonban a '90-es évek elején látta el a haiti menekültekkel kapcsolatban. Ahogy nőtt a menedékjogot kérők száma, a McCalla táborba küldték őket, és a Bulkeley maradt a HIV-fertőzöttek vagy AIDS-es betegek számára. A betegségtől való félelem egyrészt a menekültek szegregációjához vezetett, másrészt arra ösztönözte az USÁ-t, hogy törvényt hozzanak annak érdekében, hogy HIV-fertőzöttek vagy AIDS-es haiti polgárok ne juthassanak menedékjoghoz az Egyesült Államokban. Így ezeknek a betegeknek nem maradt más választásuk, mint vagy ott maradni a táborban Guantánamón, vagy visszatérni hazájukba, ahol valószínűleg halál várt rájuk. A haiti menekültek állandó tiltakozása és az őrök erőszakos fellépése jelentősen megnehezítette az együttélést.

A következő amerikai elnök, Clinton újraértelmezte a bázis feladatát. Már nemcsak a haiti menekültek kerültek az itteni táborokba, hanem az úgynevezett kubai „balserok", azaz „tutajosok" is. Fidel Castro 1994 augusztusában megnyitotta a marieli kikötőt azon kubaiak számára, akik szerették volna elhagyni az országot.

[29] Blog de banderas: blogdebanderas.com/2013/06/02/la-casa-del-tio-sam-en-cuba-una-mirada-a-la-base-naval-de-guantanamo/ (letöltés dátuma: 2017. április 13.).

[30] Kramer, 2013, newyorker.com/news/news-desk/a-useful-corner-of-the-world-guantnamo (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 68 2019. 02. 01. 8:49:59

Kubában ebben az időszakban nagyon nehéz volt a megélhetés. A Szovjetunió összeomlása és a KGST megszűnése után a „különleges időszak békeidőben" következett Kubában, amikor az ország magára maradt és rendkívüli módon visszaesett a gazdasága. Emiatt több tízezer kubai indult el nyílt vízen, bárkákon az Egyesült Államok felé egy jobb élet reményében. Kb. 32 000 kubai állampolgárt szedtek össze a tengerről, és terelték őket a GITMO területére. A balserok, annak ellenére, hogy a haitiakhoz hasonlóan ők is sokat szenvedtek az amerikai táborokban a rendkívüli forróság, az árnyék hiánya, az éhínség és az erőszak miatt, képesek voltak aktív és alkotó közösséget létrehozni az elnyomás és szenvedés közepette. A segélyszervezeteknek köszönhetően művészeti galériákat, újságokat és rádióállomásokat alakítottak ki, hogy gazdagítsák és emberibbé tegyék mindennapjaikat. Így jött létre a Boldog Tábor Művészeti Galéria is, a kubai menekülttábor mellett, amit azután építettek ki, hogy 1994 nyarán napi 3000 kubai menekültet hoztak Guantánamo területére.[31]

3. kép. Sátortábor építése a menekültek számára Guantánamón (forrás: 3.bp.blogspot.com)

Az amerikai bánásmóddal továbbra is komoly problémák voltak: a GITMO tulajdonképpen egy jogok nélküli szigetté vált, mindennapos éhségsztrájkokkal és elnyomással. 1995 januárjában olyan döntés született az USÁ-ban, aminek értelmében a Haitiről érkezőket vissza kellett toloncolni Haitire, a kubaiak pedig tovább mehettek az USÁ-ba. 1995. november 1-jén hagyta el az utolsó haiti polgár a bázist,

[31] GITMO PMP, gitmomemory.org/timeline/cuban-balseros/ (letöltés dátuma: 2017. október 10.)

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 69 2019. 02. 01. 8:49:59

és 1996. január 31-én az utolsó kubai. Az amerikai családok, akiket azért telepítettek ki, hogy helyet tudjanak biztosítani a menekülteknek, 1995 októberétől kezdtek visszatérni a bázisra.

A rendezetlen migrációs helyzet miatt végül 1994-ben a két kormány megállapodott abban, hogy az Egyesült Államok vállalja, hogy évente 20 000 vízumot kiállít a kubai kérelmezők számára. Kuba pedig vállalta, hogy visszafogadja azokat, akikről az USA azt állítja, hogy nem befogadhatóak, egyúttal nem készül megtorlásra velük szemben, és ígéretet tett, hogy küzdeni fog az illegális kivándorlás ellen.

Kisebb számban a guantánamói bázison még ma is találhatóak kubai állampolgárok, akiket a karibi vizeken tartóztattak fel, miközben Észak-Amerika felé tartottak, és akiket azért nem telepítettek vissza Kubába, mert menekülésük okának a politikai üldözést jelölték meg. Guantánamón rendezik a jogi helyzetüket, és vagy tovább küldik őket az USÁ-ba vagy más, harmadik országba.[32]

1996-ban Bill Clinton amerikai elnök, miután az USA aláírta a taposóaknák betiltásáról szóló nemzetközi egyezményt, elrendelte annak az 50 000 aknának a mentesítését, amelyet még 1961-ben kezdtek el telepíteni. A munkálatok 1999-ig tartottak. Kuba ezzel szemben úgy nyilatkozott, hogy akkor fogja mentesíteni a kubai részt, amikor az amerikaiak végérvényesen elhagyták a bázist.

4. kép Aknamentesítés 1997-ben (forrás: 2.bp.blogspot.com)

[32] GITMO PMP, gitmomemory.org/place/cuban-refugee-camp/ (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 70 2019. 02. 01. 8:50:00

A GITMO a 21. században

A Guantánamói Haditengerészeti Bázis a 2001. szeptember 11-e terrortámadások után kapott új feladatot, és lett hivatott az USA terrorellenes háborújában elfogott személyek börtönéül szolgálni. A fennálló infrastruktúrát át kellett alakítani, hogy a menekültek helyett immár a terrorizmussal vádolt személyeket tudják itt elzárni. 2002 januárjára Donald Rumsfeld védelmi miniszter kezdeményezésére katonai börtönöket hoztak létre a bázison, abból a célból, hogy oda szállítsák a rendkívül veszélyesnek ítélt személyeket, ott hallgathassák ki a fogvatartottakat, és eljárást folytathassanak a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek ellen.

Így jött létre a Röntgen-tábor, ami eredetileg 1994-ben épült a kubai tutajos menekültek elszállásolására, de aztán 2002 után hamar az ellentmondások szimbólumává vált amiatt, hogy ide hozták az első terrorellenes háborúban ejtett foglyokat. Néhányat közülük határozatlan ideig szabadtéri, ketrecszerű szerkezetekben tartottak. Kevesebb, mint hat hónapig használták ezt a tábort, mégis hírhedtté vált.

Ekkor alakították ki a Delta-tábort, ami több táborból álló, a terrorellenes háború megkezdésekor felépített komplexum lett. Olyan foglyokat tartanak itt, akik nemzetbiztonsági szempontból veszélyesek lehetnek, és akikről azt gondolják, hogy hírszerzési szempontból fontosak lehetnek. A fogolytáboron túl vannak itt katonai és félkatonai tiszti irodák, valamint néhány nemzetközi emberi jogi szervezet tisztviselői hivatala is.

A 6-os tábor egy 39 millió dolláros, 200 cellás börtön, amit 2006 decemberében nyitottak meg. Azóta nagy méretű focipályával és szabadidős területtel bővítették. A fogvatartottakat 2012 szeptemberétől kezdve szabadon engedték vagy áthelyezték.

Az Igazságszolgáltatás táborát 2007 augusztusában kezdték építeni, és 2008 elején nyílt meg. A 10 millió dolláros, hordozható komplexum előre gyártott udvarral és sátortáborral rendelkezik. Az Egyesült Államok Katonai Bizottsága felügyeli és vezeti. Két tárgyalótermének modernebb technikája van, mint a legtöbb amerikai szövetségi bíróságnak. Videokonferenciákat tarthatnak, ami lehetővé teszi a tanúk számára, hogy anélkül tegyenek vallomást, hogy a helyszínre kellene utazniuk. Lehetőség van digitális bizonyítékokat bemutatni. Az ügyészeknek, védőügyvédeknek és bíráknak saját irodáik vannak. Egy közeli médiaközpontban a riporterek telefonokhoz és számítógépekhez férhetnek hozzá. A tárgyalások alatt ügyvédek, újságírók, bírósági tisztviselők és biztonsági őrök élnek a táborban. A tábor légkondicionált szobáiban kb. 50 ágy található, és további 60 ágy befogadására képes. A Sandy hurrikán okozta károk miatt 2012 novemberében be kellett zárni, de 2013 januárjában újranyitották, hogy meghallgathassák annak az öt embernek a tanúvallomását, akiket a 9/11-es eltérítők finanszírozásával és felkészítésével vádoltak. Pszichiátriai osztály is működik a bázison.

A tábor létrehozása óta összesen 783 személyt tartottak itt fogva. Ebből 532 foglyot engedtek szabadon a Bush-adminisztráció és 151-et Obama kormányzása alatt.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 71 2019. 02. 01. 8:50:00

Összesen 9 fő halt meg a táborban természetes halállal vagy öngyilkosság következtében. Jelenleg az Egyesült Államoknak évente körülbelül négymillió dollárjába kerül egy fogvatartott elhelyezése.

Amikor a legtöbben voltak, 670 fogoly volt a börtönben, ami 2016 februárjára 91 főre csökkent. Ebből a 91 főből 35-öt át lehetne helyezni más országokba, 10-en várnak katonai bírósági tárgyalásukra, 46-an pedig még várják, hogyan értékelik helyzetüket. A táborban fogvatartottak kínzással és visszaélésekkel vádolják az Egyesült Államokat.[33]

A GITMO jövőbeli szerepéről

A Guantánamói Haditengerészeti Bázis a „gyengélkedő" amerikai-kubai kapcsolatok egyik tünete és jelképe is egyben. A kubai fél régóta törekszik a bázis bezárására, és követeli a terület teljes visszaszolgáltatását. A szigetország vezetése szuverenitásának megsértését látja az amerikai jelenlétben, és igyekszik minden olyan politikai helyzetet kihasználni, ami magában rejti az amerikai távozás lehetőségét.

Legutóbbi ilyen lehetőség a kapcsolatok normalizálásának folyamatából adódott. Barack Obama amerikai elnök kubai nyitása alkalmával a kubai fél egyértelművé tette, hogy akkor tekinti teljesen rendezettnek kapcsolatait az Egyesült Államokkal, ha az kivonul a területéről, és visszaszolgáltatja neki Guantánamót. Ezt az álláspontot Bruno Rodríguez, kubai külügyminiszter ismertette 2015. július 20-án azon az ünnepélyes zászlófelvonáson, amit a washingtoni kubai nagykövetség újranyitása alkalmából tartottak. Nehézkessé teszi a tárgyalásokat az a tény, hogy míg a kubai fél Guantánamo alatt az egész bázist érti, az amerikai fél legtöbbször csak a területen található fogolytáborra gondol, úgy vezetői, mint köznyelvi szinten.[34]

Barack Obama ígéretet tett a fogolytábor bezárására, ám sem ő, sem követője Donald Trump nem teljesítette az ígéretet. Donald Trump amerikai elnök nemcsak a fogolytábor bezárását nem hajtotta végre elődje távozása után, de a kubai nyitás politikáját is visszafordította. Az amerikai–kubai kapcsolatok rendezése megakadt, így jelenleg sem a támaszpont, sem a fogolytábor bezárása nincs napirenden a két ország között.

Barack Obama mindkét választási kampánya során ígéretet tett a Delta-tábor bezárására, mert annak létezését és működését az Egyesült Államok értékeivel ellentétesnek minősítette. Azonban sem a szenátus, sem a kongresszus nem támogatta az elnököt ezen elhatározásában, így minden maradt a régiben.

33 GITMO PMP, gitmomemory.org/timeline/state-of-detention/ (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

34 Rodriguez, Bruno: Discurso del ministro de Relaciones Exteriores de la República de Cuba, Bruno Rodríguez Parrilla, en la ceremonia de reapertura de la Embajada de Cuba en los Estados Unidos, minrex.gob.cu/es/discurso-del-ministro-de-relaciones-exteriores-de-la-republica-de-cuba-bruno-rodriguez-parrilla-en-1 (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 72 2019. 02. 01. 8:50:00

Alkotmányjogászi vélemények szerint az elnöknek lehetősége lenne egyedül eljárni a kérdésben, azonban ahhoz, hogy megteremtse a rabok áthelyezéséhez szükséges pénzügyi forrásokat, szükség van a kongresszus engedélyére is. Hiába döntene úgy az elnök, hogy valamelyik év június 16-án (a bérleti díj fizetésének fordulóján) nem fizeti ki a 4085 dolláros bérleti díjat, és ezzel nem teljesítés miatt az 1934-es szerződés egyoldalúan semmissé válna, vagy hogy eláll az 1934-es Kubai-Amerikai Szerződéstől (amelyre az alkotmány értelmében lenne lehetősége), a kongresszusi támogatás hiánya miatt nem tudna tovább lépni az ügyben.

Kubai oldalról kevesebbet hallani arról, milyen tervei lennének a kormánynak a guantánamói terület felhasználására. Fontos megjegyezni, hogy bezárása mind a két ország számára más jelentéssel bírna. A kubai kormány úgy érezné, a több mint 50 éve tartó követelésének meglett az eredménye, és az ország visszanyerné teljes szuverenitását, hiszen felszabadulna az amerikai megszállás alatt tartott terület, míg az Egyesült Államok jelentős gesztust gyakorolhatna ezzel nemcsak Kuba, hanem az egész latin-amerikai régió felé. Kuba az egyetlen olyan ország jelenleg Latin-Amerikában és a Karib-térségben, ahol az Egyesült Államok a helyi kormány beleegyezése nélkül tart fenn katonai támaszpontot, sőt a helyi kormány akarata ellenére tartja fenn, elsősorban politikai érdekek alapján.

Raúl Castro még hadügyminiszterként úgy nyilatkozott, ha Kuba visszakapja a guantánamói területet, akkor múzeummá fogják alakítani. Ennél több hivatalos információ a guantánamói terület jövőbeli szerepéről nem ismert. Ellenben amerikai részről több elképzelés született, hogyan lehetne átalakítani a bázist.[35] Az alábbiakban két olyan véleményt fogok megvizsgálni, amelyek valóban kivitelezhetőek lennének, és a bennük kifejtettek megvalósítása mind a két ország számára előnyös lehetne.

Hadászati-stratégiai megközelítés

James Stavridis 2014. december 19-én a Foreign Policy című tudományos folyóiratban fejtette ki véleményét a támaszpontról, miután Barack Obama és Raúl Castro két nappal korábban, december 17-én bejelentették a kétoldalú kapcsolatok rendezéséről szóló szándékot. A tábornok álláspontja szerint a Guantánamói Haditengerészeti Bázis a legrégebbi és legnagyobb amerikai támaszpont Latin-Amerikában és a Karib térségben, amit a kapcsolatok rendezése ellenére is fent kell tartani. Ezt azzal magyarázza, hogy az egység sokkal több egy fogolytábornál. Úgy gondolja, hogy a szeptember 11-e után hírhedtté vált fogolyközpontot hasznos lenne mihamarabb bezárni, de tekintettel arra, hogy az Amerikai Haditengerészet 4. flottájának logisztikai központja is ezen a területen található, nem szabad engedni a kubai hatóságok nyomásának, és nem szabad visszaszolgáltatni a területet. Az amerikai

[35] GITMO PMP, gitmomemory.org/timeline/closing-guantanamo/ (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 73 2019. 02. 01. 8:50:00

jelenlét célja, hogy csökkentsék az illegális bevándorlást, segédkezzenek a humanitárius kérdésekben és katasztrófa-elhárításban, harcoljanak a kokain áramlása ellen, és nemzetközi orvosi diplomáciát építsenek ki. Éppen ezért a tábornok azt támogatja, hogy az Egyesült Államok a jelenleg is érvényben lévő bérleti szerződés szerint működtesse tovább a területet, annak ellenére, hogy a kubaiak olyan nemzetközi precedenseket tudnak érvként felhasználni, mint például, hogy az USA visszaszolgáltatta a Panama-csatornát is Panamának, és semelyik másik latin-amerikai országban nem működik amerikai katonai támaszpont az ország beleegyezése nélkül. Több latin ország kormánya döntött az országában fenntartott amerikai támaszpont bezárása mellett (például Ecuador is). Ezért a kubai vezetés jogosan kérhetné az egyenlő elbánás elvét.

A parancsnok szerint azzal az érveléssel kellene hatni a kubai vezetésre, hogy a kubai gazdasági nyitás esetén az amerikai támaszpontra exportpiaci lehetőségként lehetne tekinteni, és mivel a bázis jelenleg is önellátó, kubai vállalatok tudnák helyettesíteni a jelenlegi beszállítókat. Konstruktív együttműködést lehetne kiépíteni a kábítószer-kereskedelem elleni harcban is. A parancsnok végül egyetértését fejezte ki Barack Obama döntésével, mivel régóta támogatta a két ország közötti kapcsolatok rendezését. A tábornok szerint a támaszponton a legfontosabb feladat a fogolytábor bezárása lenne, de a bázist fent kell tartani az amerikai érdekek miatt, csak a szerepén kell változtatni.[36]

Az elnökváltás után, 2017. július 26-án a Foreign Policy ismét megjelentette a nyugalmazott parancsnok véleményét a kubai–amerikai kapcsolatokról és a haditengerészeti bázis jövőjéről. A szerző ismét Barack Obama Kuba iránt tanúsított engedékenyebb politikája mellett foglalt állást, megismételte és megerősítette három év után is, hogy a nyitás a megfelelő út Kuba felé, szerinte a pragmatikus kapcsolatok mind a két fél számára hasznosak lennének. Ezenfelül James Stavridis úgy látja, hogy az Egyesült Államok megítélése az egész amerikai kontinensen javulna, ha rendezné viszonyát Kubával. Az emberi jogi kérdésekben továbbra is fontosnak tartja, hogy az USA nyomást gyakoroljon a kubai vezetésre, de azt is sikeresebbnek véli úgy, ha szilárdnak mondható gyakorlatias kapcsolatok képezik a két ország viszonyának alapját. Gazdasági szempontból ugyancsak a további nyitás lenne a leghasznosabb az USÁ-nak, mivel számos területen lehetőséget jelentene az amerikai állampolgárok üzleti, befektetetési, kereskedelmi tevékenysége számára.

Úgy véli, a rendezett kapcsolatok nagyon sokat nyújthatnak mind a két félnek. Az USÁ-nak szüksége van a kubai segítségre a kábítószer-kereskedelem elleni harcban, az illegális bevándorlók elfogásában, az orvosi diplomáciában és a helyi katasztrófa-elhárításban is. Ahhoz, hogy mindez megvalósulhasson, vissza kellene térni az Obama-politikához. Gazdasági ösztönző intézkedéseket kell kidolgozni, hogy aztán később azokat felhasználhassák emberi jogi kérdésekben. A parancsnok

[36] Stavridis, James: Opening Cuba and Closing Gitmo? 2014. december 19. (Stavridis, 2014), foreignpolicy.com/2014/12/19/opening-cuba-and-guantanamo-naval-station-question/ (letöltés dátuma: 2017. október 13.).

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 74 2019. 02. 01. 8:50:00

szerint az Egyesült Államok és Kuba együttműködésének javulásával, kiegyensúlyozottabbá válásával mindkét fél gazdasági, diplomáciai és stratégiai előnyökhöz jutna.[37]

Egy későbbi, a Huffington Postban megjelent, *Guantánamo újragondolása* című cikkében Stavridis hasonló gondolatokat fejtett ki és a kapcsolatok normalizálásának fontossága mellett foglalt állást. Felvethető lenne, hogy az amerikai fennhatóságú Guantánamói Haditengerészeti Bázist egy amerikai vezetésű, de kubai együttműködéssel kialakított, a régió kihívásaira koncentráló egységgé alakítsák át. Az új egységet felhasználhatnák hurrikánok és földrengések pusztításaikor, klinikákat, iskolákat és ivóvíz-előállító üzemeket hozhatnának létre humanitárius segítségnyújtás céljából, és kollektív kábítószer-kereskedelem ellenes harc színteréül is szolgálhatna a terület.

Záró gondolatként a parancsnok megjegyzi, hogy a haditengerészeti bázis nemzetköziesítésében valódi potenciált lát, ami lehetőséget adna az USÁ-nak és Kubának, hogy egy pozitív program érdekében működjenek együtt.[38]

Ökológiai nézőpont

2016 márciusában jelent meg a Science Magazine-ban[39] Joe Roman, ökológus és James Kraska, jogtudós írása arról, hogyan lehetne Guantánamót ökológiai kutatóközponttá és a béke parkjává átalakítani. Az írást Barack Obama hivatalos kubai látogatása ihlette, amelyre a cikk megjelenése után három nappal, 2016. március 20-án került sor.

A két kutató azzal érvelt, hogy egy tengeri kutatóintézet és egy békepark segíthetne a két ország közötti konfliktusok megoldásában, közelebb hozhatná egymáshoz Kubát és az Egyesült Államokat, irányt mutathatna a két országnak, hogyan tudnának hatékonyan együttműködni az éghajlatváltozás és a korallzátonyok csökkenésének megállítása érdekében.

Mi lehetne kedvezőbb Kuba számára, mint hogy visszakapja a teljes guantánamói területet? A természettudományi megközelítés szerint egy olyan nemzetközi kutatóintézet létrehozása, amely pénzügyi támogatást kap, modern berendezéssel rendelkezik ökológiai és környezetvédelmi tevékenységhez, és képzési lehetőséget biztosít kubai tudósok és diákok számára, különösképpen a környező keleti tartományokból érkezőknek. Alkalmasnak látják arra, hogy a haditengerészeti bázis fejlett délkeleti részén kutatási és oktatási egységeket alakítsanak ki, amelyek a

[37] Stavridis, James: It's More Than Cigars and Rum: Why Cuba Matters, 2017. július 26. (Stavridis, 2017), foreignpolicy.com/2017/07/26/its-more-than-cigars-and-rum-why-cuba-matters-trump-castro-diplomacy/ (letöltés dátuma: 2017. október 13.).

[38] Stavridis, James Huffington Post, 2017 huffingtonpost.com/admiral-jim-Stavridis-ret/reimagining-guantanamo-ba_b_6429636.html (letöltés dátuma: 2017. október 13.).

[39] Nemzetközi tudományos hetilap, az American Association for the Advancement of Science (AAAS) kiadványa, a világ egyik vezető tudományos folyóirata.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 75 2019. 02. 01. 8:50:00

klímaváltozással, az óceán és a biológiai sokféleség megőrzésével foglalkozhatna. A szerzők szerint a területen genetikai laboratóriumokban dolgozhatnának, videokonferencia-termek működhetnének, de szolgálhatna Kubából és az USÁ-ból érkező ösztöndíjasok, kreatív tervezők és tudósok átmeneti otthonaként is.[40]

Számos veszélyeztetett faj él ezen a területen, a két ország együtt tudna működni az őshonos fajok megőrzése érdekében. William Wayt Thomas, a New York Botanical Garden tudósa, aki a Karib-térség biológiai sokféleségével foglalkozik, szintén megerősítette, hogy Kuba keleti része ideális lenne kutatóközpontnak, hiszen számos olyan faj található itt, ami sehol máshol a Földön. A Floridai Egyetem tudósai 2012-ben végeztek kutatást, és megállapították, hogy 41 különböző pillangófajta él Guantanamón, és hogy ez a terület a vadon élő állatok menedéke, valamint a biológiai sokféleség tárháza. William Wayt Thomas, aki öt alkalommal utazott Kubába, azt is megerősítette, hogy a kubai biológusok nemzetközi összehasonlításban is felkészült szakemberek, nagyon jól ismerik a sziget biológiai sokféleségét, azonban szenvednek az internethez való rossz hozzáféréstől, valamint a pénzügyi források hiányától.

Jaime Pastrana, a Kubai Tudományos Akadémia elnöke is elismerte, hogy a tudományos kapcsolatok az USA és Kuba között komoly eredményekkel jártam, amikor a felek a jóhiszeműség tudatában működtek együtt. Bár a bázis valóban több funkciót tölt be, részt vesz a regionális drogkereskedelem elleni harcban, küzd a tengeren keresztül történő bevándorlás ellen, és humanitárius segítséget is nyújt, ám ezeket a feladatokat a mindössze 90 mérföldre található Key West-i állomás területéről is el tudnák látni.

Guantánamo megnyitása abban is segíthetne, hogy a két ország tanuljon egymástól. A békepark és a kutatóközpont kubai kutatók számára technológia-transzfert és tudományos eszközökhöz való hozzáférést jelenthetne. (A cikk szerint az első ilyen békeparkot az USA és Kanada határán hoztak először létre a két ország közötti jó szándék jeleként, és más konfliktusos területet is sikerült már átalakítani.) Természetesen nem kell lemondani az olyan projektekről sem, mint a *Guantánamo Public Memory Project,* aminek célja, hogy megismertesse a bázis történetét az amerikai állampolgárokkal. A szerzők abban is bíznak, hogy Ferenc pápa, aki titkos tárgyalások útján segítette a két országot a közeledésben és a diplomáciai kapcsolatok helyreállításában, Guantánamo békés átalakulásához is hozzá fog járulni.

A guantánamói terület visszaszolgáltatásához vezető első lépés lehet, hogy közösen kialakítják a békeparkot és a kutató központot, ami arra ösztönözhet más népeket is, hogy a katonai bázisokat és a konfliktuszónákat a kreativitás, együttműködés és a biológiai sokféleség megőrzése érdekében fenntartott területté változtassák. Így a következő nemzedék számára a Guantánamo név már kevésbé csengene

[40] Roman, Joe és Kraska, James: Reboot Gitmo for U.S.-Cubaresearch diplomacy, a Science 2016. március 18-i számának online kiadása, Vol. 351, Issue 6279, 125–126, joeroman.com/wordpress/wp-content/uploads/2016/03/1258.full_.pdf (letöltés: 2017. október 10.).

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 76 2019. 02. 01. 8:50:00

negatívan.[41] Ahhoz, hogy hosszú távon ténylegesen eredményes legyen a tudományos együttműködés az USA és Kuba között, tiszta lappal kell indulnia a két országnak, el kell tekinteni a korábbi nézeteltérésektől.[42]

Azt láthatjuk tehát, hogy különböző szakterületek képviselői ugyanazon a véleményen vannak. Mind a stratégiai, mind az ökológiai megközelítés arról szól, hogy békés irányú, előremutató lépéseket tett tenni annak érdekében, hogy a jelenleg rengeteg pénzt felemésztő és jogilag is megkérdőjelezhető amerikai haditengerészeti bázis átalakuljon, és mind Kuba, mind az Egyesült Államok hasznát szolgáló terület legyen.

Ahhoz, hogy a helyzeten változtatni lehessen, és a guantánamói terület ne az ellenségeskedés jelképe legyen, szükség van mind az amerikai, mind a kubai fél részéről a politikai akaratra. Egyelőre azonban sajnos egyik fél részéről sem látható ez. Sem Donald Trump kormánya nem mutat hajlandóságot a Kubával való együttműködésre, sem a kubai kormány nem mutatta jelét annak, hogy hajlandó lenne követelésén változtatni, és a terület teljes visszaszolgáltatása és a szuverenitás visszaszerzése helyett egy kölcsönösen előnyös megoldás kidolgozása mellett állást foglalni.

Ezen a helyzeten legkorábban a 2018-as tavaszi kubai választások módosíthatnak. Egy új kubai vezetői réteg talán másként fog gondolkodni az Egyesült Államokkal fenntartott kétoldalú kapcsolatokról és a guantánamói terület hasznosításának lehetőségéről. Ez adhatna esélyt arra, hogy Guantánamót – példamutató módon – a világ hasznos sarkává alakítsák.

Rezümé

A cikk röviden ismerteti a Guantánamói-öböl helyzetét és azt a vitát, amelyet Kuba és az Egyesült Államok között okoz. Az angolszász sajtó által GITMO-nak nevezett Guantánamói Haditengerészeti Bázis bár kubai területen található, az Egyesült Államok joghatósága alá tartozik, és katonai enklávéként működik. Sziget a szigetben, és gátolja a kétoldalú kapcsolatok rendezését. A tanulmány ismerteti a kérdéskör történelmi hátterét, kiemelve a bázis területi és geopolitikai jelentőségét, egyben felvázolja a jövőjéről alkotott különböző szakmai véleményeket. Miközben a kubai kormány azt várja, hogy az Egyesült Államok vonja ki Guantánamo területéről katonáit, és feltétel nélkül szolgáltassa azt vissza számára, az Egyesült

[41] Roman, Joe és Kraska, James: Reboot Gitmo for U.S.-Cubaresearch diplomacy, a Science 2016. március 18-i számának online kiadása, Vol. 351, Issue 6279, 125–126, joeroman.com/wordpress/wp-content/uploads/2016/03/1258.full.pdf (letöltés: 2017. október 10.).

[42] Salgado Arzuaga, Leslie: Base Naval de Guantánamo ¿Un futuro de ciencia? oncubamagazine.com/especiales/scanning-guantanamo/ (letöltés dátuma: 2017. október 10.).

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 77 2019. 02. 01. 8:50:00

Államoknak esze ágában sincs ezt megtenni; azonban néhány amerikai szakértő ismertette véleményét arról, hogyan lehetne a területet hasznosítani.

Kulcsszavak
Guantánamói–öböl, Guantánamói Haditengerészeti Bázis, Kuba, Egyesült Államok, kapcsolatok normalizálása, kétoldalú kapcsolatok

Abstract
The role of the Guantanamo Naval Base in US-Cuban bilateral relations

The article provides a brief summary of the political situation in Guantanamo Bay and the dispute it has generated between the United States of America and Cuba. The Guantanamo Naval Base, referred to as Gitmo by the Anglo-Saxon press, is under US jurisdiction, but located in Cuban territory and operates as a military enclave in Cuba. It works as an island within an island and has been a restrictive factor in the normalisation of bilateral relations. The article gives a brief explanation on Guantanamo Bay's historical background, highlighting its territorial and geopolitical importance, pointing out the difficulties the operation of the military base causes, and outlining diverse professional viewpoints about its future.
In spite of the Cuban government expecting the Unites States to withdraw their military forces from the territory and return the base fully back to Cuba, the US has no such intentions. Nevertheless some American experts have shared their opinion on how to take advantage of the American military base operating in Cuban territory.

Keywords
Guantanamo Bay, Naval Station Guantanamo Bay, Cuba, U.S. Normalization of relations, bilateral relations

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 78 2019. 02. 01. 8:50:01

MŰHELY

Fülöp József (ford.)

Rubén Darío
A bála[1]

A távoli látóhatáron, melynek vonalát mintha kék ceruzával húzták volna meg, mely elválasztja a vizet az égtől, a nap, ez a nagy, izzó vaskorong lenyugvóban volt aranyporával és örvénylő, bíbor szikráival. A vámkikötő lassan elcsendesedett; az őrök köreiket rótták, és szemöldökig húzott sapkában hol erre, hol arra sandítottak. A daruk hatalmas karjai nem moccantak, a napszámosok hazaindultak. A víz morajlott a móló alatt, a nedves, sós szél pedig, mely alkonyatkor fújni kezd a tenger felől, szüntelenül himbálta a part menti kődarabokat a vízen.

A dereglyések is mind hazamentek; egyedül az öreg Lucas bácsi maradt, aki kificamította a bokáját, amikor ráemelt egy hordót a talicskára, de sántítása ellenére végigdolgozta a napot. Egy kövön üldögélt pipájával a szájában, és szomorúan nézte a tengert.

– Hé, Lucas bácsi! Pihengetünk?

– Úgy bizony, ifjú uram.

Így aztán beszélgetni kezdtünk, kellemesen és kötetlenül, amit úgy szeretek ezekben a bátor, durva férfiakban, akiket úgy megacéloz babbal és a szőlő forró vérével táplált, munkás életük, hogy egészségük kitűnő, izmaik erősek.

Igazán kedveltem ezt a zord öregembert, történeteit érdeklődéssel hallgattam, mind velős volt és érdes, akárcsak mesélőjük, de a szívéből szóltak. Ó, katonáskodott! Tehát fiatalon Bulnes alatt szolgált! Tehát volt még benne annyi ellenállás, hogy puskájával elinduljon Miraflores felé! És nős volt, volt egy fia, és…

Ekkor Lucas bácsi így szólt:

– Igen, uram, két éve, hogy meghalt.

Kicsi, szikrázó szemei fátyolossá váltak szürke és bozontos szemöldöke alatt.

– Hogyan halt meg, azt kérdi? A napi betevőért dolgozott, hogy mind ehessünk, az asszony, a gyerkőcök meg én, uram, merthogy akkoriban beteg voltam.

És azon az estén elmesélte nekem a fia történetét, miközben a vizet belepte a köd, és kigyulladtak a város fényei. Ott ült a kövön, eloltotta és füle mögé tűzte

[1] Az *El fardo* és az *El ideal* az *Azul…* című Darío-kötetben jelentek meg (Valparaíso, Imprenta y Litografía Excelsior, 1888, 19–28; 101–102.).

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 79 2019. 02. 01. 8:50:01

feketéllő pipáját, inas lábait pedig, melyen bokáig gyűrte fel piszkos nadrágját, kinyújtotta és keresztbe vetette.

Nagyon becsületes és nagyon szorgalmas fiú volt. Mikor nagyobbacska lett, iskolába akarták küldeni, de szegény ember ne tanuljon olvasni, ha odahaza éhesen sír a család.

Lucas bácsinak sok gyereke volt.

Feleségét a szegények átka sújtotta: a termékenység. Így aztán sok éhes száj volt náluk, sok poronty hempergett a piszokban, sok vékonydongájú gyerkőcöt rázott a hideg. El kellett hát menni betevőért, ruhának való rongyokért, kifulladásig dolgozni, mint az ökör. Amikor a fiú felcseperedett, segített az apjának. Szomszédjuk, a kovács hajlandó volt megtanítani a mesterségre, ám a fiú túl gyenge volt, csupa csont és bőr, márpedig a fújtató mellett verejtékes a munka, így aztán megbetegedett, és visszatért az ínséges családi fészekbe. Ó, milyen beteg volt! De nem halt meg! Pedig nyomorúságos körülmények és négy régi, csúnya, elhanyagolt fal között élt, bukott nők szennyes, mindig bűzös sikátorában, ahol éjszaka gyér volt a világítás, és visszhangzott a kerítők örökös ricsaja, hárfák és harmonikák lármája, a kuplerájba érkező tengerészek zsibongása, akiket megviseltek a gyönyörtelen, hosszú hajóutak, és most leitták magukat a sárga földig, óbégattak s rúgkapáltak, mint a kárhozottak. Igen, a romlottság és a csőcselék tivornyája közepette a fiú élt, gyorsan erőre kapott, és lábra állt.

Hamarosan betöltötte tizenötödik életévét.

Lucas bácsinak, oly sok nélkülözés után, sikerült vásárolnia egy kis csónakot. Halászni kezdett.

Pirkadatkor fogta a horgászfelszerelését, és markos fiával lement a vízhez. Egyikük evezett, a másik felcsalizta a horgokat. Majd abban a reményben, hogy el tudják adni a fogást, visszatértek a partra. Hideg szél fújt, a ködben minden homályos volt, halkan valamilyen bánatos dalocskát énekeltek, és magasba tartották diadalmas, tengervíz áztatta evezőiket.

Amikor kelendő volt a hal, délután újra kieveztek.

Egy téli estén vihar kerekedett. Apa és fia a sajkában vészelték át a hullámok és a szél őrjöngését. Nehéz volt visszaevezni. Odaveszett a fogás és minden felszerelésük, de a bőrüket kellett menteniük. Elkeseredetten küzdöttek, hogy partot érjenek.

Már közel voltak, amikor egy átkozott széllökés sziklának taszította őket, és a csónak darabokra hullt. Ők néhány horzsolással megúszták, Istennek hála, mesélte Lucas bácsi. Ezután mindketten dereglyésnek álltak.

Bizony, dereglyésnek nagy, lapos, fekete hajókon. Kapaszkodtak a súlyos, bitóra hasonlító csónakdaru láncába, mely csikorogva lengett, akár egy vaskígyó. A rakodódereglyével, állva és ütemre evezve, a gőzöshöz mentek, majd vissza. Kurjantot-

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 80 2019. 02. 01. 8:50:01

tak, amikor megtolták a nehéz rakományt, hogy egy erős kampóra akasszák, mely azután ingaként himbálva a magasba emelte. Bizony, dereglyések, az idős meg a siheder, apa és fia, mindkettő terpeszállásban, mindkettő küszködött, mindkettő napszámért, önmagukért meg a kenyérpusztítókért odahaza.

Minden nap jártak dolgozni, régi ruhákat viseltek, derekukat színes övekkel kötözték be, durva és nehéz lábbelijükben egyszerre léptek, melyet aztán a munkanap elején lehúztak, és az uszály egyik sarkába hajítottak. Kezdődött a sürgés-forgás, megrakodás, lerakodás. Az apa elővigyázatos volt: „Fiam, bezúzod a fejed! A kötél vége elrántja a kezedet! Sípcsontodat töröd!" Így tanította, képezte, irányította a fiát a maga módján, egy idős munkás és egy szerető apa nyers szavaival.

Mígnem egy napon Lucas bácsi nem tudott felkelni az ágyból, mert a reumától megduzzadtak az ízületei, és hasogattak a csontjai.

Ej, csakhogy orvosságot és ennivalót kellett venni, bizony.

– Fiam, dologra, eredj a jussunkért, szombat van.

Elment hát a fiú, csaknem rohanvást, nem is reggelizett, várta a napi munkamenet.

Szép, fényes idő volt, a nap aranylott. A rakparton gurultak a motorkocsik a síneken, nyikorogtak az emelőcsigák, csörögtek a láncok. Szédítő volt a nagy nyüzsgés, zúgott a vas, csörömpölés mindenütt, a szél átsüvített az óriási hajók árbócainak és vitorláinak rengetegén.

A mólón az egyik csónakdaru alatt Lucas bácsi fia dolgozott más dereglyésekkel, égett a munka a kezük alatt. Bálákkal teli uszályt kellett lepakolniuk. Valahányszor aláereszkedett a súlyos, kampós végű lánc, úgy hangzott, mint egy kereplő, mikor átfutott a hajócsigán.

A legények egy kétszeres sodrású kötéllel lerögzítették a rakományt, ráakasztották a kampóra, mely úgy emelte azt fel, mint horog a halat, vagy mérőón módjára, a rakomány pedig hol egyensúlyban maradt, hol ide-oda billegett a levegőben, akár egy harangnyelv.

A rakomány halomban állt. A hullámok időnként megmozgatták a bálákkal teli hajót, melynek közepére piramisszerűen rakták egymásra a bálákat. Az egyik igen nehéz volt, igen nehéz. Mind közül az volt a legnagyobb, széles, vaskos, kátrányszagú, ráadásul az uszály legalján. Egy ember rajta állva kicsinynek tűnt a roppant talapzathoz képest.

Ez a ponyvával letakart és vasszíjakkal körbetekert bála ugyanolyan közönségesen nézett ki, mint bármelyik importáru. Az oldalain, fekete vonalak és háromszögek közepén betűk álltak, olyan volt, mintha szemei lettek volna. Rombusz alakúak, „mint a gyémánt", mondta Lucas bácsi. Vasszalagjait nagy fejű, durva szegecsekkel rögzítették, a monstrum belsejében pedig lenbatiszt és perkál rejlett.

Ez a bála volt az utolsó.

– Jön a böhöm – mondta az egyik dereglyés.

– A pohos! – csatlakozott egy másik.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 81 2019. 02. 01. 8:50:01

Lucas bácsi fia, aki kockás kendőt tekert a nyakára, alig várta a munkaidő végét, fel akarta venni a bérét, reggelizett is volna.

A lánc most alul táncolt a levegőben. Nagy csomót kötöttek a bálára, kipróbálták, biztonságos-e, majd valaki felkiáltott: Hajrá! A lánc csikorogva húzni kezdte a súlyt, és felemelte a levegőbe.

Az odalent álló dereglyések nézték, amint felemelkedik, mások pedig éppen a partra indultak, amikor rettenetes dolgot láttak. A bála, a roppant bála kicsúszott a láncokból, ahogyan egy kutya feje a bő nyakörvből, és rázuhant Lucas bácsi fiára, aki ott maradt a korlát és a nagy bála között, veséi összezúzódtak, gerince eltört, és fekete vér folyt ki a száján.

Aznap nem volt se kenyér, se gyógyszer Lucas bácsi házában, csak a fiú összetört testét öltelte át sírva reumás apja felesége és a gyerekek jajveszékelése közepette, aztán a holttestet elszállították Playa-Anchába.

Elbúcsúztam az öreg dereglyéstől, és gyors léptekkel elhagytam a rakpartot, hazaindultam, gondolataim pedig csapongva szálltak, mint a költőké, miközben egy jeges szellő, mely messze a tenger felől fújt, makacsul csipdeste az orromat és a fülemet.

Az eszményi

És aztán, egy elefántcsonttorony, egy misztikus virág, egy szerelmetes csillag… Elmúlt; láttam, mint aki látja a hajnalt, elmenekült hirtelen, kérlelhetetlenül.

Ókori szobor volt, lelke a szemeiben tükröződött, angyali szemek, egészen gyengédek, egészen égszínkékek, egészen titkosak.

Érezte, mint csókolgatja tekintetem, és szépségének fenségével büntetett, úgy nézett rám, akár egy királynő s akár egy galamb, de elmúlt, elragadóan, diadalmasan, mint egy káprázat. Én pedig, a Természet és Psyché szegény festője, ritmusok és légvárak teremtője, láttam a fényes tündérruhát, diadémja csillagát és a szép szerelem áhított ígéretét.

De mindabból a tiszta és végzetes fénysugárból agyam mélyén egyedül egy nő arca maradt, egy kék álom…

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 82 2019. 02. 01. 8:50:01

A süket szatír[2] (Görög mese)

Az Olümposz közelében élt egy szatír, aki erdejének idős királya volt. Az istenek így szóltak hozzá:

– Vigadj, az erdő a tiéd; légy vidám kópé, üldözz nimfákat, és játssz a furulyádon. – A szatír vígan is volt.

Egy napon, amikor Apollón isteni líráját pengette, a szatír elhagyta birtokait, a szent hegy megmászására vetemedett, ahol meglepte a dús üstökű istent. Az büntetésből olyan süketté tette, mint egy fadarab. Hiába áradt át a trillázás a madárral teli, sűrű erdőn, és csendült fel a turbékolás, a szatír semmit sem hallott. Filoméla énekelni járt hozzá, kócos fejéről, szőlőlevél-koronájáról, dalától megtorpantak a patakok, elpirultak a sápadt rózsák. Ő meg se rezzent, vagy kegyetlen kacajra fakadt, és buján, vidáman ugrándozott, valahányszor a lombokon át megpillantott egy-egy fehér, kerek csípőt, amit a nap aranysárga fényével cirógatott. Az állatok mind úgy köröztek körülötte, mintha parancsoló gazdájuk lenne.

Amikor megjelent, mulattatására felhevült bacchánsnők kórusa lejtett őrült, vad táncot, a közelében pedig serdülő faunok, akár szép efébek, kísérték a harmóniát, és tisztelettudóan simogatták mosolyukkal. Bár semmit sem hallott, még a kasztanyetták zaját sem, megtalálta az élvezet egyéb módjait. Így múlatta az időt ez a szakállas, kecskelábas király.

Hóbortos szatír volt.

Két udvari tanácsos segítette: egy pacsirta meg egy szamár. Az előbbi akkor veszítette el a tekintélyét, amikor a szatír megsüketült. Azelőtt, ha kimerült a bujálkodástól, csak lágyan belefújt a furulyájába, és a pacsirta kísérni kezdte a játékát.

Aztán pedig nagy erdejében, ahol még az olümposzi mennydörgést sem hallotta, a hosszú fülű, türelmes állat szolgált hátasául, miközben a pacsirta hajnalhasadáskor kirepült a kezéből, és az égnek szállván dalra fakadt.

Az erdő hatalmas volt. A fák csúcsait a pacsirta kapta; a legelőket a szamár. A pacsirtát a pirkadat első sugarai köszöntötték, a rügyekből ivott harmatot; a tölgyet így ébresztette: „Öreg tölgy, ébredj!" A nap csókja gyönyörűséggel töltötte el, a hajnalcsillag szeretgette. És még a hatalmas, kék mélység is tudott arról, hogy ez a piciny madárka roppant boltozata alatt éldegél. A szamár (bár akkoriban nem társalgott Kanttal[3]) szakértője volt a filozófiának, a közvélekedés szerint. A szatír, aki látta őt a réten legelni, amint megfontoltan legyezget a füleivel, nagyra becsülte benne a gondolkodót. Hajdanán a szamárnak nem volt olyan hírneve, mint ma. Ahogyan az állkapcsát mozgatta, senki sem gondolta volna, hogy egyszer még di-

[2] Az *El satíro sordo* először a La Libertad Electoralban (Valparaíso) jelent meg 1888. október 15-én, majd Darío felvette az *Azul* második kiadásába (1890).

[3] Utalás Victor Hugo L'Âne című versére (1857–1858; 1880), melyet Darío *Hercules y Don Quijote* című esszéjében is megemlít.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 83 2019. 02. 01. 8:50:01

csérni fogják: Daniel Heinsius latinul, Passerat, Buffon és a nagy Hugo franciául, Posada és barátom, Dr. Valderrama spanyolul.[4]

Ha ezt az ugyancsak türelmes állatot legyek csípdesték, a farkával hessegette el őket, olykor-olykor kirúgott, és torkának különös bőgését hallatta erdőszerte. Ahol dédelgették is. Amikor ledőlt a finom, fekete földre szunyókálni, a füvek és a virágok bevonták illatukkal. A magas fák pedig lombkoronájukkal vetettek neki árnyékot.

Abban az időben Orpheusz, a költő az ember kicsinyességétől megrémülve úgy döntött, az erdőbe menekül, ahol a fák és a kövek megértették, elragadtatással hallgatták, ahol együtt rezdülhetett mindennel, és a szerelem s az élet tüze felcsendülhetett hangszerén.

Valahányszor Orpheusz a líráján játszott, Apollón arcán mosoly jelent meg. Démétért öröm töltötte el. A pálmák szétszórták virágporukat, a magok kipattogtak, az oroszlánok puhán megrázták sörényüket. Egyszer egy szegfű röppent fel szárról piros pillangóként, másszor egy csillag ereszkedett alá elbűvölten, és változott írisszé.

Találni-e jobb erdőt a szatír erdejénél, akit megigézhet, ahol félistenként bánhatnak vele; vidámság és tánc, szépség és bujaság erdejét; ahol a nimfákat és bacchánsnőket örökké cirógatják, és örökké szüzek maradnak; ahol a kecskelábú király részeg faunjai jelenlétében olyan ábrázattal perdül táncra, mint Szilénusz?

Ide érkezett babérkoszorújával, lírájával, büszke költőhomlokával, délcegen és sugárzón.

Felkereste a borzas, vad szatírt, hogy énekkel folyamodjék vendégszeretetéért. Énekelt a nagy Zeuszról, Erószról és Aphroditéről, a délceg kentaurokról meg a szenvedélyes bacchásnőkről; énekelt Dionüszosz kupájáról és tirzuszáról, ami a vidám levegőt szeli, Pánról, a hegyek császáráról, az erdők fejedelméről, a szatír-istenről, aki szintén tudott dalolni. Énekelt a levegőég és a nagy földanya meghitt viszonyáról. Így adta elő egy eolhárfa melódiáját, egy liget sustorgását, egy csigaház zörejét és a szirinx keltette harmóniákat. Olyan versről énekelt, mely az égből száll alá, és gyönyörködteti az isteneket, meg olyanról, melyet az ódában a barbitosz kísér, a paionban a tümpanon. Énekelt meleg, hófehér keblekről, cizellált aranykupákról, madárbegyről és a nap dicsőségéről.

Amint dalra fakadt, a fény erősebben kezdett ragyogni. Az óriási fatörzsek megrázkódtak, voltak rózsák, melyek szirmukat hullatták, íriszek, melyek bágyadtan meghajoltak, mint valami édes ájulásban. Orpheusz ritmikus lírájának hangjától nyögtek az oroszlánok, sírtak a kövek. Elnémultak a legbőszebb bacchánsnők is, és aléltan hallgatták. Egy szűz naiasz, akit még soha nem szentségtelenített meg a

[4] Daniel Heinsius, (1580–1655) holland tudós és költő; Jean Passerat (1534–1602) francia költő; Georges-Louis Leclerc de Buffon (1707–1788) francia természettudós; Joaquín Pablo Posada (1825–1880) kolumbiai író; Adolfo Valderrama Sáenz de la Peña (1834–1902) chilei fizikus.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 84 2019. 02. 01. 8:50:01

szatír egyetlen pillantása sem, félénken közelebb lépett a dalnokhoz, és azt mondta neki:

– Szeretlek.

Filoméla leszállt, hogy ráülhessen a lírára, mint a galamb Anakreónnál. Mindenütt csak Orpheusz hangja zengett. A természet együtt lélegzett himnuszával. Vénusz, aki éppen a környéken járt, isteni hangján azt kérdezte a távolból:

– Talán itt vagy, Apollón?

És a csodálatos harmónia végtelen folyamában csak egyvalaki akadt, aki semmit sem hallott: a süket szatír.

Amikor a költő befejezte, megkérdezte tőle:

– Tetszett az énekem? Ha igen, itt maradok veled az erdőben.

A szatír két tanácsosára pillantott. Nekik kellett megfejteniük, amit ő nem érthetett meg. Pillantásában tudakolózás volt.

– Uram – szólalt meg a pacsirta a legerősebb hangon, ami csak a torkán kifért –, hadd maradjon velünk, aki így énekel. Lírája gyönyörű és erőteljes. Nagyságot és ritka fényt kínált neked, melyet ma erdődben megpillanthattunk. Harmóniájával ajándékozott meg. Uram, értek ezekhez a dolgokhoz. Amikor eljön a meztelen hajnal, és ébred a világ, felszállok a magas egekig, és onnan a magasból öntöm trillám láthatatlan gyöngyeit, hogy ujjong a levegőég. Mondhatom tehát, Orpheusz jól énekelt, és ő az istenek kiválasztottja. Zenéjétől megrészegült az egész erdő. A sasok fölöttünk köröztek, a virágzó bokrok puhán lengették titokzatos füstölőiket, a méhek elhagyták mézsejtjeiket, hogy iderepüljenek és hallgathassák. Ami engem illet, ó, uram, ha a te helyedben lennék, neki adnám szőlőlevélfüzérem és tirzuszom. Két hatalom létezik: a valódi és az ideális. Amit Hercules karjaival valósítana meg, azt Orpheusz ihletével viszi végbe. A roppant isten egyetlen ütésével magát Athoszt is összezúzná. Orpeusz győzelmes hangjának erejével megszelídítené a nemeai oroszlánt és az erümanthoszi vadkant. Némelyek arra születnek, hogy fémet kovácsoljanak, mások búzakalászt tépnek a termékeny földből, megint mások tanításra, dicsőítésre és éneklésre. Ha pohárnokod vagyok, és bort adok neked, szájpadlásod gyönyörködik a borban; ha himnuszt kínálok fel neked, lelked gyönyörködik.

Míg a pacsirta dalolt, Orpheusz a hangszerén kísérte, és zenéjük széles-szilaj áradatként kipatakzott a zölden illatozó erdőből. A süket szatír türelmetlenkedni kezdett. Ki ez a különös látogató? Feltűnése miért akasztotta meg az őrült, buja táncot? És mit mond két tanácsosa?

Ah! A pacsirta énekelt, de a szatír nem hallotta! Végül a szamárra nézett.

Az ő véleménye még hiányzott? Nos, a hatalmas, zengő erdő közepette, a szent kékség alatt, a szamár ide-oda ingatta a fejét, komolyan, konokul, némán, mint egy elmélkedő bölcs.

Ekkor a szatír hasított patájával belerúgott a földbe, bosszúsan összeráncolta a homlokát, és egy mindenre fittyet hányó felkiáltással megmutatta Orpheusznak az erdőből kivezető utat:

– Nem…!

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 85 2019. 02. 01. 8:50:01

A közeli Olümposzig ért a visszhang, ott az isteneket tréfás kedvükben találta, s óriási kacajt keltett, amit később homéroszinak hívtak.

Orpheusz szomorúan hagyta el a süket szatír erdejét, és csaknem kész volt felakasztani magát az első útjába kerülő babérfára.

Nem akasztotta fel magát, hanem inkább feleségül vette Eurüdikét.

Pedro barát különös halála[5]

Nem is olyan régen, egy spanyol városban lévő kolostor meglátogatásakor kalauzunk, a nyájas szerzetes a temető mellett elhaladva egy sírkövet mutatott nekem, melyen mindössze annyi állt: *Hic iacet frater Petrus.*

– Azok egyike volt – mondta –, akiket az ördög győzött le.

– Az a régi ördög, aki fölött már úgy eljárt az idő? – kérdeztem.

– Nem – felelte –, hanem a modern, aki a tudomány mögött bújik meg.

És a következőt mesélte el nekem.

Pedro barát lelkét az a gonosz szellem zavarta meg, mely tudásszomjat kelt az emberben. Ez a sovány, szögletes, nyughatatlan és sápadt barát kolostori óráit imádkozással, önfegyelmezéssel és a laboratóriumban töltötte, melyet az abból származó bevételeknek köszönhetően tarthatott fenn. Fiatalkora óta tanulmányozta az okkult tudományokat. A társalgás óráiban különös hangsúllyal ejtette ki Paracelsus és Albertus Magnus nevét, és mélyen csodálta azt a másik barátot, Schwartzot, aki ördögi szívességet tett nekünk a salétrom és a kén vegyítésével.

A tudomány segítségével sikerült behatolnia az asztrológia és a tenyérjóslás bizonyos rejtelmeibe, de az elfordította őt a kontemplációtól és a Szentírás szellemétől. Lelkébe befészkelte magát a kíváncsiság, mely megmételyezte első szüleinket. Gyakran még imádkozni is elfelejtett, amikor valamilyen kísérlete tartotta lázban. Mivel engedélyezték neki, hogy bármit elolvasson, és hozzáférhetett a kolostor gazdag könyvtárához, szerzői gyakran vitathatók voltak. Így aztán még varázsveszszővel, sőt a fehér mágia hatásaival is kísérletezett. Nem volt kétséges, tudásvágya nagy veszéllyel fenyegette lelkét, és hogy elfelejtette, elvben a tudás jelenti a kígyó lényegét, mely az Antikrisztus fő hatalmát adja, és hogy az igaz keresztény számára *initium sapientiae est timor Domini.*

II.

„Ó, boldog tudatlanság, szent tudatlanság!" „Pedro barát nem értette meg menynyei erényedet, mely szolgálni hívott egyes celesztinusokat! Huysmans töviről-he-

[5] A *La extraña muerte de Fray Pedro* eredeti címe *Verónica* volt, és a La Naciónban (Buenos Aires) jelent meg 1896. március 16-án. Darío az itt olvasható második szövegváltozatot a Mundial Magazine-ban (Párizs) közölte 1913-ban (vol. V, n. 25, 3–7.).

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 86 2019. 02. 01. 8:50:01

gyire beszámolt minderről. Erény, mely dicsfénnyel övezett némely Istennek tetsző keveseket a hagiográfia misztikus ragyogása és csodái közepette.

Az egyháztanítók hosszasan fejtegetik és magyarázzák, mennyivel magasztosabbak a Szentlélek szemében a szeretet, mint az értelem hívei. *Physionomies de Saints* című munkája fennkölt *vitraux*-jában Ernest Hello lefestette az irgalmasságukban érdemeseket, alázatukban élenjárókat, a galamblelkűeket, akik egyszerűek és fehérek, mint a liliom, tisztaszívűek, lélekben szegények, az Úr madárkáinak üdvözült fivérei, akikre gyengéd és nővéri tekintettel néznek az égbolt tiszta csillagai. Joris Karl, megérdemelten áldott, akit írásai ellenére talán nagyon is későn szenteltek fel, csodálatos könyvében, melyben Durtal megtért, paradicsomi ragyogásba vonta a laikus disznópásztort, aki lehozta az ólba az arkangyalok kórusának bámulatát és az égi hatalom dicséretét. És Pedro barát ezt nem értette meg…

Természetesen hitt, méghozzá egy rendíthetetlen hívő hitével. Ám a tudásvágy felbiztatta szellemét, és olyannyira a természet meg az élet titkainak kikutatására sarkallta, hogy nem vette észre, bűn volt ez a tudásszomj, ez a fékezhetetlen vágy a mindenség tiltott területének és titkának kifürkészésére, az Alantas kelepcéje, amivel meg akarta akadályozni Pedro barátot abszolút odaadásában az Örök Atya imádatáért. És az utolsó kísértés végzetes lenne.

III.

Az eset néhány évvel ezelőtt történt. Pedro barát kezébe került egy újság, amely részletesen beszámolt a radiográfiában elért összes eredményekről, köszönhetően a német Röntgen felfedezésének, akinek sikerült megtalálnia a módját, hogy átlátszatlan testeket fotografáljon. A szerzetes tudta, mi van egy Crookes-csőben, egy katódsugárcsőben, egy röntgencsőben. Látott egy fakszimilét arról a kézről, melynek anatómiája tisztán kivehető volt, és jól lezárt dobozokba és csomagokba tett tárgyak szintén lefényképezett, világos alakját.

Attól a pillanattól kezdve nem volt nyugta, mert hívő odaadásában elfogta egy sóvárgás, jóllehet nem vette észre az abban rejlő szentségtörést, és űzte-hajszolta… Ő miként tehetne szert egy olyan készülékre, mint amilyen azoknak a tudósoknak volt, amivel aztán véghezvihetné okkult elképzelését, melyben teológiája és a fizikai tudományok elegyednek? Hogyan valósíthatná meg a kolostorban lázas képzeletét elárasztó ezernyi ötletét?

Az imádság és az éneklés liturgikus óráiban a közösség valamennyi tagja észrevette, hogy Pedro barát hol magába mélyedt, hol zaklatottá vált, mint aki váratlanul megrémül, hol elvörösödött az ábrázata a hirtelen vértolulástól, máskor meg szinte önkívületbe került, felfelé révedt vagy a földre szegezte a tekintetét. A bűn műve volt ez, mely bevette magát ennek a hadakozó kebelnek a mélységeibe, a kíváncsiság bibliai bűne, Ádám legfőbb bűne a jó és rossz tudás fája mellől. És sokkal több volt egyszerű viharnál egy koponyában…[6] Sokféle különös képzet gyűlt össze a

[6] Vö. Victor Hugo *A nyomorultak* című regénye első részének hetedik könyvével.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 87 2019. 02. 01. 8:50:01

szerzetes elméjében, aki nem lelte módját, hogy megszerezzen egyet azokból az értékes gépekből. Mit nem adott volna évei számából ez a lelkes barát, ha láthatta volna szegényes laboratóriumában az új tudósok különös eszközeit, ha elvégezhette volna az áhított kísérleteket, mágikus gyakorlatokat, ami új fejezetet nyithatna az emberi tudásban és meggyőződésben…! Többet tudna nyújtani, mint amennyit Aquinói Szent Tamás valaha…! Ha immáron lefotografálható testünk belseje, az embernek hamarosan sikerül láthatóvá tennie a lélek természetét és eredetét, ha pedig a tudományt isteni dolgokra alkalmazza, amit a Szentlélek bizonyosan engedélyezne számára, miért ne rögzíthetné az ekstázis látomásait és az égi szellemek jelenéseit a maguk pontos és igaz formájában?

Bár lett volna Kodak Lourdes-ban, Bernadette látomásainak idején! Bár felvehették volna *camera obscurá*val azt a pillanatot, amikor Jézus vagy Szent Anyja egyes hű szolgáikat testi jelenlétükben részeltették!

Ó, mennyire meg lehetne győzni a hitetleneket, és mint győzedelmeskedne a vallás! Így töprengett, így tépelődött a szegény barát, akit megkísértett a sötétség egyik legádázabb hercege.

IV.

Majd elérkezett a nap, az egyik ilyen alkalommal, az egyik ilyen pillanatban, mikor vágya leghevesebben lángolt, és át kellett volna adnia magát az önfegyelmezésnek és az imádkozásnak, de egy szerzetestársa jelentkezett nála a cellájában, egy csomaggal a csuhája alatt.

– Testvérem – szólította meg –, hallottam, amikor azt mondtad, szeretnél egy olyan gépet, amilyennel a tudósok kápráztatják el a világot. Sikerült szereznem egyet. Itt van.

Erre a csomagot az elámult Pedro barát kezébe téve eltűnt, anélkül, hogy az láthatta volna, mi lapul a vendég csuhája alatt – eltűnése pillanatában ugyanis felvillant két szőrös kecskelába.

Pedro barát a rejtélyes ajándék napjától kezdődően kísérleteinek szentelte magát. Betegségre hivatkozva hiányzott a hajnali imádságokról, nem jelent meg a miséken. A provinciális atya mindig megfeddte, és láthatták, ahogyan különösen és titokzatoan jár-kel közöttük a barát, akinek testi és lelki egészségéért is aggódtak.

Ám rögeszméje nem eresztette. A masinát kipróbálta saját magán, gyümölcsökön, könyvekbe tett kulcsokon és más szokványos dolgokon. Míg egy napon…

Pontosabban egy éjjelen a szerencsétlen arra merészkedett, hogy végre valahára megvalósítsa elképzelését. Elindult a templomba, gyanakvón, lopva. Belépett a főhajóba, és az oltárhoz ment, amelynek tabernákulumában az oltáriszentséget tartották. Kiszedte az ostyatartót. Elvett belőle egy ostyát. Aztán a cellájába sietett.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 88 2019. 02. 01. 8:50:01

V.

Másnap Pedro barát cellájában ott állt az érsek úr a provinciálissal.

– Excellenciás uram – mondta a provinciális –, holtan találtuk Pedro barátot. Egy ideje már nem volt ép eszénél. Azt hiszem, valamelyik olvasmánya okozta a bajt.

– Tisztelendő uram látta ezt? – kérdezte az érsek egy fényképezőlemezt mutatva, melyet a padlóról vett föl. A lemezen felismerhető volt, szegektől megszabadított karjaival és lágy, mennyei tekintetével, Urunk, Jézus Krisztus képe.

Három prózavers[7]

I.
A holtak szigete

Az álmok mely vidékén, az álmok mely halotti birodalmában van ez az árnyas sziget? Messzi helyen, ahol a csend uralkodik. Néma marad a kristályos víz, néma a szél finom fúvása, néma a gyász fekete fáinak lombja: a gyász nesztelen, fekete ciprusfái, ahogy zsúfolódnak, szerzetes-kísérteteknek tűnnek.

A vulkáni sziklákba vájva látni a kripták időmarta és -borzongatta szájait, sötétlő üregek, ahol a rejtélyes és hallgatag égbolt alatt alszanak a holtak. A csillogó vízfelszín visszatükrözi az ismeretlenség e magányos kastélyának falait. A gyász bárkájában néma sírású közelít, mint Tennyson versében. Milyen sápadt, halott hercegnőt szállít a holtak szigetére…? Milyen Helénát, milyen szerelmetes Jolandát? Lágy, bizonytalan dallamú ének moll hangnemben, a mély bánat éneke. Talán egy kósza zokogás, egy sóhaj megszakította a csöndet; talán fátyol vont be egy látomást, akár a hó…

Itt kezdődik Psyché birtoklása; ebben a sötétségben látni fogod talán, szegény álmodó, ahogy sötét gubójából kinyílnak Hüpszipülé káprázta tó szárnyai. Magasztos szigetedre, ó, Böcklin, érkezik a sápadt Betsabé királynő. Érkezik halotti lepelben Mausolus neje, aki a hamut a borba szórta. És Hekabé, szörnyű révületben, némán, amint elharapja üvöltését, és sajgó anyai mellébe mélyeszti ujjait. Vénusz, galambok húzta kagylóhéján, hogy lássa, kóborol-e még Adónisz panaszos árnya. Jön a bíborban születettek büszke sokasága, akik egyaránt szeretik a szerelmet és a halált. Könnyű, isteni csónakján érkezik Szűz Mária, kormányosa egy arkangyal, mellén a hét tőr ejtette sebekkel.

7 A *La isla de la Muerte,* az *Idilio marino,* valamint a *Los pescadores de sirenas* egy ötrészes prózaverssorozat („Viñetas: visiones de Boeklin") részeként jelent meg a La Nación hasábjain 1894. július 14-én, majd húsz évvel később ismét, illusztrációkkal: „Poemas de arte: Boeklin" (Ilustraciones de Basté), Mundial Magazine, vol. V, n. 35, marzo de 1914, 403–406.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 89 2019. 02. 01. 8:50:02

1. kép. Arnold Böcklin: A holtak szigete (III.), 1883 (80 × 150, Alte Nationalgalerie, Berlin)

II.
Tengeri idill

Túl a magányos szigeteken, ahol pihenőt tartanak a vándormadarak, Leviatán birodalmában, sziklatrónján ül a Győzedelmes Asszony, mezítelenségének ellenállhatatlan mindenhatóságában.

Fehér bőrén só, Anadyomené tengerillata, és a hullámok kígyója még egyszer megmutatkozik, szerelmesen s megalázkodva, a női bűvölet roppant diadala: Európé a bika hátán, Szépség és Szörnyeteg, a modern festő Mundanája, aki, mezítelenül, az oroszlán karmait vágja.

2. kép. Guillaume Geefs: A szerelmes oroszlán, 1851k (116,5 × 150 × 86, Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique, Brüsszel)

Egy szőrös és pikkelyes tritón rekedtes kagylójába fúj, miközben a szörnyet a csábító simogatja, az

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 90 2019. 02. 01. 8:50:02

Asszony, ki a végtelen ég alatt kínálja fel végzetes szépségét szent szemérmetlenségének fesztelenségében.

3. kép. Arnold Böcklin: Tritón és Nereid, 1874 (105,3 × 194, Sammlung Schack, München)

V.
Szirénhalászok

Fogj nekem egyet, ó, aegipani halász, csillogó pikkelyeiben a gyöngyház tündöklésével, mely a pompás heringeket is díszíti. Fogj nekem egyet kettéágazó farokkal, mely tengeri páva álomképét kelti bennem, és melynek kecses és fénylő testén az uszonyok, akár az ékkövekkel kirakott keleti legyezők. Fogj nekem egyet olyan zöld hajjal, mint Loreley haja, szemeiben különös csillámlással és varázsos szikrákkal; sós ajkai csókoljanak s harapjanak, amikor nem dalolja énekeit, melyek legyőzik Odüsszeusz furfangját; márványszín kebleit rózsabimbók ékesítsék, öleljenek át karjai, mint két isteni és hófehér kígyó, rántsanak le a forró gyönyörök szakadékába, egy titkos országba, ahol a palotákat gyöngyökből, korallból s kagylóhéjból emelték. Azonban az a két szatír, akik valamely ismeretlen Leszbosz, Tempé vagy Amathusz partján mulatoznak, bizonyosan rossz halász. Egyikük, az öreg és markos vastag, bütykös botra támaszkodik, és vidám csodálkozással nézi az ijedt és kívánatos szirént, akit társa kifogott. Ez kihúzza a hálót, de elégedetlennek tűnik a zsákmányával. A szirén hajából víz csorog, gyűrűket vetve a tenger felszínén. A kétszarvú fejeken, dús hajfürtökben a nappal csókja nyomán zsenge levelek serkennek, miközben aranyló pompájában, felhők, szárazföld és hullámok fölött a nap fáklyája sugárzik.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 91 2019. 02. 01. 8:50:03

Dal a mézelő holdról[8]

Hölgyem: annak a holdnak a mézét a kék kert méhei termelik, melyek a csillagok fénylő szirmait szívják. Íriszszínű rajokban szállnak a virágzó Aldebarantól a Medve margitvirágjáig, a Szíriusz reszkető és pislákoló szegfűjéig. Ám a legkecsesebb, legdrágább, legszebb és legfenségesebb méhek a Vénusz arany rózsájának vonzó, szent és titokzatos kelyhére szállnak!

Hölgyem: Spiridon, a festő megfestette a boldogság derűs földjét: egy nyugalmas tó, egy csónak, leány, fiú és a szerelem, mely viszi őket. Lágy szellőt, szép napot, hölgyem!

Egy isteni, kecses liliom birtokolja a házasság narancsvirágjának minden büszke nyíltságát, a fogadalmi gyertya sápadtságát, mely megvilágítja az oltárt, a menyasszony fátylának áttetszőségét, a házasok illatos álmodozását és legfőbb igézetét. Az ábrándok lilioma ez. Ezerszeresen szerencsés, ki élete végére sértetlenül és frissen megőrzi ezt az égszínkék virágot. Oly zord a szél néha! Oly sűrű a zúzmara! Így a megtört, szegény lelkek tekintetüket nyomban a nagy Istenre emelik, mikor fonnyadni és sorvadni látják a szent, eszményi liliomot. Ó! Kísérjen benneteket a hatalmas, legyőzhetetlen szerelem! Lágy szellőt, szép napot, hölgyem!

A házasság édes álmaitól alélnak a tűnődő és szűzies menyasszonyok.

Tiszta liliomok, kik a szent hegy legmagasabb csúcsának porhavából vagytok.

Galambok, kik zöldellő mirtuszok alatt fészkeltek.

Derűs szerelemcsillag! Hát nem úgy van, hogy az istenség sóhajt egyet a világ lelkének gyönyörűségére, midőn csendes éjjelen, egy roppant erdőben kristályhangú fülemüle dalolja a mézelő hold énekének elragadó strófáit?

[8] A *La canción de la luna de miel* először a La prensa librében (San José de Costa Rica) jelent meg 1891. október 20-án.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 92 2019. 02. 01. 8:50:03

RECENZIÓ

Csikós Zsuzsanna

Kulturális mozaik Latin-Amerikából

Bubnó Hedvig, Horváth Emőke, Szeljak György (szerk.): Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában. A Boglár Lajos emlékkonferencia tanulmánykötete. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, Budapest, 2016. 342 p.

Az utóbbi években a magyarországi hispanista műhelyek közös munkájának eredményeként napvilágot látott több, interdiszciplináris jellegű, magyar nyelvű tanulmánykötet, így a hispán világ iránt érdeklődő, de spanyolul nem vagy csak kevéssé beszélő olvasók számára is jóval nyitottabbá vált ez a térség. Többek között megjelent a Károli könyvek sorozatban a *Latin-Amerika története 1750–1840* (szerk. Semsey Viktória, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 2013), a *Románc és vértanúság. Nők a hispán világ történetében* (szerk. Csikós Zsuzsanna, Szilágyi Ágnes Judit, Szeged, Americana, 2015) és a *Tanulmányok a Karib térségről* (szerk. Horváth Emőke, L'Harmattan, 2016) című kötetek. A sor újabb kiadvánnyal bővült 2016 őszén, amikor megjelent a kiváló antropológus, Boglár Lajos emléke előtt tisztelgő konferencia anyaga *Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában* címmel.

Mielőtt az összesen kilenc, történelmi és irodalmi témájú tanulmányt bemutatnám, röviden írok a szerzőkhöz fűződő személyes kapcsolatomról, hiszen valamennyijüket régóta ismerem és nyomon követem tudományos pályájukat is. Sajnos a kötet egyik bevezető tanulmányát jegyző Anderle Ádámról, a Szegedi Tudományegyetem professor emeritusáról már csak múlt időben beszélhetek. A 2016 novemberében 73 évesen elhunyt nemzetközi hírű történészhez, hispanistához, az egykori Wittman Tibor tanítványhoz, a szegedi Latin-Amerika Története Kutatócsoport létrehozójához, a Hispanisztika Tanszék alapítójához több mint harminc éves kapcsolat fűzött. Az egyetemen tanárom volt, a későbbiekben évtizedeken át munkahelyi főnököm majd kollégám. Halálával iskolateremtő tudós, karizmatikus tanáregyéniség távozott az élők sorából, aki hatalmas űrt hagyott maga után és egyúttal komoly örökséget is, amelyet nekünk, magyar hispanistáknak kell tovább vinnünk. Szilágyi Ágnes Juditot, az ELTE Történettudományi Intézetének habilitált egyetemi docensét az 1990-es évek elején egy budapesti nyelviskolában ismertem meg, ahová portugált mentem tanulni és őt osztotta rám az élet, mint tanárt. Azóta számos kötet szerkesztésén, kiadásán, hazai és nemzetközi hispanista konferenciák szervezési munkálataiban dolgoztunk együtt. Nagy Marcel, aki hosszú évek óta az EFE spanyol hírügynökség alkalmazásában áll, előbb a tanítványom majd kollégám

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 93 2019. 02. 01. 8:50:03

lett a szegedi Hispanisztika Tanszéken, PhD-tanulmányait is ott folytatta, mexikói eszmetörténeti témából írta doktori értekezését. Szente-Varga Mónikát, aki éveken át a Veszprémi Egyetemen tanított, jelenleg pedig a Közszolgálati Egyetem Nemzetközi és Európai Tanulmányok Karának egyetemi docense, akkor ismertem meg, amikor 2005-ben a mexikói-magyar kapcsolatok történetéről írt doktori értekezésének az opponense lehettem. A Pécsi Tudományegyetem Spanyol és Iberoamerikai Tanulmányok Tanszékének vezetőjével, Domingo Lilón habilitált egyetemi docenssel a szakmai és baráti kapcsolatunk a 2002-től rendszeressé vált *Pécsi Iberoamerikai Hét* rendezvényei kapcsán mélyült el. Semsey Viktóriával, a Károli Gáspár Református Egyetem Történeti Intézetének egyetemi docensével és Horváth Emőkével, a Miskolci Egyetem Történeti Intézetének a docensével még csak néhány éve ismerjük egymást személyesen, de nagy örömömre szolgál, hogy a klasszikus, évtizedes hagyományokkal bíró magyar hispanista centrumok mellé (ELTE, SZTE, PTE) kezdeményezésükre új központ is került, a Károlin létrehozott Latin-Amerika Kutatócsoport. Kulin Katalin professor emerita és Imrei Andrea műfordító pedig az a két ember, akiknek Dornbach Mária néprajzkutatón és műfordítón kívül viszonylagos irodalmi műveltségemet köszönhetem. Kulin Katalin tanárom volt az egyetemen, később ő lett a doktori értekezésem témavezetője, Imrei Andreával pedig az 1990-es évek közepén több éven keresztül minden második hétfő délelőtt órákon át együtt ültünk Kulin tanárnő lakásában, ahol a doktori órák keretében beszélt nekünk irodalomról, ezen keresztül a világmindenségről és tanított nekem irodalmi látásmódot. Az egyes szám nem véletlen, mert Imrei Andreának már akkor is olyan mérvű tudása, olvasottsága és kifinomult irodalmi érzéke volt, hogy meglátásom szerint sokkal inkább bizonyult Kulin Katalin szellemi partnerének, semmint a klasszikus értelemben vett tanítványának.

Anderle Ádám egyedüli volt a magyar hispanisták között, aki kiemelt figyelmet fordított arra, hogy a Magyarországon folyó Latin-Amerika kutatásokról időről-időre számvetést, összegzést készítsen és azt hazai és külföldi folyóiratokban, tanulmánykötetekben közreadja, vagy éppen konferenciákon mutassa azt be. Éppen az ebben a témában a kötetbe írt bevezető tanulmánya lett az egyik utolsó nyomtatásban megjelenő munkája. „A magyar Latin-Amerika kutatások fél évszázada. Tézisek" című írása 21 pontban foglalja össze a magyar hispanista nemzedékek tevékenységét az 1960-as évektől kezdve napjainkig. Anderle Ádám négy nemzedékről beszél az adott időintervallumban, és az is kiderül tanulmányából, hogy már az első nemzedéket is egyfajta interdiszciplinaritás jellemezte, hiszen több tudományterületen jelentek meg nagyjából egy időben a hispán világ magyar kutatói: például (és a teljesség igénye nélkül) Wittman Tibor a történettudomány, Kádár Béla a közgazdaságtudomány, Kulin Katalin az irodalomtudomány, Benyhe János a műfordítás vonatkozásában és természetesen Boglár Lajos is, aki a kulturális antropológiai kutatások területén honosított meg új módszert és teremtett iskolát. A szemléleti újdonságok a hispanista történészek és gazdaságtörténészek munkáiban is megjelentek, a hagyományos marxista kánontól eltérően interpretálták Latin-Amerikát

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 94 2019. 02. 01. 8:50:04

(ázsiai termelési módhoz való kapcsolódás az ősi Amerika magas kultúrái kapcsán; a centrum-periféria viszony; a közép-kelet-európai fejlődéssel kapcsolatos párhuzamok és hasonlóságok). Az 1970-es évek második felétől a rendszerváltásig tart a következő nagy korszak (második nemzedék), amelynek legfontosabb vonása, hogy a történettudományok és a közgazdaságtudomány mellett hódítani kezdett a latin-amerikai szépirodalom. Egyfajta fénykorról beszélhetünk az 1980-as években, hiszen az MTA Világgazdasági Kutatóintézetében, a Társadalomtudományi Intézetben illetve az akkor még József Attila nevét viselő Szegedi Tudományegyetemen létrejött Latin-Amerika Története Kutatócsoportban folytak szélesebb körben és nem csupán egy emberre épülő gazdasági- történelmi-társadalmi jellegű kutatások. Az ELTE Spanyol Tanszéke a hispán irodalmi tanulmányok központjává vált, a Néprajzi Intézetben pedig kulturális antropológiai kutatásokat végző Latin-Amerika Munkacsoport alakult. A magyar latin-amerikanisták, hispanisták bekapcsolódtak a nemzetközi szervezetek munkájába is (CEISAL, AHILA). Fontos újdonság volt, hogy a szigorúan tudományos publikációk mellett megjelentek a tudományos-ismeretterjesztő alkotások is. A rendszerváltozást követően a hispanista centrumok fokozatosan az egyetemekre koncentrálódtak, új tanszékek is létrejöttek (Szeged, Pécs), az egyéb intézmények viszont fokozatosan megszűntek. Az 1990-es évek újdonsága volt még a doktori iskolák indulása (ELTE irodalmi; SZTE, Pécs, történeti), amely lehetővé tette, hogy fiatal hispanisták egyre nagyobb számban szerezzenek tudományos fokozatot, biztosítva ezzel a tudományos utánpótlást és ennek eredményeként fokozatosan egy generációváltás is lezajlott. A tézisekben kiemelt szerepet kap Boglár Lajos tevékenységének és a magyarországi kulturális antropológiai kutatásoknak a bemutatása. Ez a hiánypótló bevezető tanulmány, amelyet a szerzője eredetileg egyfajta iránytűnek szánt, sajnos, most már tudjuk, testamentum lett.

Szilágyi Ágnes Judit egyfelől a brazil és a portugál történelem kiváló ismerője, szakértője, másik fontos kutatási területe pedig a brazíliai magyarok története. Ez a kettő kapcsolódik össze „A brazil egyházpolitikai válság egy korai előjele az 1850-es évekből (*À propos de Carlos Kornis de Totvárad és Oliver Ónody*)" című tanulmányában, amely a kötet történelmi tanulmányai sorában az első. Írásában a szerző Carlos Kornis de Totvarad, alias Kornis Károly jogász (1822–1863) életútját és főként brazíliai tevékenységét mutatja be, amelynek legfontosabb fejezete a polgári házasság intézményének bevezetését szorgalmazó kétkötetes munkájának (1858–1859) megjelentetése, valamint egy 1860-ban, hasonló témában megjelent vitairat volt. Kornis az 1848/49-es forradalom és szabadságharc politikai emigránsai közé tartozott, akit itthon halálra ítéltek. Többféle tevékenységet is végzett Brazíliában, de ez mind csupán a megélhetéshez kellett, igazán a jog érdekelte, latinul és portugálul publikált. Vitairatainak két fő témáját a bevándorlók helyzete és a családjogi kérdések adták. Tanulmányának elején Szilágyi Ágnes röviden összefoglalja a brazil állam és egyház konfliktusokkal terhelt XIX. századi kapcsolatát, amely még kiélezettebbé vált, amikor IX. Pius pápa ultramontánista – a meggyengült pápai hata-

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 95 2019. 02. 01. 8:50:04

lom világi pozíciójának megerősítésére irányuló – törekvései egyre nagyobb teret kaptak a brazil egyházon belül is az 1870-es években. Kornis tevékenysége egyfajta adalékkal szolgál ennek az elmélyülő konfliktusos viszonynak az előzményeihez, az 1857-től kibontakozó komoly jogelméleti és közéleti vitához, amely 1861-ben egy kompromisszumos megoldással zárult, úgy, hogy legalább a nem katolikus külföldiek számára lehetővé tette a Brazíliában köttetett házasságok regisztrálását. De ki is a címben szereplő Oliver Ónody és milyen kapcsolatban áll az eddig elmondottakkal? Ónody Olivér (1911–1977) Eperjesről elszármazott közgazdász volt, aki a II. világháborút követően Brazíliában telepedett le. (Aki valaha is csak egy kicsit is mélyebbre ásta magát a latin-amerikai magyar emigráció történetének kutatásába, biztosan sokszor találkozott a nevével, számos munkát publikált a témával kapcsolatban). 1975-ben akadémiai székfoglalóját Rio de Janeiróban éppen Kornis Károly munkásságáról tartotta, és ahogy a cikk szerzője megemlíti, máig ennek a portugál nyelvű előadásnak a szerkesztett változata a legteljesebb elemzés Kornis Károly pályájáról. Ónodytól tudjuk, hogy Kornis betegségének (TBC) rohamos romlásához hozzájárult az említett kérdéskörben kirobbant viták, amelyben személyesen is érintett volt, jogtalanul megvádolták, és tulajdonképpen ezért hagyta el Brazíliát is. Hazatérése után nem sokkal meghalt. A tanulmány szerzője felhívja a figyelmet arra, hogy az Ónody munka magyar nyelven még nem jelent meg, érdemes lenne ezt lefordítani és behatóbban tanulmányozni.

Nagy Marcel „Indián múlt a XIX. századi katolikus konzervatív mexikói gondolkodásban" című tanulmányában a katolikus konzervatív történetszemlélet bemutatására fókuszál, amely a történelmet, mint a kereszténység diadalát írja le és ebbe a kontextusba helyezi bele az indián múltat, a prehispán örökséget és a gyarmati korszakot. Írása elején a konzervatívok és a katolikus egyház 19. századi viszonya kapcsán az egymásra utaltságot (melyiknek volt éppen nagyobb szüksége a másikra) és az érdekazonosságot hangsúlyozza. Ezt bizonyítják Benito Juárez elnök egyházellenes reformjai, a konzervatívok által támogatott és csúfos véget érő monarchista restauráció (Habsburg Miksa mexikói kalandja), valamint Porfirio Díaz kormányzása 1876–1911), amely főleg az első időszakban hazaárulónak bélyegezte a konzervatívokat, bár később egyre nagyobb kedvezményeket biztosított az egyháznak, azzal együtt is, hogy annak szerepe és befolyása például az oktatás területén nagymértékben lecsökkent. A szerző megállapítja, hogy a mexikói katolikus-konzervatív történetszemlélet indián képét két tényező határozta meg: jórészt negligálták a prehispán kultúrákat, főként bálványimádatukat és barbárságukat hangsúlyozták (itt visszautalhatunk számos 16. századi, az Újvilág felfedezését és meghódítását tárgyaló krónikára, mint közvetlen előzményre), és úgy tartották, hogy az indiánok csak a katolikus vallásnak és az evangelizációnak köszönhetően váltak a civilizáció részévé. Ugyanakkor néhány történetírónál (például José María Roa Bárcena) megjelennek csírájában pozitív elemek is az őslakosok hitvilágára vonatkozóan, amelynek lényege, hogy ezek az emberek eltévelyedtek, és meg kell menteni őket attól, hogy az eretnekség bűnébe essenek. Ebben a fajta felfogásban

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 96 2019. 02. 01. 8:50:04

fontos szerepet kapott képletesen szólva „a kereszt és a kard" megkülönböztetése, elválasztása, ahol a kard a hódítás túlkapásait, a kereszt a jóságot szimbolizálta. Nagy Marcel idézi Tirso Rafael de Córdoba véleményét, aki szerint a misszionáriusok az őslakosok jogaiért léptek fel és összességében az igazság és az adott régiók civilizálásának az apostolai voltak. Trinidad Sánchez Santos ezt azzal egészítette ki, hogy az evangelizáció a nemzeti egység megteremtését szolgálta, a fajok közötti gyűlölet megszűnését, és lehetővé tette egy nagy nemzet létrejöttét, amit később a reformkorszak (és Benito Juárez) rombolt le. Nagyon világos tehát a 19. századi aktuálpolitikai áthallás, hiszen a liberálisok ezzel szemben azt a felfogást képviselték, hogy az egész gyarmati korszakot zárójelbe kell tenni és Mexikó történelme ott folytatódott a 19. század elején, ahol a spanyol hódítással megszakadt. Indián múlt és a mexikói nemzet fogalmának definíciója tehát szoros kapcsolatban álltak már a 19. század folyamán is, és ez a megállapítás mind a mai napig érvényes.

Semsey Viktória „Mexikó neoazték pavilonja az 1889-es Párizsi Világkiállításon" című tanulmánya egy igen érdekes és látszólag nem egy klasszikus értelemben vett történelmi témát dolgoz fel, mégis visszavezet bennünket a Nagy Marcel által már tárgyalt indián kérdés és nemzeti önazonosságtudat kérdéséhez. Semsey Viktória tanulmánya elején kicsit tágabb kontextusba helyezi a témát, és Párizs főszerepét taglalja a világkiállítások történetében, hiszen a 19. század második felében öt alkalommal is helyet adott a rendezvénynek, 1889-ben éppen a francia forradalom centenáriuma alkalmából, ezért sok ország távol maradt. Mexikó a világkiállításra egy neoazték pavilont készített, amely Antonio Peñafiel és Antonio Anza mérnökök tervei és elképzelései alapján született. Mexikó kulturális örökségét a történelmi gyökerek felvállalásával együtt kívánták bemutatni annak az új felfogásnak a jegyében, hogy a prehispán múlt mégiscsak részét képezi a nemzeti identitásnak. Semsey Viktória kiemeli, hogy a porfiriátus kezdetén erről még szó sem volt, a mindennapok kultúráját a francia minta határozta meg, a hivatalos politikai felfogás az indiánt kizárta a nemzethez tartozás lehetőségéből. A pavilon építése kapcsán azonban nem csupán a nemzeti identitás, hanem a nemzeti építészet mibenlétének a meghatározása is viták kereszttüzébe került. A tanulmány mégsem ezeknek a sajtóvitáknak az interpretálására koncentrál, hanem magának a pavilonnak a bemutatására, amely az építők és az akkori hivatalos ideológia szerint a prehispán múltat a gyarmati időszakból származó hagyományokkal és a francia akadémikus elemekkel próbálta összekötni. Az eredmény elég eklektikus lett, a neoazték stílus inkább a képzelet szüleménye volt, semmint valóság. Az azték piramis-templomot idéző építményt kívülről tizenkét azték isten és uralkodó ókori görög ruhába öltöztetett alakja díszítette, akik inkább a görög istenekre és harcosokra emlékeztethették a szemlélőt. A pavilon körüli vita azt a bonyolult helyzetet tükrözte, amit a nacionalizmus és a modernizáció kettőssége jelentett a latin-amerikai államok számára a 19. század végén.

Szente-Varga Mónika „Ahogy Bangha Béla látta. Latin-Amerika körkép" című tanulmánya már átvezet bennünket a 20. századba, és a szerző kutatásainak fő irá-

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 97 2019. 02. 01. 8:50:04

nyát jelentő magyar-latin-amerikai kapcsolatok történetéhez szolgál újabb adalékkal. Bangha Béla jezsuita páter volt, akit a magyar katolikus sajtó atyjának is tartottak. A cikk Bangha két latin-amerikai vonatkozású munkáját mutatja be: a *Dél keresztje alatt* (1934) című alkotás egy útleírás, amely a szerző Nyisztor Zoltánnal közös dél-amerikai missziós tevékenységét foglalja össze, a *Guadelupe* (1929) pedig műfaját tekintve regény. Szente-Varga Mónika írását ez utóbbinak a bemutatásával kezdi és szerencsére, figyelembe véve a regény sematikus szerkezetét, ideológiailag elkötelezett mondanivalóját és az ezeket megtestesítő szereplőket, nem szentel túl nagy figyelmet az irodalmi interpretációnak, sokkal inkább a történelmi háttér, a mexikói forradalmat követő *cristero* háború (1926–1929) magyarországi visszhangja bemutatásának. Ugyanakkor, ha már a mexikói nemzeti tudat alakulásának több aspektusát is érintettük az előző tanulmányok kapcsán, álljon itt most egy újabb adalék. Bangha a mexikói történelem legfontosabb elemének a vért említi, utalva az állandó erőszakra: „Mexikónak nemcsak a conquista-korabeli, hanem legújabb története is vérrel van megírva". A tanulmány szerzője a továbbiakban a témával kapcsolatban megjelent négy, különböző műfajban írt (gyerekdráma, esszégyűjtemény naplókivonat) könyvet ismerteti röviden, mindegyik a katolikus hit szellemében a felkelők mártírságát és igazságos harcát hangsúlyozta. Szente-Varga Mónika bemutatja a magyar társadalmi-politikai reakciókat is a felkeléssel kapcsolatban: volt tiltakozó nagygyűlés, közös imádság, sőt, a parlament elé is került az ügy egy esetleges magyar tiltakozó állásfoglalás megfogalmazásának lehetőségével, de ez végül is megrekedt, mert a háború is véget ért. A mexikói események iránti érdeklődés azonban továbbra is fennmaradt, és ebben nagy szerepet játszott az is, ahogy azt a szerző idézi is egy korabeli katolikus lapból, a magyar katolikus egyháznak már volt egy igen keserves tapasztalata a Tanácsköztársaság idején. A másik mű három országra koncentrál, Argentínát, Brazíliát és Uruguayt mutatja be, bár Bangha betegsége miatt a brazíliai rész jóval rövidebb, mint az argentin beszámoló. Külön figyelmet érdemelnek azok a részek, amelyek az ezekben az országokban letelepedett magyarok életét mutatják be. A zárszóban Szente-Varga Mónika Bangha Béla Latin-Amerika iránti érdeklődésének okait tárja fel, megállapítva többek között, hogy a páter számára a szubkontinens a katolicizmus egyik legszebb ígéretét jelentette.

Domingo Lilón saját szülőhazája történelmébe és nemzetfelfogásába enged bepillantást a „Rassz, nemzet és nemzeti identitás Hispaniolán" című tanulmányában, amely a három fogalom történelmi fejlődését tekinti végig a 19. századtól napjainkig. Hispaniola szigetének sajátosságát az adja, hogy két állam fekszik a területén, Haiti és a Dominikai Köztársaság. Bár ugyanabban a történelmi sorsban osztoztak, a két állam más-más etnikai összetételű, más-más gyarmatbirodalomhoz tartozott és mindig is rossz szomszédi viszonyban álltak egymással. A rasszizmus a dominikaiak Haiti ellenességében nyilvánul meg, és ez az érzés a történelem folyamán annyira erőssé és általánossá vált, hogy része lett a nemzeti identitásnak, kiváltképpen a Trujillo diktatúra idején, az 1930-as évektől. A cikk röviden bemutatja a 18. század

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 98 2019. 02. 01. 8:50:04

végén kezdődött haiti függetlenségi harc főbb tényezőit és mozzanatait, nemzetközi kontextusba helyezve azt, hiszen az anyaországban zajló események (francia forradalom) döntő jelentőséggel bírtak az események alakulására (rabszolgaság eltörlése, Anglia és Spanyolország beavatkozása, Napóleon hadjárata). 1804. január elsején létrejött az első független latin-amerikai állam, amely 1822-ben annektálta a sziget másik felét, Santo Domingót. A haiti fennhatóság 1844-ig tartott, ekkor alakult meg a Dominikai Köztársaság, amely már első alkotmányában megteremti a dominikai nemzet elsősorban etnikai szempontú, Haiti-ellenességen alapuló fogalmát, és ez a mai napig jelen van a szigetországban. A tanulmány a továbbiakban a Trujillo diktatúra idején bekövetkezett 1937–es tömegmészárlás eseményeire fókuszál, amikor is több ezer vagy tízezer (a számadatok bizonytalanok) haiti állampolgárt gyilkoltak le Dominikában. Trujillo elnöksége idején (1930–1961) a hivatalos politika részévé vált a lakosság etnikai összetételének javítása, amely a feketék és mulattok kirekesztését jelentette. Ehhez járult még a határkérdés, ugyanis nem volt demarkációs vonal a két állam között, ami a gazdasági migráció tömeges megjelenését hozta magával (a haitiak tömeges bevándorlása Dominikára a jobb megélhetés reményében). A mészárlásból nemzetközi visszhangot kiváltó ügy lett, a Trujillo kormánynak vállalnia kellett, hogy kártérítést fizet, de ennek csak egy részét egyenlítette ki. A tanulmány utolsó része a mai állapotokat foglalja össze, kiemelve, hogy a gazdasági, politikai és társadalmi különbségek mind a mai napig akadályozzák a két nemzet békés és nem kirekesztő egymás mellett élését. Domingo Lilón 2014-es gazdasági adatokat közöl ennek igazolására, amiből megtudhatjuk, hogy amíg Dominikában többek között a lakosság körében az írni-olvasni tudók aránya 90,1%, az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelem 10 844 dollár, addig Haitin ezek az adatok 48,7% illetve 1 636 dollár. A haitiak bevándorlását ellenző vélemény ma is általános a lakosság körében.

Horváth Emőke kutatásaiban az utóbbi években Kuba története került előtérbe, a Castro-féle Kuba egyházpolitikáját és a kubai katolikus egyháznak a kommunista államhoz való viszonyát vizsgálta több magyar és idegen nyelvű tanulmányában. Ezt teszi és szolgál újabb adalékokkal a témához a kötetben közölt „A katolikusok és a szakállasok. Kuba, 1959" című írásában is, amely kronológiailag a közvetlenül Castro hatalomra kerülését követő néhány hónapra korlátozza a viszony alakulásának taglalását, hiszen az akkor hozott intézkedések már előrevetítették a kezdetben pozitív előjelekkel induló kapcsolat megromlását. A tanulmány elején a szerző összefoglalja a kubai katolikus egyház helyzetét az 1950-es években, és arra a megállapításra jut, hogy a katolikus egyház társadalmi beágyazottsága Kubában viszonylag gyenge volt, továbbá nagy különbségek mutatkoztak a városi és vidéki lakosság vallási preferenciáiban. A katolikus hit gyakorlása a városi főként fehér közép- és felső osztályhoz tartozó polgársághoz kötődött, vidéken az érdektelenség jóval nagyobb volt, amiben fontos szerepet játszott a krónikus paphiány. Ugyanakkor a Cobrei Szűzanya tisztelete és ünnepe fontos, országos társadalmi esemény volt. A forradalom győzelmének a pillanatában a „szakállasok" még fontosnak

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 99 2019. 02. 01. 8:50:04

tartották a katolikus közösség megnyerését a forradalom számára, ezt példázta a kubai prímás, Enrique Pérez Serantes meghívása a felkelők Santiago de Cubába történő bevonulásakor. Néhány nap múlva a katolikus egyház és az állam kölcsönösen elismerték egymást. Horváth Emőke nagyon fontosnak tart egy, a Castro első havannai beszéde alkalmával történt eseményt: amikor a szónok elkezdte a beszédét, három fehér galamb jelent meg a közelében, az egyik egyenesen a vállára szállt, és ott is maradtak a beszéd egésze alatt. Figyelembe véve, hogy a jelenet a becslések szerint mintegy 1,5–2 millió kubaihoz juthatott el (már 400 000 tv készülék volt akkoriban a háztartásokban), a propagandahatás nyilvánvaló, mint ahogy a manipulatív szándék is: az eset erős vallási interpretációt kapott, amelyben Fidel Castro a kiválasztott, vagy, ahogy a *Diario de la Marina* másnapi számában olvasni lehetett, az Úr kiválasztottja, a Gondviselés küldöttje. Ugyanakkor a szerző meglátása szerint a galambos jelenet nem volt egyéb, mint egy a jól felépített propagandafogások közül. Az idilli kapcsolat a Castro vezette állam és az egyház között itt be is fejeződött, hiszen az oktatási és részben az agrártörvény megrendítette a katolikus egyház amúgy sem túl erős pozícióját. Az oktatási reform kapcsán rögtön nyilvánvaló vált, hogy Castróék államosítani kívánják az egyházi és magániskolákat (kb. 250 egyházi iskolát említ a tanulmány) illetve felfüggesztették a katolikus egyetemek által adományozott egyetemi címeket. Hat héttel a forradalom győzelmét követően az említett kubai prímás már kijelentette, hogy maga a katolicizmus lett a hatalom ellensége. Az agrárreform megítélése a katolikus egyház részéről kettős volt. A földosztást, a nincstelen parasztok földhöz juttatását helyeselte a társadalmi igazságosság alapján, ugyanakkor a kommunista államberendezkedés földhöz való viszonyát már nem nézte ilyen jó szemmel, mondván, ha az állam birtokolja az összes földet, akkor a hatalom rabszolgájává teszi az egyént (nyilvánvalóan a kolhozosításról van szó). Összegzésében a tanulmány szerzője megállapítja, hogy bár a hívők és az egyház üdvözölték Castroék hatalomra kerülését, miután előkerült az oktatási és az agrártörvény, a bizalom lassan kezdett megrendülni. A katolikus egyház főként az oktatás területén elvesztett hatalmát siratta, ezt jelzi az 1959 novemberében mintegy egymillió ember jelenlétében megtartott Katolikus Nemzeti Kongresszus, de a kocka már el volt vetve, a kormány nem hátrált a kérdésben. Ugyanakkor a felmerült konfliktusok még nem jelentették a végleges szakítást.

Csodálatra méltó, hogy Kulin Katalin, közelítve a 90. életévéhez még mindig egyre-másra fedez fel és dob be a köztudatba új regényeket, amelyekről azután nagyon pontos, precíz, világos, tömör és lényegi gondolatokat közöl érthető nyelven, megkönnyítve az értő olvasást. Teszi ezt úgy, hogy írásainak olvasója késztetést érez, hogy újra és újra elolvassa ezeket a gondolatokat, meditáljon azok mélyebb tartalmán és kontextusán. Kulin Katalin gondolatait egy-egy író és egy-egy irodalmi mű kapcsán olvasni ugyanolyan élvezet, mint magát a művet. Írásaival egy olyan (lét)csapdába zár minket, amilyet ő emleget az uruguayi Juan Carlos Onetti prózájával kapcsolatban (de használhatnánk a gödör szót is, ha már Onettit említjük), és ami nem enged bennünket szabadulni a varázslattól. Az „Új utak felé” címet viselő

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 100 2019. 02. 01. 8:50:04

tanulmányában, Rodrigo Fresán (1963) argentin író *La velocidad de las cosas* (A dolgok sebessége, 1998) című regénye kapcsán a teremtés problematikáját helyezi vizsgálatának középpontjába. Kettős teremtésről szól a regény, a világ és az írás teremtéséről. Egy sajátos önéletrajz, amelyből hiányzik a hagyományos elbeszélő szál, vannak helyette kaotikus történettöredékek, mellőzi a tér-időviszonyok meghatározását is, szokatlanul kezeli a nyelvet. Megemlítődnek a 20. század történelmének borzalmai és ehhez kapcsolódva olvasható a regény egyetlen teljesnek mondható története, egy náci tiszt és egy általa csodált zsidó költő kapcsolata (amelyről talán Jorge Luis Borges *Deutsches Requiem* című novellája juthat eszünkbe). A regény egyik központi motívuma a halál, a kétirányú utca, amelyet az író soha nem választ el az élettől. Hogy jön mindehhez akkor a teremtés? A teremtés a küldetésben van, ami az írásban testesül meg „az isteni leheletben megnyilvánuló erő által lehetővé tett alkotás, a teremtés földi mása." A regény végén a főszereplő Isten segítségével elkezdheti a hiteles írást. Ezeknél a gondolatoknál Borges egy másik elbeszélésére asszociálhatunk, *A titkos csoda* címűre, amelyben Hladik, a zsidó származású író, mielőtt a németek kivégzik, a kivégzése előtti pillanatban kap Istentől gondolatban egy egész évet főművének befejezéséhez, hogy létezése ne legyen hiábavaló és valami maradandót, értékkel bírót hagyjon az emberiségre. A hiteles élet, a hiteles írás – a valódi alkotás – gondolata pedig visszavezet bennünket az Onetti hősökhöz, akik a hiteles élet kulcsát a művészi alkotáson, íráson keresztül próbálják elérni és az említett létcsapdából így kitörni.

Imrei Andrea az utóbbi időben többek között a mexikói Juan Rulfo műveinek fordításával foglalkozott, és ennek kapcsán született meg „A vallásosság antropológiai szemlélete Juan Rulfo műveiben" című tanulmánya. Rulfo egész életművét áthatja a vallásosság, a hit problematikája, bár nem tekinthető vallásos írónak a szó klasszikus értelmében. A mexikói író prózája és az ennek révén közvetített világkép megértéséhez nélkülözhetetlen annak a történelmi háttérnek a bemutatása, amelyre az író fiatalsága esett, éppen ezért Imrei Andrea viszonylag nagy teret szentel a szövegen kívüli kontextusnak és ad a *cristero* háborúról egy rövid, de igen világos összefoglalót, amelyben a papok által vezetett katolikus vallású parasztok fellázadtak a kormány antiklerikális politikája iránt. Ennek a lázadásnak vált áldozatává Rulfo családja. Az ebben az időszakban átélt traumát soha nem tudta feldolgozni és mély nyomot hagyott irodalmában is. Imrei Andrea kiindulópontja a *Pedro Páramo* című regény kapcsán az a vallási doktrína, mely szerint a bűnösök haláluk után nem üdvözülhetnek, a pokolra vagy a purgatóriumba kerülnek. A regényben, ahogy ezt a cikk szerzője megfogalmazza, ennek a tételnek a fő letéteményese a falu papja, aki nem képes betölteni a tisztét, és a szeretet, megbocsátás krisztusi erényét gyakorolva lelki segítséget, reményt nyújtani a hozzá fordulóknak. Nem a reményt, a megváltásba vetett hitet erősíti, hanem szorongásban tartja és bünteti híveit. A Rulfo elbeszélések kapcsán pedig az emberölés mindennaposságára, „természetességére" hívja fel a figyelmet, holott ez a legsúlyosabb bűn, amit ember elkövethet. A bűn vallási és morális következményei nem bizonyulnak visszatartó erőnek.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 101 2019. 02. 01. 8:50:04

A címben használt antropológiai jelző egyfajta ábrázolásmódot jelent Imrei Andrea megfogalmazásában Rulfo kapcsán: a mexikói író nagyon pontos látleletet nyújt a jaliscoi parasztok világáról, gondolkodásmódjáról, ami ugyanakkor egyetemes érvényűvé tágítható. Kulin Katalin, a rulfói prózát taglaló „Klíma és szerkezet" című, kiváló tanulmányában ezzel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy a mexikói szakadatlan együtt él az elmúlással, kultuszt űz a halálból. Mindezt egy másik motívummal is kiegészíti, az embertelen természeti viszonyokkal, amelynek Rulfo szenvedőképességet és sebző szándékot tulajdonít (lehetetlenített létezés, emberi gyötrelem színhelye).[9]

A kötetben közölt tanulmányok új impulzusokat adhatnak és új kutatások felé indíthatnak meg bennünket, hispanistákat. Ugyanakkor nagyon fontosnak tartom azt is, hogy ez a kiváló tanulmánykötet ténylegesen is oktatási segédanyaggá váljon. A mi felelősségünk és feladatunk, hogy ez megtörténjen és az itt publikált munkák egyre szélesebb körben ismertté váljanak.

9 Kulin Katalin: *Esszék latin-amerikai regényírókról,* Szeged, 1993, 23–37.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 102 2019. 02. 01. 8:50:04

Következő számunk tartalmából

Željko Holjevac
Croatia-Slavonia in the Year 1914 from a Cultural Perspective

Pokorni Anna Aliz
A szabadság elvesztése a szocializmusban – a három kísértés problematikája Bergyajevnél

Bárány-Szilfai Alida
Nők egy országos társadalmi akció élén – A Magyar a Magyarért Mozgalom (1938–1939)

Haiser Anna
Divat és hazafiasság találkozása a táncparketten – a két világháború közötti pécsi báli élet jellemzőiről

Veszprémy Márton
20. századi magyar asztrológusok

Műhely

Tüskés Anna
Rab Gusztáv Patak rózsája *című regényéről*

Rab Gusztáv
Patak rózsája (részlet)

Recenziók

Köő Artúr
Makkai Béla: *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt, Bukaresti és eszéki magyar lapok az identitásőrzés és kisebbségi érdekvédelem szolgálatában (1860–1918),* Médiatudományi Intézet, Budapest, 2016. 209 p.

Máté Barbara – Stelli Gréta – Kretzer Réka – Kovács Boglárka
Bagdy Emőke: *Pszichológiai rejtelmek a művészetekben és életünkben,* Athenaeum Kiadó, Budapest, 2016. 282 p.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 103 2019. 02. 01. 8:50:04

Bakos Áron
„Éreztem az események fontosságát": Balla Károly I. világháborús emlékirata, szerk. [a bev. tanulmányt írta, és jegyzetekkel ell.] Kovács Eleonóra, Tarsoly Kiadó, Budapest, 2017.

Stróbl Erzsébet
Reuss Gabriella: *Shakespeare Londonban és Pest-Budán: Színházi előadások emlékezete*. Budapest, L'Harmattan, 2017. 219 p.

Orpheus_Noster_2019.1_beliv_eng.indd 104 2019. 02. 01. 8:50:05